

Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds
HARBOG

for

WARII

Redaktionsudvalg:

Rektor *L. Willesen*, Nykøbing F.

Lærer *A. H. Bendsen*, Bandholm.

Lærer *Svend Jørgensen*, Toreby, Søllested.

Henvendelse vedrørende Aarbogen bedes rettet
til sidstnævnte.

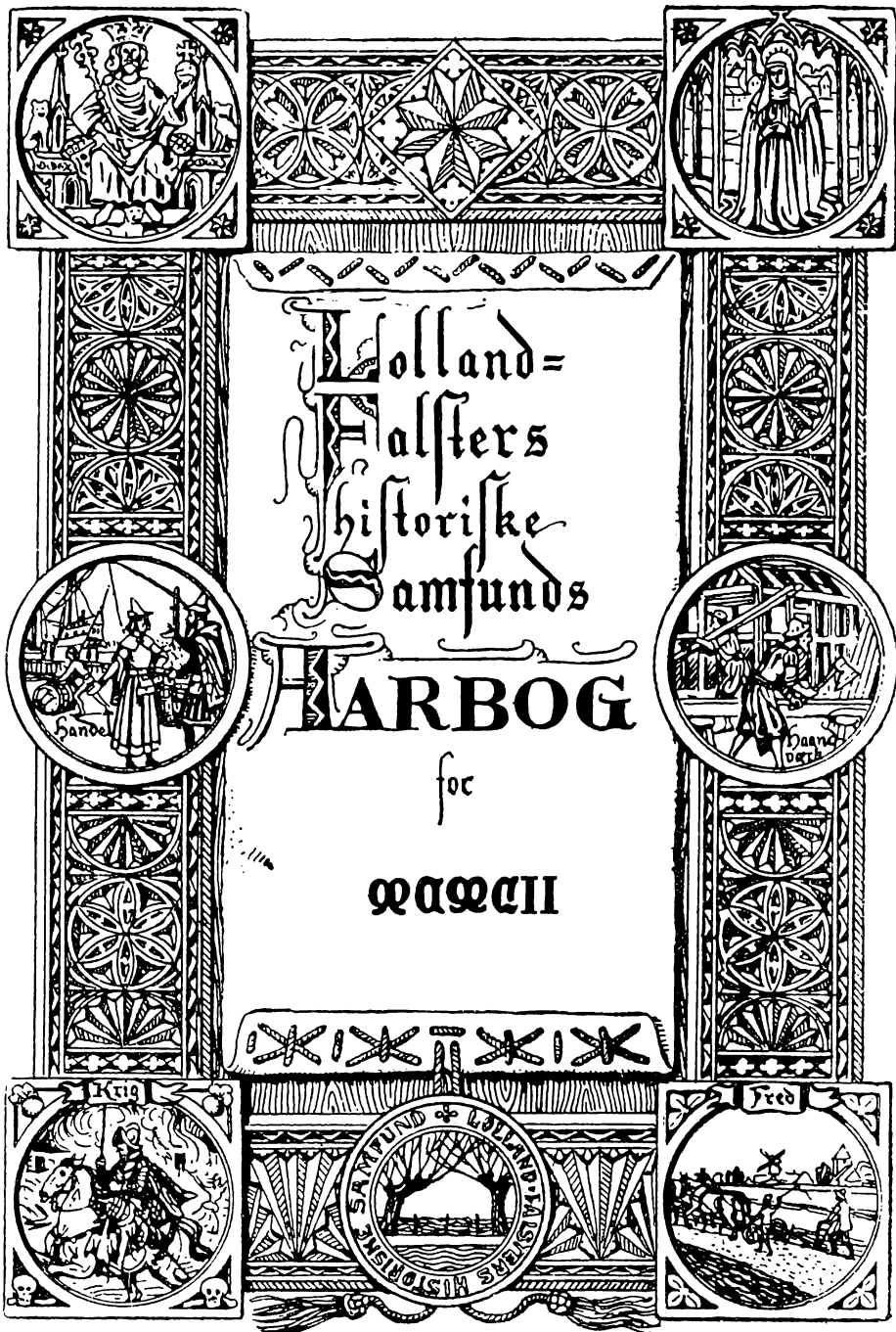
Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XL

1952

III Række - Bind I

Nykøbing F.
Stifts-Trykkeriet
1952

Holland=
Flalters
Historiske
Samfunds
HÆRBOG

for

1882

Krig

Fred

Indhold.

	Side
Adjunkt <i>J. Jørgensen</i> :	
Af Sundby Færgesteds Historie fra de ældste Tider til 1867, Færgegaarden og Færgerne.....	1
Genealog <i>Alfred Larsen</i> :	
Da dommen faldt. Et tidbillede fra det 18. århundrede	37
Sognepræst <i>S. F. Hoflund</i> :	
Om fru Ingemanns malerier i Torkilstrup og Lillebrænde kirker	51
Førstelærer <i>Birger Isaksen</i> :	
Biskop Rasmus Møller og Købelev	63
Overinspektør Dr. phil. <i>Therkel Mathiassen</i> :	
Træhjælmene fra Uglemosen.....	75
Sognepræst Dr. phil. <i>Axel Garboe</i> :	
Kongelig Majestæts Læge for Lolland-Falster, Michal Lyser..	83
Gesandt, Baron <i>Rud. Bertouch-Lehn</i> :	
Historiske minder på Sydlolland.....	94
Museumsdirektør mag. art. <i>O. Andrup</i> :	
Leonora Christinas Krucifiks.....	117
<i>Smaastykker</i> :	
Fastelavnsløjer paa Sydfalster omkring 1860. Af <i>Carl Østen</i> ..	135
En mærkelig ansøgning om Gunslev sognekald. Af <i>Alfred Larsen</i>	138
<i>Fra Bogverdenen ved Svend Jørgensen</i>	140
Scandia 1950 Hæfte 2. — Alf Åberg: Fältmarskalken Rutger von Aschebergs journal och korrespondens till år 1680. — Danske Magazin 7. Rk. V. — Kulturminder 1945—47. — Michael Hartvig: Jøderne i Danmark i tiden 1600—1800. — Danske Museer. Aarbog for Dansk kulturhistorisk Museumsforening I. — Aage Jørgensen: Danske Gravminder af Smedejern — Per- sonalhistorisk Tidsskrift 1951. — Danmarks Kirker, udgivet af Nationalmuseet. — Hans Brix: 3 Kronikker om Emil Aarestrup.	
<i>Aarsberetning</i>	152
<i>Uddrag af Regnskabet for 1950—51</i>	155
<i>Tilbud til vore Medlemmer</i>	155
<i>Nye Medlemmer</i>	155

Sundby Færgestaad.

Af Sundby Færgestaads Historie fra de ældste Tider til 1867.

Færgestaaden og Færgerne.

Af J. Jørgensen*)

Den 11. Maj 1809 inspicerede paa den kongelige Generalpostdirektions Vegne, under hvem Færgvæsenet sorterede, Kommandør Poul Løvenørn¹⁾ Sundby Færgestaad, hvis Fæster og Færgemand paa dette Tidspunkt var Johan Schmidt. Under de forskellige Drøftelser, der fandt Sted ved denne Lejlighed, henledte Schmidt Opmærksomheden paa, at det Færgereglement med tilhørende Takster, som stadig var gældende, beroede paa et nu 72 Aar gammelt Privilegium. Taksterne var med de stigende Priser for Materiel og Folkehold for lave og trængte til en snarlig Revision. Løvenørn fandt Schmidts Andragende ikke ubilligt og lovede at virke hen til en Forbedring af disse Forhold.

*) Fortsat fra Aarbog 1951.

Det gamle Privilegium, hvortil her sigtedes, hidrørte fra Abraham Lehn²⁾ og havde faaet kgl. Konfirmation af Christian 6. paa Frederiksborg Slot 22. November 1737. Det omtales adskillige Gange i de senere Tider og kan i flere Henseender betragtes som en Slags Grundlov for Færgetransporten mellem Sundby og Nykøbing lige til dens Ophør i Aaret 1867.

Blandt de Ting, som Løvenørn indberetter ved samme Lejlighed, er ogsaa nogle Ord om selve Færgegaarden. Han skriver:

»Husene syntes — saa vidt efter deres Bygningsmaade og Beskaffenhed — i taalelig brugbar Stand, dog som fæstede vedligeholdes de kun til Fornødenhed. Jorderne ere ikke alle udskiftede endnu. Skønt Fæsteren ej havde nogen enten Kort eller Skøde-Brev paa disse Jorders Størrelse, forment han, der omtrent kunde være 40 Tdr. Land til Sæd-Jorder og 20 Tdr. Land til Græsning, en Del med Stubbe begroet, ej alt udskiftet.«

Af et Rids over Færgebroen med nærmeste Omgivelser fremgaar det, at Færgegaarden da laa paa omtrent samme Sted som nu, ligeledes med Haven mod Nord. Det fremhæves særligt, at Vejen, der drejer om Gaarden hen til Færgebroen, den Gang var meget lavtliggende. Denne ældre Færgegaard blev først mange Aar efter afløst af den nuværende, der er opbygget helt af ny i Aaret 1854.

Schmidt opnaaede imidlertid ikke at faa nogen Glæde af de Forbedringer, han havde bedt om. Et nyt Færgereglement kom først 8. Februar 1811, og med Taksternes endelige Regulering trak det ud lige til den 18. Juli 1818, da H. J. Junior allerede havde været Færgemand i adskillige Aar.

En af de første Handlinger, Junior foretog sig, efter at han i 1811 havde faaet Færgevæsenet under sig, var at ansætte 3 nye Færgekarle. Færgekarlenes Antal var paa dette Tidspunkt og længere ned i Tiden 2 faste og 1 Reservekarl. Senere hen nævnes 4 Færgekarle, men desuden maatte der ofte, f. Eks. i daarligt Vejr, lejes Ekstramandskab, saaledes at 5—6 Mand kunde være nødvendigt til

den store Færges Betjening. De hidtil værende 2 Karle havde faaet deres Afsked paa Grund af Drikkældighed og Uhøflighed mod de Rejsende, og Reservekarlen havde frivillig trukket sig tilbage, da han havde fæstet Gaard. De to nye, faste Karle, som Junior tænker paa at antage, er den senere Husmand i Sundby Rasmus Jensen fra Hasselø af 2. sjællandske Distrikt, Maribo Amts 11. Lægd og Frits Mortensen, Søn af Morten Nielsen i Sløsserup, af 2. sjællandske Distrikt, 67. Lægd. I sin Ansøgning skriver Junior:

»Fornævnte Sølmitter³⁾ ansøger jeg altsaa herved underdanigst det høje Admiralitets Collegium ville have den Bevaagenhed for mig at maatte ved første forestaaende Sjø-Session vorde fritaget for Udskrivning til Flotillen eller anden kgl. Tjeneste og fremdeles, saalænge de udi Sundby Færgeløbs Tjeneste til de Rejsendes Befordring hos mig forblive, samt ligeledes at endnu som hidtil en Reserve-Færgekarl ved Færgeløbet maatte mig tilstaaes af Distriktet, som agtes antaget, og i saa Henseende ved første Sjø-Session af mig bringes i Forslag«.

Det Materiel, som disse Færgekarle skulde tumle med, var følgende: 1) Storfærgen (20 Alen lang), 2) Mellemfærgen, 3) Lillefærgen, kaldet caritas (d. e.: Næstekærlighed), samt 4) Joller (en Ege Jolle, en Fyrre Jolle, en do., en liden spejlgattet Jolle). Færgernes Drægtighed angives bl. a. saaledes: Storfærgen rummer i Magsvejrs med dagligt Vande 70 Tdr. Korn eller 12 Ryttere med deres Heste og fuld Oppakning; den er forsynet med fornødne Sæder og nødvendigt Inventar af 2 Aarer, 1 Baadshage, 1 Jern-Dræg (et Slags mindre 4-armet Anker med 2de Tove; i 1841 anskaffedes et rigtigt Anker til Storfærgen). Mellemfærgen rummer 50 Tdr. Korn eller 8 Ryttere med Heste og fuld Oppakning; Lillefærgen 30 Tdr. Korn eller 4 Ryttere med Heste og Oppakning. Ved Færgestedet findes 3 Flag, rødt med hvidt Kors fremkalder Storfærgen, rødt Mellemfærgen og hvidt den lille Færge. Der fandtes ingen Belysning ved nogen af Færgebroerne; Lygter — een paa hver Side af Sundet — tændtes første Gang 2. Oktober 1837 og skulde i mørke Aftener brænde til Kl. 11.

De første Aar af Juniors Virketid synes at være forløbet forholdsvis fredeligt; vel ankes der fra de Rejsendes Side saa over et og saa over et andet, men de i de kommende Tider saa hyppige og ofte voldsomme Klager over Færgesvænets Mangler og Utilstrækkelighed hører man endnu ikke videre til. Et Par enkelte, lidt dramatiske Begivenheder kan nævnes. Onsdag d. 16. November 1814 Klokken henad 9 Aften, ankom med Lollands agende Post til Sundby Færgested en nybagt theologisk Kandidat, Christopher Michael Clausen⁴⁾ fra København, boende Regensen 3. Gang Nr. 3. Han skulde videre til Nykøbing og kom tillige med 3 andre Passagerer om Bord i Lillefærgen, der med Postfører Pedersen⁵⁾, Reservefærgekarl, Indsidder Peder Jensen Løye, Matros Jens Aalborg, samt endnu en Mand som Medhjælper, nemlig Tærskemand paa Færgesgaarden Peder Larsen, skulde overføre Posten. Vejret var uroligt med Regn og Storm fra Syd, og da de kom ud i Sejlløbet, viste det sig, trods den rigelige Betjening (Passagererne maatte ogsaa hjælpe til) umuligt at manøvrere Færgen ind til Nykøbing Færgebro. Vind og Strøm drev den Nord paa, og efter at man forgæves havde arbejdet i 3 Kvarter, var der intet andet at gøre end at »sætte Færgen paa Grund under Nykøbings Land lige ud for Møllen, som staar paa det nedbrudte Slots Plads«. Passagererne blev af Mandskabet baaret i Land fra en Jolle, som hang bag efter Færgen, og det var Meningen, at Peder Løye foreløbig skulde blive tilbage og passe paa Postsagerne og Rejsegodset, indtil Postføreren fik skaffet Hjælp fra Byen. Løye kunde imidlertid ikke holde ud at være i Færgen, der ganske overøstes af Vand. De to andre, Jens Aalborg og Peder Larsen, der ligeledes var gennemblødte, søgte Ly og gik i Seng. Postfører Pedersen henvendte sig naturligvis først til Postmester Jantzen⁶⁾, der dog ikke kunde faa nogen til at transportere Sagerne i Land, hvorefter Pedersen tog sin Tilflugt til Stiftamtmand Reinholdt Jessen⁷⁾. Midt om Natten bankede han paa hos denne, blev indladt i hans Sovekammer, hvor han i al Korthed fortalte om Færgens Skæbne. Af Stiftamtmanden fik han Ordre til at

henvende sig til Cancelliraad, Byfoged og Borgmester Brock⁸⁾ for at faa hans Assistance, og trods Storm og Regn begav Cancelliraaden sig i egen Person sammen med Postfører Pedersen ned til Stranden. Men det viste sig umuligt i Nattens Mørke at faa Forbindelse med Færgen. »Man forsøgte at køre derud med Fabers Vogn, som just skulde til Gaabense, men Hestene blev bange for Søens Brusen og vilde ikke ud i Vandet«. Post- og Rejsegods maatte da staa i Færgen Natten over, og næste Morgen Kl. 8 lejede Postføreren en Vogn, der kørte det hele i Land, fuldt af Regn og Søvand. Kandidat Claussen var stærkt rystet af denne Stranding og indgav kort efter, under Henviſning til sin Fattigdom, en Klage til Generalpostdirektionen i København, for at søge Erstatning for »fordærvet Tøj og Bøger«. At han kunde faa sine Sager spolerede, kan ikke undre, naar man hører, at han maatte »hælde to Spande Vand ud af sin Kuffert«. Postdirektionen svarede, at han, eventuelt under Eds Tilbud, kunde opgive Skadens Størrelse i Penge; formodentlig har han saa senere faaet en passende Godtgørelse.

Sagen gav iøvrigt Anledning til adskillige Forhør for Fuglsang-Priorskovs Birketing gennem Birkedommer, By- og Herredsfoged Hartmann⁹⁾ i Sakskøbing. Postfører Pedersen indsendte nemlig ogsaa en Klage til Generalpostdirektionen, hvori han bl. a. søgte at godtgøre, at Færgemand Junior i det hele ikke var videre imødekommende over for Postvæsenet, hverken hvad angik Færger eller Mandskab, idet dette sidste ofte bestod af uøvede og ukvalificerede Folk. Endvidere syntes han ikke, han havde nogen rigtig Støtte i Postmester Jantzen i Nykøbing. Under Forhørene erklærede Færgekarlene, Sundby-Husmændene Rasmus Jensen og Hans Hansen (Eriksen) (Fader til mangeaarig Bromand ved Chr. IX's Bro, Jens Eriksen), at Junior »altid havde imødekommet Postvæsenet med begærede Fartøjer«. Og da baade Birkedommer Hartmann og Stiftamtmand Jessen i den Henseende sagde god for Junior, endte det med, at man betragtede det hele som et hændeligt Tilfælde (Færgekarlen Peder Løye var under Forhørene meget syg,

vel som Følge af den kolde Tur. Efter hvad Thoreby Kirkebog oplyser, faldt han i Aaret 1840 i Vandet fra Sundby Færgebro og druknede, 60 Aar gammel).

Ogsaa en Told- og Smugleraffære stammer fra disse Aar. Engang i Forsommeren 1820 var en Del Varer, der var »ilandsnegne paa Lolland fra en Lybskfarer« (d. e. et Fartøj fra Lybæk) blevet udlossede i Nykøbing Kl. 1½ om Natten ved Færgefolkenes Hjælp, uden behørig Toldpasserseddel. Hvad det var for Varer, oplyses ikke, men de blev konfiskerede. I denne Anledning kommer der fra Generaltold-Kammer og Commerce-Kollegiet en Skrivelse, hvori det alvorligt paalægges Færgemanden og hans Folk ikke at udlosse nogen som helst Vare eller Gods ved Nattetider, før Toldvæsenet er tilkaldt og ankommet, og under den Forpligtelse, at de i manglende Fald udsætter sig for at anses som Medhjælpere og underkastes den for Toldsvig fastsatte Straf.

Aaret 1826 maa betegnes som det første mere begivenhedsrige i den lange Juniorske Periode. Havneinspektør, Kaptajn Henne¹⁰⁾ havde ved sin Nærværelse, paa Juniors udtrykkelige Anmodning, undersøgt Dybdeforholdene inde ved Sundby Færgebro og konstateret, at der kun var 2 à 2½ Fod Vand! Henne foranledigede derfor en Henvendelse til Ejeren af Færgestedet, paa det Tidspunkt Etatsraad Neergaards og Hustrus Bo, med Forslag om, at der for Godsets Regning skulde foretages en Opmudring til en Dybde af 6 Fod inde ved Broen og 8 Fod længere udadtil, og beregnede Udgifterne herved til 360 Rdlr. Baade Opbudskommissionen¹¹⁾ i Neergaards Bo og Godsets Repræsentant, Godsforvalter A. Andersen¹²⁾ i Sundby stillede sig dog uvillig over for denne Udgift, bl. a. ud fra den Betragtning, at det hele ikke var nogen videre Nytte til. Tang og Mudderdynger, som Efteraarstormene skyllede sammen, fjernede sig af sig selv igen om Foraaret. Det var heller næppe Dybdeforholdene, der lagde Færgernes Sejlads Hindringer i Vejen og til Tider kunde foraarsage Forsinkelser, men Vejr og Strøm, som ingen kunde gøre noget ved. Stranden havde Færgestedets Ejer ingen Ret til, og

vilde man absolut foretage sig noget i den antydede Retning, maatte det blive det offentliges Sag. Tilmed var der jo i 1824, altsaa for kun et Par Aar siden, foretaget en mindre Opmudring i Form af Render til Færgerne inde ved Færgebroen, saavel som en meget væsentlig Forbedring og Forhøjelse af Broen, hvilket alt, foruden Materialer og Arbejdskraft, havde kostet Godset ret store Summer. Birke-dommer, Cancelliraad Hartmann stod stærkt paa Ejerens Parti. Naar det offentlige i sin Tid havde anlagt et Færge-sted, maatte det vel have ment, at Stedet var det mest passende, og ingen Ejer kunde være tjent med at skulle underkaste sig saadanne Forpligtelser som at holde Farvandet i Orden. Hertil bemærkede Stiftamtmand Jessen, at der naturligvis ikke var Tale om det Farvand, som blev befaret af almindelige Skibe, men Færgeløbet mellem Sundby og Nykøbing, hvorigennem Færgeejeren dog havde sine gode Indtægter.

Kaptajn Henne lod imidlertid Arbejdet paabegynde, idet Omkostningerne, indtil en senere, mindelig Ordning kunde træffes, blev udredet af Befordringsvæsenets Fond. Mudder-maskine og Pramme lejedes af Nykøbing Havnekommission, og Juniors Fuldmægtig, Jørgensen, skulde have Tilsyn med Opmudringen. Men forinden Arbejdet iværksattes, maatte der tages Bestemmelse om, hvor man skulde gøre af Mudderet. Ved den tidligere Opmudring i 1824 var Fjernelsen af dette sket gennem Hoveri af Godsets Bønder. Nu meddelte Godsforvalter Andersen Stiftamtmanden, at Færgeejeren vilde overtage Udgifterne herved, og at Landmaaler, Forpagter Friederichsen paa Priorskov vilde paatage sig Bortkørselen for 1 Rdlr. for hver Pramfuld, med Forpligtelse til at have Færgebroen ren hver Dag inden Aften. Amtmanden approberede Tilbudet under Forbehold af, at Opbuds- og Arrangementskommissionen i Etatsraad Neergaards Bo ikke havde tænkt sig at lade Arbejdet udføre enten ved Hoveri eller paa anden Maade. Resultatet blev, at Friederichsen fik Entreprisen. Mudderet blev losset fra Prammen op paa Færgebroen og derpaa »med det samme kørt til den Fuglsangs Gods tilhørende gamle Grus-

grav eller saakaldte Brændeplads mellem Færgemandens Have og Kannikehuset«. (Paa denne Banke er der i nyeste Tid bygget Villaer)¹³⁾. Friederichsen fik 315 Rdlr. for 315 Pramfulde. Udgifterne ved det hele Arbejde steg forøvrigt omtrent til det tredobbelte (949 Rdlr.), og Smerterne ved Betalingen fordeltes vistnok lidt paa forskellige Steder.

Hvis man kort skulde anføre, hvad der som den røde Traad gaar igennem alle de mange Skrivelser, der er udvekslede om Sundby Færgvæsen ned igennem Tiderne, bliver det nærmest det evindelige Tovtrækkeri, der finder Sted mellem Myndighederne og Godsejeren, hver Gang det offentlige stiller Krav om større Forandringer og Forbedringer i Trafikforholdene. Og da Besidderne af Fuglsangs Gods til Stadighed boede paa andre Ejendomme uden for Sognet, blev det deres Repræsentant, Godsforvalteren, der kom til at varetage sit Herskabs Interesser, hvilket han gjorde med stor Energi. Men ogsaa det rejsende Publikum har ved talrige Klager vist, at det ikke alene er vore Dages Jernbaner og Sporvogne, der maa staa for Skud, men at Kritiken har været mindst lige saa slem ved hine Tidens ganske vist saare primitive Befordringsmidler. En Del af disse Besværinger er vel blevet afgjorte paa Stedet uden at naa videre frem, men sker dette, maa det siges, at Autoriteterne behandlede dem med stor Grundighed. Nogle enkelte af saadanne Klager skal her omtales.

Den 15. Juli klager en Madame Høyer fra København i Færgestedets dertil indrettede saakaldte Dagbog¹⁴⁾ over, at hun havde maattet vente 1½ Time i Nykøbing paa at komme over til Lolland. Der blev i den Anledning foretaget en meget indgaaende Undersøgelse, og Sagen blev fremlagt under et Politiforhør paa Fuglsang den 21. August af Birkedommer P. S. Ravnkilde¹⁵⁾ i Sakskøbing. Færgemand Junior erklærede, at Madame Høyers Klage var ukorrekt og usandfærdig, og han støttedes heri af de to Færgekarle Niels Hansen og Hans Eriksen. Niels Hansen udtaler, at Madame Høyer kom ned til Færgetroen i Nykøbing ved 4-Tiden, næsten samtidig med at han og Postføreren sejlede med Posten, og omtrent midtstrøms mødte

de den anden Færgekarr Hans Eriksen, som saa afhentede hende. Hans Eriksen forklarer, at han havde en Del Gods i sin Jolle; det blæste temmelig stærkt, saa det gik jo ikke saa hurtigt, men hun maatte allerhøjest vente $\frac{1}{2}$ Time paa ham. Iøvrigt mente han, at det var mere det, at Postføreren havde nægtet at tage Madame Høyer med, end Ventetiden, der havde gjort hende fornærmet. Generalpostdirektionen sendte Klagen til Stiftamtmand Jessen til Erklæring, og denne returnerede den med følgende Resolution:

»Efter de af Færgekarlene Niels Hansen og Hans Eriksen afgivne Forklaringer kan det ikke antages, at Klagerinden har ventet meget over en halv Time, og forudsat at Postføreren ikke har været forpligtet til at medtage hende i den Færge, der overførte Dagens Pakkepost, eftersom der i samme var langt mere Plads, end Postgodset optog, finder jeg ikke, at hun har haft tilstrækkelig Grund til Anke, da Færgemanden i Følge Reglementet af 8. Februar 1811 ikke er forbunden til at holde tvende Færgejoller ved Nykøbing Færgebro paa een Gang, og vedkommende Rejsende derfor maa finde sig i at oppebie Tiden, til hvilken en Jolle fra den anden Side kan komme over, naar den, som her skal ligge, allerede forinden Ankomsten er afgaaet med Fragt. Og da det heller ikke er oplyst, at Klagerinden er forarsaget noget unødvendigt Ophold, formener jeg ærbødigst, at hendes Besværing ikke fortjener at komme i videre Betragtning.«

Naturligvis klages der ogsaa af og til over Færgekarlenes personlige Optræden; de er gnavne og tvære og somme Tider ligefrem uhøflige. Som Regel gøres der ikke videre ud af det, men engang i Sommeren 1830 fik dog Færgekarlen Hans Hansen (uden Tvivl Hans Hansen Eriksen, senior) en alvorlig Irettesættelse. E. Hallier af Kiel havde været paa Lolland og kom ved 12-Tiden om Aftenen til Sundby for at blive færget over. »Færgefuldmægtig Jørgensen ringede Hans Hansen op, men denne knurrede, da han skulde op af sin Seng«. Under Overfarten mæledes der ikke et Ord mellem ham og den Rejsende, og da de kom over til Nykøbing Færgebro, kastede Færgekarlen Kuffert og Rejsetøj op paa Broen og blev selv siddende i Jollen. Hallier bad ham hjælpe sig op til Gæstgivergaarden (det

nuværende »Stad Nykøbing«), men Færgekarlen lod den Fremmede staa paa Broen og roede hjem igen. Hallier maatte selv tage Bagagen paa Nakken, og hans Hat blæste i Stranden. I Anledning af den indgivne Klage afholder Birkedommer Ravnkilde et skarpt Forhør. Hans Hansen forklarer, at naar han havde saa travlt med at komme tilbage til Sundby, saa var det, fordi han ventede Frk. Classen fra Ejegod, der var paa Lolland og havde sagt, at hun nok kom tilbage til Færgestedet ved 11-Tiden. Imidlertid viste det sig, at den virkelige Grund til Færgekarlens Optræden over for Manden fra Kiel var den, at Hallier, da han for nogen Tid siden passerede fra Falster til Lolland, kun havde givet 6 Skilling i Drikkepenge for at bringe sin Kuffert fra Sundby Færgebro til Færgegaarden. Birkedommer Ravnkilde stempler Hans Hansens Adfærd som baade »daddel- og strafværdig« og udtaler, at efter Takstreglementet af 18/7 1818 maa Færgekarlene være forpligtede til paa Forlangende at bringe de Rejsendes Tøj op til Gæstgivergaarden, og Stiftamtmanden foreslaar »8 à 12 Skilling som en passende Betaling for en Dragt til Gæstgivergaarden«. Nogen Tid efter tilskriver Generalpostdirektionen Stiftamtmanden, om han vil foranledige opslaaet en Paamindelse om, at Færgekarlene har at opføre sig upaa-klageligt, og Direktionens Skrivelse ender saaledes: »Hvad endelig den utilbørlige Opførsel angaar, som Færgekarl Hans Hansen i Sundby Natten mellem 13. og 14. Juli har udvist mod den rejsende Hallier fra Kiel, da vil Hr. Kammerherren ved Stedets Øvrighed lade ham give en alvorlig Irettesættelse, med Tilføjende, at han, saafremt saadan Klage oftere maatte indløbe, ej vil undgaa derefter at vorde anset efter Omstændighederne«.

Nu slap altsaa Færgekarlen nogenlunde helskindet fra den Historie og kunde sikkert være glad for, at han ikke sorterede under Abraham Lehns Færegerelement af 22/11 1737, der aabenbart ikke tog blidt paa Færgekarlenes Forfømmeligheder. Saaledes læses i dette Reglements § 4:

»Kommer Færgen med Fragt fra Lolland, da maa den sig et Kvarter og ej længer i Nykøbing opholde for at tage

Fragt tilbage. Og paa det at Folk kan faa at vide, naar slig Lejlighed til Overførsel gives, skal Færgekaren, saa snart Færgeren er losset, trende Gange med et Sprog-Rør raabe paa Hjørnet af Færgestrædet og det lidet Stræde, som løber ned fra Torvet¹⁶⁾: Den og den Færge er ankommen. Og naar han gaar ned til Færgeren, raaber han igen 3 Gange paa bemeldte Hjørne: Færgeren gaar bort. Og maa den ikke støde fra Landet, saalænge der kommer nogen ned ad Færgestrædet, raabende at ville med, med mindre at Færgeren ikke kan føre mere, da Folk ikke maa sættes i Fare ved Færgens Overlastning. Forsømmer Færgekaren dette eller opholder de Rejsende, saa derover sker Klage, skal han derfor straffes enten ved at ride Træ-Hesten eller bære den spanske Kappe, efter Færgestedets Ejers Sigende; forsommer han det trende Gange i eet Aar, maa han ikke mere til Færgekarene bruges«.

Som en Art Mellemlid mellem Færgekarene og Færgeforpagteren og ofte repræsenterende denne fungerer Færgesfuldmægtigen. Disse Fuldmægtige kommer derfor meget almindeligt i Berøring med Publikum og ikke sjældent beskyldes de for Brødsighed og Hovenhed over for de Rejsende. Et meget graverende Tilfælde i den Henseende maa have fundet Sted engang i Aaret 1840, idet Enkefru Juniors Fuldmægtig, Petersen, tilbyder den ikke ringe Sum af 10 Rdlr. i Mulkt til Fuglsang-Prierskov Birks Politikasse, »naar Sagen dermed maa være afgjort«. Hvad han egentlig havde gjort, ses ikke med Sikkerhed. En Skipper Seyer fra Rostock var kommen sejlene til Sundby Færgebro med en Ladning Faar, som han vilde losse og transportere videre til Lolland. Det kunde næsten tyde paa, at Fuldmægtig Petersen har villet kaste baade Skipper og Faar over Bord, da de vilde op paa Færgebroen; i hvert Fald er baade Birkedommer Ravnkilde og Stiftamtmand Jessen meget fortørnede paa Skipper Seyers Vegne. Amtmanden slutter sin herom afgivne Erklæring saaledes:

»Jeg tillader mig at bemærke, at omend Færgebroen tilhører Færgestedets Ejer, maa han dog være underkastet den Indskrænkning i sin Ejendomsret, som er en Følge af, at den er opført i Forbindelse med den offentlige Landevej, hvis Endepunkt den er, og det eneste Sted hvor Skibe der

paa Kysten kan lægge an for at losse og lade. Jeg kan derfor ikke andet end være af den Formening, at han er pligtig at taale enhver Afbenyttelse af Færgebroen, og det eneste, han kan gøre Fordring paa, er en billig Godtgørelse i Form af Bropenge, som jeg henstiller fastsat af Generalpostdirektionen. I al Fald maa den Behandling, Skipper Seyer har været Genstand for, anses for højst utilbørlig, saa at de tilbudte 10 Rigsdalers Mulkt ikke kan andet end betragtes vel forskyldt. Det maa af Generalpostdirektionen betydes Vedkommende, at den brugte Handlemaade har været urigtig, og det ikke kan formenes nogen at losse og lade ved Færgebroen, naar dette kan ske, uden at Passagen derved forhindres.«

Til denne Resolution bemærker Godsforvalter Andersen, at dette med, at fremmede vil losse og lade ved Færgebroen er af forholdsvis ny Dato. Inden Færgebroen for en Del Aar siden undergik en væsentlig Forhøjelse og Forbedring i det hele taget, eksisterede dette Spørgsmaal saa at sige ikke. I Anledning af Amtmandens kategoriske Udtalelser vil han dog sige, at Færgebroen ubestrideligt tilhører Færgestedsejeren, og ingen uden de Færgerejsende har noget at gøre uden Betaling. Men Skipper Seyer vilde ikke betale, ja end ikke opgive sit Navn.

Der er dog vist ingen, der ytrer sin Misfornøjelse med Sundby Færgævæsen i den Grad som Nykøbing-Købmænd Rasmus Sidenius¹⁷⁾). Hans stærke Kritik strækker sig over et Tidsrum af mere end 10 Aar og kendetegnes i ikke ringe Grad ved det bitre Uvenskab, der tydeligt nok har bestaaet mellem ham og Færgemand Junior. De første Klager daterer sig, saavidt ses, fra Eftersommeren 1830, hvor Sidenius anker over, at de Rejsende maa opholde sig hele og halve Timer, fordi Færgekarlene ikke er til Stede, og at Juniors Fuldmægtig tilmed har svaret, at de kunde selv opsøge Færgekarlene, om de havde Brug for dem. Endvidere fremfører han, at Junior af ham har taget den fulde Fragt, men af andre Passagerer kun Lejlighedsfragt¹⁸⁾) og endelig, at Færgefartøjerne er snavsede, Bundbrædderne i Jollerne løse, saa de Rejsende bliver vaade om Fødderne.

Som Svar paa disse Klager affatter Junior en Forsvars-

skrivelse, hvori han rent ud benægter Sidenius' Paastande. Han skriver: »Vel har Sidenius den 10. Oktober ikke straks funden Færgekarlen, da han kom ned til Færgebroen i Nykøbing, men han kom dog straks efter, da Sidenius, saa vidt jeg ved ulovligt, fra Færgebroen borttog Jollen og nægtede ham at komme ombord og ro ham over«. At Fuldmægtigen skulde have sagt, at de Rejsende selv kunde opsøge Færgekarlene, erklærer Junior for en ondskabsfuld Usandhed, der blot er fremsat for at nedsætte ham for den høje Direktion. Til Paastanden om, at Sidenius har maattet betale fuld Fragt i Stedet for lejligheds- eller stykkevis Fragt, bemærker Junior: »Dette maa jeg ligeledes bestemt benægte som Usandhed, og dersom dette nogen Sinde havde været Tilfældet, saa vilde Sidenius vist straks have paatalt samme, naar han troede sig forurettet.« Heller ikke den sidste Anke vil Junior indrømme har noget paa sig. Det havde regnet meget hele Sommeren, saa de Rejsendes Fodtøj ofte var snavset, men for Resten var Fartøjerne altid i saadan Stand, at han turde lade dem besigtige naar som helst af kyndige Folk.

I Anledning af disse Klager fra Sidenius' Side bliver der afholdt nogle Forhør, baade ved Fuglsang-Prierskov Birking under Forsæde af P. S. Ravnkilde og ved Nykøbing Købstads Politiret gennem Borgmester, Justitsraad Mathias Møller¹⁹⁾. Til disse Forhør var foruden Købmand Sidenius tilsagt Matros Rasmus Peter Ditlev, kaldet Ærbo, Brændevinsbrænder Isak Sidenius, Prinsholm²⁰⁾, samt Købmand Jeppe Prætorius Michaelsen²¹⁾, alle af Nykøbing. Der oplyses følgende: Den 10. Oktober var Rasmus Sidenius kommet ned til Færgebroen i Nykøbing for at lade sig sætte over til Lolland. Han traf ingen Færgekarl ved Færgejollen, ej heller hos Købmand Schmidt²²⁾, hvor Færgekarlene ellers plejede at opholde sig. Sidenius havde da egenmægtigt løst Færgemandens Jolle og var ved Hjælp af en Bondekarl roet til Lolland. Matros Rasmus Ærbo forklarer, at han med Færgefuldmægtig Jørgensens Samtykke den Dag gjorde Tjeneste i Stedet for Færgekarl Hans Eriksen, som havde fri for at kunne se til sin Familie. Klokken mellem

9 og 10 Formiddag var han kommet fra Lolland med Færgejollen og var saa gaaet hen til Barber Møring i Østergade for at lade sig barbere. Barberen var imidlertid ikke hjemme, hvorfor han oppebiede hans Tilbagekomst. Efter hans Mening var der vel i det hele medgaaet $\frac{1}{2}$ Time. Da Ærbo saa igen kom ned til Nykøbing Færgebro, saa han Sidenius sammen med en anden Mand ro ad Sundby til. Han raabte ud til ham, om han ikke skulde ro ham over, men Sidenius havde svaret tilbage, »han kunde gerne blive, hvor han var«.

Brændevinsbrænder Isak Sidenius udtalte, at naar han i Forvejen havde bestilt en Færge, havde denne altid været til Stede til den bestemte Tid, men naar han rekvirerede en ikke forud bestilt Jolle, havde han ofte maattet vente i kortere eller længere Tid paa Færgefolkene, fordi de ikke var til Stede hos Købmand Schmidt, hvor de ellers opholdt sig. Færgefartøjernes Smudsighed havde han ikke lagt Mærke til eller tænkt over. Han var altid beegnet høfligt i Sundby Færgegaard. Ofte havde han betalt fuld Fragt for Færge og Joller, uagtet der havde været flere Passagerer med, som skulde bidrage til Betalingen. Dog havde han aldrig gjort Paastand paa Godtgørelse i denne Henseende. Maribo Markedsdag i Oktober 1829 betalte han fuld Fragt af Færgen frem og tilbage, uagtet den begge Gange var fuld af andres Heste og Vogne og en stor Mængde Mennesker; dog forlangte han heller ikke denne Gang nogen Erstatning eller Rabat i Fragten enten af Færgeforpagteren eller dennes Fuldmægtig. I November Maaned forrige Aar blev han derimod ved en Færgejolle sat over fra Nykøbing til Sundby og tilbage igen og betalte hver Gang kun 4 Skilling for Overfarten, og der blev ham ikke affordret mere. (Vintertaksten var for en hel Jolle: 1 Mark 4 Skilling, Lejlighedsfragten 4 Skilling).

Købmand Jeppe Prætorius Michaelsen erklærer, at Fartøjerne er skidne. Endvidere udtaler han, at han flere Gange har betalt for meget, men dog altid, paa senere Paastand, naar han har fordret det som en Rettighed, erholdt Erstatning. Han har flere Gange sejlet over sammen med Rasmus

Sidenius, men ikke lagt nøje Mærke til, hvad der foregik, og tør derfor ikke beedige nogen Forklaring herom.

Forhørsakterne indsendtes til Generalpostdirektionen, der tilstillede Stiftamtmand Jessen dem til Erklæring. Dennes Resolution kom da til at lyde saaledes: »Efter de fremkomne Oplysninger giver jeg mig den Frihed at indstille, at Færgemand Junior alvorligen maa tilholdes at paase, saavel at hans Færgefartøjer holdes i vedbørlig Orden og renlig Stand, som at Færgefolkene eller de, hvem Overfarten anbetros, ikke giver Anledning til uforholdne Ophold, samt derhos betydes, at han ved første Lejlighed, disse Uordener atter paaklages, vil vorde anset med en klækkelig Mulkt. Skulde Direktionen derimod ikke finde det passende at anvende en lignende Correction for hans formentlige Overtrædelse af Færgetaksten, tillader jeg mig at indstille til behagelig Afgørelse, hvorvidt han for denne Forseelse bør tiltales.« Borgmester Møller søger senere i en Skrivelse at undskylde Junior, idet han bemærker, at dels er nogle af de paaklagede Mangler allerede afhjulpne, og dels vil Junior sikkert i Fremtiden bedre holde sig Orden og Reglement efterrettelig. At Junior alligevel fik en Bøde, fremgaar af en Skrivelse til Stiftamtmanden: »En Mulkt af 2 Rigsdaler Sølv til Generalpostdirektionens Fattigkasse for en Del ved Færgestedet forefundne Uordener er under 3. Marts 1831 blevet tilstillet Direktionen af Færgemand Junior, hvorfor Kvittering vil blive meddelt«. Derimod ses det ikke med Sikkerhed, om der ogsaa vankede Bøde for Takstovertrædelse, men ved en senere Lejlighed maatte Junior betale 4 Rigsbankdaler Sølv til Generalpostdirektionens Fattigkasse for denne Forseelse.

Hvis der, som det synes, har været gjort Forsøg paa at fjerne noget af den Misstemning, der var mellem Junior og Rasmus Sidenius, er dette ikke lykkedes, hvilket bedst ses af følgende Brev:

Hr. Færgeforpagter Junior!

Da De igen i Dag ved at lade min gamle Moder gaa til Flintinge, idet De forbød Rasmus Færgekarl at køre for hende, har vist, at De ønsker bestandig at chikanere mig,

saa tjener til Deres Underretning, at jeg ikke længer holder mit Løfte efterrettelig at tilbageholde min Klage over Deres Uordener ved Færgestedet, naar disse fremkommer, hvilke formentlig ej udebliver.

Foreløbig siger jeg Dem, at jeg mange Gange har maattet betale Dem for Mellemfærgen for et Par Heste og en Vogn, der er mindre end en Postvogn, som De er pligtig at overføre i Lillefærgen, hvilken kun koster det halve, og jeg har saaledes ved mange Lejligheder taalt mere, end jeg burde, fordi jeg foretrak en venskabelig Fremgangsmaade, hvilken jeg bemærker meget lidet paaskønnes.

Nykøbing, 18. September 1833.

R. Sidenius.

Ikke længe efter, at Sidenius havde afleveret denne Trusel til Junior, indgiver han en ret omfangsrig Klage til Generalpostdirektionen. Han skriver saaledes:

»I flere Aar har Færgemand Junior i Sundby paa Lolland ved Bestilling af Lillefærgen til at overføre en Postvogn og 2 Heste eller i de fleste Tilfælde en endnu mindre Vogn end en Postvogn, nægtet dertil at bruge Lillefærgen, svarende dertil, at denne var for liden, uagtet Reglementet tilsiger ham, at denne Færge skal indtage en Postvogn, 2 Heste, Rejsende og Gods. De Rejsende er altsaa blevet nødt til at bruge Mellemfærgen, hvilken koster det dobbelte. Denne virkelig saa betydelige Ankepost er hidtil forblevet upaa-klaget, fordi man sagde: Lillefærgen er for gammel og for liden og skal snart kasseres. Imidlertid har i Aar denne Færge modtaget en Hovedreparation, men uden at den i mindste Maade er bleven forstørret, hvilket ogsaa ligefrem strider imod Færgemandens Fordel, da han fortjener det dobbelte med samme Arbejde med Mellemfærgen, som han i Følge sin Takst kunde fortjene ved Lillefærgen. Ikke alene den høje kgl. Generalpostdirektions Reglement, som ej fulgt, giver mig Grund til billig Klage, men ogsaa den virkelig høje Betaling af næsten en Specie for at faa en Befordring frem og tilbage over en Fjord af 500 Alens Bredde, hvilken Betaling er lige med Vognmandstaksten fra Sundby til Nysted eller Sakskøbing.«

Endvidere retter han en Forespørgsel til Direktionen, om Færgemand Junior alene er berettiget til at overføre Korn eller Handelsvarer, eller om ikke enhver kan gøre dette ved egne Pramme eller Fartøjer.

Men ogsaa andre Ting er Genstand for hans Kritik. Han finder det meningsløst, »at Færgemanden ikke føler sig forpligtet til at overføre Korn eller Varer uden til Færgebroen i Nykøbing. Skibe, som ligger over 6 Fod, kan ved denne ikke indtage Ladning, men maa ligge ved Byens anden, saakaldte Baste-Bro. Kornet eller Varerne maa da af Færgerne opløses, lastes paa Vogne for atter at udskibes paa den 200 Alen bortfjernede Baste-Bro. Hvilket dog baade er meget ubekvemt og atter forbunden med Omkostninger. Naar Færgen fra Lollands Færgebro direkte afgaar til Baste-Broen, da er Forskellen i Distancen mellem denne og Færgebroen i det højeste 80 Alen og vilde saaledes ikke kunne foraarsage højere Difference i Tiden end 10 Minutter«.

Generalpostdirektionen i København afæskede Stiftamtet en Udtalelse om alle disse Ting, hvorfor Jessen drøftede de forskellige Spørgsmaal med Ravnkilde. Stiftamtmanden fandt, ligesom Sidenius med Hensyn til Spørgsmaalet Lillefærge—Mellemfærge, Betalingen for høj, og Resultatet blev, at man, da Lillefærgen faktisk i daarligt Vejr vanskeligt kunde rumme bemeldte Vogn med 2 Heste samt Rejsende og Tøj, enedes om et Forslag af Godsforvalter Andersen. Herefter skulde der betales en Mellemfragt efter Taksten for disse to Færger, nemlig 3 Mark 12 Skilling Sølv om Sommeren og 4 Mark 8 Skilling om Vinteren, og samtidig paalægges det Færgemanden, at han i det hele taget ikke uden Nødvendighed benytter Mellemfærgen, med mindre de Rejsende udtrykkeligt forlanger det. Som Helhed erkender Stiftamtmanden, at Taksterne er for høje, og at det var at ønske, at de paa flere Punkter kunde ned sættes, men paa den anden Side er han lidt betænkelig ved at insistere derpaa og bemærker 30/7 1835 i den Anledning følgende: »Jeg tiltræder Andersens Formening, at Færgestedets Indtægter formindskes, naar Hovedlandevejen over Guldborg om 1 à 2 Aar er færdig, da alle Rejsende til hin Side Saksøbing vil benytte sig af denne kortere Vej, som de hidtil har maattet undgaa paa Grund af dens slette Tilstand«. Sidenius' øvrige Anker og Forslag blev derimod

afviste. Egne Fartøjer havde Junior aldrig forbudt nogen at bruge til at føre deres egne Sager over paa, og han kunde ikke forpligtes til at sejle til Bastebroen, som ganske vist var den egentlige Losse- og Ladeplads for Skibe ved Nykøbing, men kun til Færgebroen; et andet Arrangement maatte blive en Privatsag.

Forholdet mellem Købmand Rasmus Sidenius og Færge-
mand Hans Jochum Junior blev vist aldrig godt. I hvert
Fald maa Byfoged Ravnkilde engang i Aaret 1836 slutte et
Indlæg saaledes: »Alt hvad Klageren (Sidenius) iøvrigt an-
fører, er personlige Stridigheder, paa hvilke Generalpost-
direktionen formentlig ikke vil inddade sig«. Og saa sent
som i 1841, altsaa to Aar efter H. J. Juniors Død, da
Enkefru Junior med sine Børn leder Færgevæsenet, kom-
mer den gamle Bitterhed fra Sidenius atter frem. Han har
af Færgefuldmægtigen faaet den Besked, at der ikke eksis-
terer nogen Takst for Korn pr. enkelte Tønder, men kun
for hele Færge og skriver i den Anledning:

»Er dette Tilfældet, skulde det være meget at beklage, da
Kornet er Landets vigtigste Produkt, og det ikke er enhver
Landmand, der kan bringe Færgerne fuld Fragt, og alle
disse maatte altsaa være underkastet Vilkaarlighed.« »At
være afhængig af Færgeforpagterens Lune er næppe godt
for dem, som benytter et Færgested, hvor ingen Konkur-
rence kan finde Sted, ej heller at Lune og Fordel kan
komme i Konflikt, hvor det gælder om Betaling.«

En Sag af mere privat Karakter gav ved Aar 1832 An-
ledning til en Mængde Skriverier. Junior havde i Aaret
1829, for egen Regning, ladet bygge en ny Mellemfærge,
der kostede omtrent 500 Rdlr., og i Sommeren 1831 en
Storfærge til et Beløb af over 600 Rdlr., ligesom han ogsaa
vilde blive nødt til at anskaffe 2 nye Postheste, da de gamle
ikke mere duede til den stærke Kørsel paa de slette Veje,
og han altid havde sat en Ære i at have en god Befordring
til Postkørsel. I Anledning af disse betydelige Udskrivnin-
ger havde han ansøgt den kgl. Generalpostdirektion om et
Laan paa 600 Rdlr. og hertil faaet Stiftamtmand Jessens
Anbefaling. Postdirektionen vilde imidlertid kun gaa med

til at bevilge 300 Rdlr. Junior forsøgte paa forskellig Maade at naa op til 600, bl. a. ved at tilbyde sin Broder, Postmester Lars Junior²³⁾ i Sakskøbing som Selvskyldnerkautionist, men alt forgæves. Imidlertid gik Tiden, og Junior erklærede, at nu kunde han nøjes med 400 Rdlr. Langt om længe indstiller da Postdirektionen ham til dette Laan af Befordringsvæsenets Fond, da Godsforvalter Andersen stillede Kaution for ham, og mod at Junior skulde forrente Laanet med 4 % og afdrage det med 100 Rdlr. pr. Kvartal, samt at der som yderligere Sikkerhed i paa-kommende Tilfælde fra 1. April kunde »indeholdes, hvad han erhoder for Postens Befordring imellem Sundby og Nakskov, som er 702 Rigsbankdaler Sølv om Aaret.«²⁴⁾

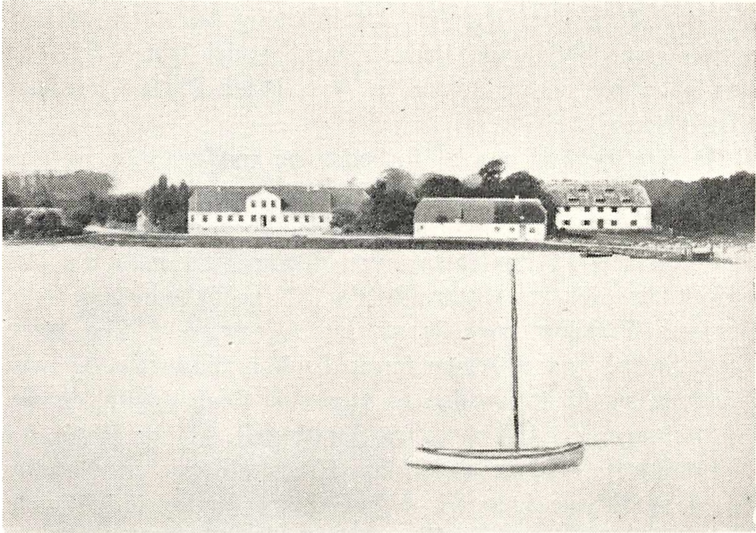
Omtrent samtidig med at Junior selv havde disse økonomiske Bryderier, forsøgte han at skaffe lidt Hjælp til et af sine gamle Bysbørn. En Husmand i Sundby, Hans Mortensen, havde i 23 Aar været Færgekarr under Johan Schmidt og siden efter i en Snes Aar arbejdet hos Junior i Færgegaarden. Nu var baade Hans Mortensen og hans Kone, Maren Hansdatter, blevet til Aars og maatte paa Grund af Svagelighed opgive deres Fæstehus. Der indsendes da til Generalpostdirektionen en Ansøgning, om det ikke var muligt, at denne Mand, der havde tjent Færgevæsenet i saa lang en Aarrække, kunde faa tilkendt lidt Understøttelse, da de gamle Mennesker ellers var »udsatte for at omkomme af Hunger.« En Attest fra Pastor Dresler i Thoreby støttede yderligere dette Andragende, men Resultatet blev negativt. Den 17. Novbr. 1832 indløber Postdirektionens Svar, »at man efter Omstændighederne ikke kan bevilge det ansøgte.«

Der er iøvrigt omkring Aarene 1832—33 en Periode, hvor Færgefarten synes at gaa tilbage. Junior ansøger Postvæsenet om at maatte nøjes med to Færgekarr, og i en Erklæring af 28/3 1833 fra Postmester Jantzen i Nykøbing udtaler denne, at saa vidt han kan se, er Færgefarten betydeligt aftaget; Bønderne synes nu, da man begynder at forbedre Vejene, mere at søge til andre Købstæder, maaske ogsaa Velstanden er blevet mindre. Store Skovstrækningers

Ødelæggelser i Nærheden af Færgestedet har bevirket, at Brænde- og Tømmertransporten til Nykøbing er gaaet tilbage. (Disse fældede Skove indtog for en væsentlig Del det Areal, som nu udgør Nagelsti Skovgaard og omliggende Lodder). Imidlertid er denne Nedgang i Færgetransporten dog vist kun rent forbigaaende, i al Fald hører man ikke mere dertil, tværtimod tales der ofte senere om den stigende Trafik.

Et Byggeforetagende ved Færgegaarden stammer fra disse Aar. Den 22. Novbr. 1832 indsender Stiftamtmand Jessen til Generalpostdirektionen en Skrivelse, hvori han udtaler: »Jeg maa anse det for fornødent, at Ejeren af Sundby Færgegaard bliver paalagt, i Stedet for den indskrænkede og maadelige Hestestald, der nu findes i Færgegaarden til de Rejsendes Benyttelse, at indrette en ny Stald med Plads til i det mindste 8 à 10 Heste, samt Loft og Dør af tilstrækkelig Højde og Bredde, ligesom ogsaa at bygge en Vognremise, da denne ej heller bør savnes, men ikke desto mindre for Tiden aldeles mangler.« Det trak imidlertid temmelig længe ud med denne Bygnings Opførelse. Der herskede paa denne Tid i Thoreby Sogn, som i andre Egne af Lolland-Falster, en heftig Koldfeberepidemi, der foruden at bortrive en Del Mennesker bidrog til at hæmme forskellig Foretagsomhed; det kneb saaledes med at faa fornødne Haandværkere. I al Fald angives dette som Grunden til, at Byfoged Ravnkilde først den 18. Septbr. 1834 kunde tilskrive Stiftamtet, at den nye Staldbygning og Vognremise nu var fuldført. Omtrent 20 Aar senere blev der til den østre Ende af denne Bygning bygget 6 Fag Hus, der indrettedes til Krohold med en stor Skænkestue, Kontor samt Karlekammer for de Rejsendes Kuske. Denne Tilbygning fra Begyndelsen af Halvtredserne er det lille Arbejderhus, som endnu ligger ved den gamle Færgebro, hvorimod Stalden og Vognremisen er nedrevet.

Ved Begyndelsen af Trediverne faar den kgl. Postdirektion en virksom Kommissarius i Kanal- og Havneinspektør, Kaptajn Christopher Adolph Leth,²⁵⁾ der fungerer i en Række af Aar og ved sine gentagne Besøg paa Færgestedet

Sundby Færgegaard ca. 1860. Foran Bygningerne Vejen til Færgebroen.

finder meget at kritisere og i Grunden fra første Færd anser det hele Færgevæsen for forældet. Han ønsker Færgebroen ombygget eller i hvert Fald væsentlig forandret og en ny Færge bygget, som Heste og Vogne kan køre lige ned i, og anslaa den samlede Udgift herved til 3000 Rdlr. Hans Forslag finder dog ingen Tilslutning, slet ikke hos Godsforvalteren, men heller ikke Birkedommer Ravnkilde kan erkende, at Sundby Færgevæsen er forældet, og Stiftamtmand Jessen formener, at Godsejeren paa Grund af en i sin Tid med Færgeforpagteren indgaaet ufordelagtig Fæstekontrakt rimeligvis i Øjeblikket ikke har ret megen Indtægt af Færgeriet. (Denne Fæstekontrakt, der blev afsluttet mellem Kammerjunker Wallmoden til Fuglsang og H. J. Junior ved Fæstebrev af 20. Decbr. 1811, bruges ofte som Argument mod paakrævede nye Foranstaltninger).

Det vilde føre for vidt at omtale i Enkeltheder alle de Gange, hvor Leth gennem en lang Aarrække fremfører sin Yndlingstanke: en ny Færge, og lige saa ofte støder paa Godsejerens og hans Forvalters haardnakkede Modstand. Det er først, da Tanken omsider begynder at vinde Ørenlyd

hos de lokale Myndigheder, Stiftamtet og Nykøbing Havnevæsen samt betydende Privatmænd, at det lysner lidt, og dog gaar der endnu adskillige Aar, inden Planen kommer til Udførelse.

Enkelte Forsøg paa at forbedre og modernisere Forholdene forblev i Reglen uden Resultat. Saaledes kom der engang i 1842 et Forslag fra Generalpostdirektionen om Indførelse af et Par faste Ture daglig med bestemte Afgangstider, den saakaldte Børtfart,²⁶⁾ i Lighed med hvad der var Tilfældet ved de større Overfarter, f. Eks. Store Bælt. Stiftamtmand Jessen fandt Tanken tiltalende, og man bestemte sig til at foreslaa to saadanne Ture daglig, en om Formiddagen med Afgang fra Sundby Kl. 9½ og Retur fra Nykøbing Kl. 10, en anden om Eftermiddagen fra Sundby Kl. 4 og tilbage igen Kl. 4½. Enkefru Junior indvilligede i at gøre et Forsøg, men Færgjeejeren og ikke mindst Godsforvalter Andersen satte sig bestemt herimod. Godsforvalteren hævder, at for det første gør Transporten ikke en saadan Børtfart nødvendig, den hører hjemme ved de større Afstande, og dernæst vil den ikke kunne finde Sted, uden at der dertil anskaffes en egen Færge, hvortil der atter igen skal holdes separate Folk. Og han tilføjer, at naar Fru Junior var gaaet med dertil, var det sikkert blot for ikke at sætte sig imod den høje Postdirektion. Stiftamtmanden, der stadig forment, at en saadan fast Forbindelse var af Betydning og meget vel kunde svare Regning for de interesserede Parter, maatte da slutte sin Indberetning om dette Spørgsmaal saaledes: »Ihvørvel jeg ikke kan forandre min Mening om det gavnlige i Oprettelsen af en saadan fast Fart over et saa ideligt befaret Færgested, som det her omhandlede, skal jeg dog, da det har mødt saa liden Velvilje hos vedkommende, anse det for rigtigst, at den stilles i Bero.«

Den 3. Decbr. 1846 sender Stiftamtmand Jessen Generalpostdirektionen en Skrivelse, hvori han henstiller, at de saa ofte ved Færgestedet paaklagede Mangler nu gennem den høje Direktions Foranstaltning maa bevirkes hævede. Han antager, at en Opmudring af Farvandet paa den øst-

lige og sydlige Side ved Færgebroen, lig den som blev foretaget i Aaret 1826, er et virksomt Middel til i det mindste for en Tid at forebygge, at Færgefarten vanskeliggøres ved lavt Vande, og at en saadan Opmudring, om den end oftere vil være fornøden, dog er forbunden med langt færre Bekostninger, end en 8 Favnes Forlængelse af Broen ud mod Strømløbet vilde medføre. »Foruden foranførte uundgaaelige Foranstaltning vil det være særdeles gavnligt, at det Slæbested, der er anbragt paa Brohovedets østre Side, og det, som befindes nærmest derved paa den søndre Side, gives en mindre stejl Retning for derved at lette Ind- og Udskibning af Heste og Vogne, samt at de af Kaptajn Leth foreslaaede forbedrede Indretninger ved Færgerne iværksættes.«

Da Godsforvalter Andersen faar at vide, at der atter er Tale om Opmudring, protesterer han kraftigt mod denne Tanke og fremfører de gamle Færgekarles Rasmus Jensens og Niels Hansens Vidnesbyrd om, at Opmudringen for akkurat 20 Aar siden ingen videre Betydning fik for Færgernes Sejlads. Tilmed begynder netop paa denne Tid de første Røster at hæve sig om hellere at kassere det hele og i Stedet for bygge en Bro over Sundet, hvortil der fremsættes forskellige Planer og Beregninger.

At Overfartsforholdene ogsaa af Private betragtedes som ufyldstgørende og forældede, ses bedst af en Artikel i Stiftstidende for den 28. Novbr. 1846 af Godsejer Tesdorpf²⁷⁾ til Ourupgaard. Tesdorpf fortæller her, at han den 20. Novbr. kom kørende til Nykøbing F. Færgebro for at tage over til det landøkonomiske Selskabs Generalforsamling i Sakskøbing. Ved sin Ankomst traf han en anden Rejsende, der havde ventet halvanden Time uden at kunne komme over paa Grund af Lavvande, og først nu var Vandet steget saa meget, at Lillefærgen kunde afhente ham. Tesdorpf lod signalisere efter Mellemfærgen, men denne stod urokkelig fast paa Sundby Siden, og han maatte derfor vente, til Lillefærgen atter kom tilbage til Nykøbing. Nu var heldigvis Køretøjet af den Beskaffenhed, at det kunde

rummes i Lillefærgen, ellers var han overhovedet ikke kommet over. Men efter at Færgen var naaet til Færgebroen paa Lollandssiden, var næsten det værste tilbage. Opkørse-len var i den Grad besværlig for Hestene, at Tesdorpf fandt Anledning til at sige til Junior, at det var en ussel Færgbefordring, hvorved man risikerede at faa baade Heste og Vogne ødelagt. Færgens Usselhed vilde Junior dog ikke indrømme; derimod tilstod han, at ved et saadant Lavvande var Hestene udsatte for stor Fare, og han tilføjede: »Men naar de Herrer Rejsende vil risikere det, saa maa vi jo fare«.

Tesdorpf slutter sin Artikel saaledes:

»Jeg vil ikke fordybe mig i Betragtningen af de sørgelige Følger, Færgeforbindelsens Virksomhed udøver paa hele dette Stifts Velgaaende, kun det tror jeg at turde sige, at den udgør Skyggesiden i Rækken af vore offentlige Befordringsmidler, at enhver, der i mindste Maade er i Stand til at influere paa den Forandring, maa føle sig stærkt og kraftigen opfordret til at arbejde af alle Kræfter paa, at denne Plet, der hviler paa vort Stifts Befordringsvæsens Organisation, snarest muligt ryddes af Vejen. Jeg har tidligere forespurgt, hvad der var til Hinder for den nødvendige Reform, samt bedt mig underrettet om, hvem der burde foranledige den, uden at kunne erholde bestemte Oplysninger. Jeg henvender mig derfor til de Autoriteter og Private in pleno, om hvilke jeg kan antage, at de fælles forenede Kræfter maa kunne raade Bod paa dette Uvæsen, og jeg tør vel tilføje, i Flertallet af dette Stifts Beboeres Navn, navnlig til Færgegaardens Ejer, Kammerherre, Amtmand de Neergaard²⁸⁾, der er anbetroet en af Landets højeste Stillinger, der repræsenterer Lollands og Falsters Godsejere i Fællesraadet. Jeg henvender mig ligeledes til dette Stifts høje Øvrighed, der har givet dets Beboere saa mangfoldige Beviser paa Iver og Omsorg for deres Interesser; jeg opfordrer disse Øers Amtsraad, der er valgt for at paase Stiftets Tarv, for at indgribe reformerende, naar og hvor Omstændighederne kræver det; jeg anmoder den kgl. Generalpostdirektion, for saa vidt af den ved denne Lejlighed kan ventes Understøttelse, om at arbejde med, for saa snart som muligt at se en Reform ved Sundby Færgested iværksat, der vil afgive en anstændig Forbindelse mellem Lolland og Falster og derved svare til Tidens og det rejsende Publikums billige Fordringer.«

Nogle Maaneder efter denne Artikels Fremkomst afgiver Kaptajn Leth atter til Postdirektionen en Indberetning, hvori han, foruden at henvise til Tesdorpf's Artikel, bl. a. udtaler:

»Jeg har saavel tidligere som navnlig i min underdanige Erklæring af 11. Novbr. sidstleden gjort opmærksom paa de store Mangler, som findes ved Sundby Færgested under Fuglsang Gods, og hvor vedkommende Godsforvalter paa den fraværende Ejers Vegne har vidst i en Række Aar at modsætte sig enhver som helst Forandring eller foreslaaet Forbedring, ligesom ogsaa flere urealisable Projekter til Opførelse af en Bro tværs over dette Farvand muligen kan have standset Autoriteternes Interesse for denne Sag, saa maa jeg nu være af den Formening, at en gennemgribende Forbedring af dette vigtige Overfartssted med dets forældede og mangelfulde Indretninger ikke længere kan eller bør tilbageholdes, og bl. a. vil en Opmudring til en Dybde af 5 Fod med dagligt Vande være fornødent ved den østre og søndre Side af Færgebroen; endvidere at der afholdes en Konference paa Stedet med Færgjeejeren eller hans Befuldmægtigede i Overværelse af Stiftamtmanden og andre Vedkommende, og hvorved da, efter nærmere foretagen Undersøgelse, Planen til Færgcindretnings Forbedring blev at forelægge og omforhandle samt derefter at indsende til den kgl. Generalpostdirektion, som formentlig i Forvejen maatte bestemme sig for, med hvilken Andel, saasom Halvdelen eller en Tredjedel, Højsamme paa det offentliges Vegne vilde deltage i Bekostningen, samt derhos give Færgjeejeren foreløbig Underretning om, at en Hovedforbedring af Færgestedet snarest vilde være at foretage.«

Hertil bemærker Godsejer Neergaard, Lindersvold, at han formener, at Klagerne mest drejer sig om Færgestedets Forpagter, og dennes Forhold til ham (Neergaard) var jo den høje Direktion tilstrækkelig bekendt. Hvis Færgemanden fik et bestemt og udtrykkeligt Paalæg om at holde alt i Orden, saaledes som han havde Pligt til, vilde de fleste Klager sikkert forstumme. Opmudringen betød intet som helst. Det var hændt, at stærk Strøm havde samlet en stor Muddebunke, men denne var atter skyllet bort, og Sejlløbet kunde man dog ikke med nogen Fordel opmudre. Men hvis dette bekostelige og lidet lønnende Arbejde endelig skulde udføres, maatte han spørge, om der da kunde ventes et ret klækkeligt Tillæg i Færgetaksten til disse Arbejders Be-

stridelse, da Taksterne i Forhold til andre Færgesteder var uforholdsmæssig lave, fornemmelig i Henseende til de tunge Varer, Korn etc., og Indtægterne ved Færgestedet, især under Hensyn til, at ingen Bropenge krævedes, ikke var saaledes beskafne, at en Opmudring kunde være paatænkt at høre under Færgevæsenets Forpligtelse.

Kaptajn Leth arbejdede trøstigt videre med sine Planer, og for at have alt i Orden, naar det rette Tidspunkt var kommet, og det afgørende Slag skulde slaas, satte han sig i Forbindelse med Skibsbygmester N. Bonnesen i Aalborg for at faa forskellige Oplysninger til Brug for den paatænkte Færge, som han ønskede bygget nøjagtigt som den, der gik mellem Aalborg og Nørre Sundby. Bonnesen tilstiller ham en i alle Enkeltheder udarbejdet Tegning til en Færge, der over Stævnen maaler 46 Fod og er 10 Fod bred over Midten, og nogen Tid efter indgiver Leth til Postdirektionen et

OVERSLAG

paa Bekostningen ved Opførelsen af en Tilbygning til Sundby Færgebro paa Lolland samt dens Indretning for Brugen af en ny Færge, hvori der med Heste og Vogne kan køres ned i og op efter medfølgende Tegning.

86 Stk. Pæle af Fyr, 9 Tom. tykke, 9 Alen lange, à 4½ Rdlr. pr. Stk.....	=	387 Rdlr.
68 Alen Hammere af Fyr, 10 Tom. i Kvadrat, à 4 Mark 8 Skilling pr. Alen.....		51 —
10 Stk. Ankere af Fyr, 6 à 7 Tom., 5 Alen à 1½ Rdlr.		15 —
5 Tylter 2 Tom. Fyrreplanker à 9 Rdlr.....		45 —
20 Kubikfavne Søsten à 8 Rdlr.....		160 —
Smedearbejde		20 —
Tømmer- og Ramarbejde, Stillads og Redskaber deri indbefattet		150 —
2de bevægelige Slæbesteder og Klapproer med Tilbehør à 100 Rdlr. pr. Stk.....		200 —
Fornødne Reparationer paa det gamle Bro- hoved, fornemmelig hvad Plankeværket an- gaar, anslaaes til ca.....		70 —
En Opmudring for Enden og paa østre Side af Broen efter de afprykkede Linjer til 5 Fod vil koste ca.....		150 —
		<hr/>
	Summa...	1248 Rdlr.

Leth lader dette fuldt færdige Overslag ledsage af en Skrivelse, dateret 3. Januar 1949, der slutter saaledes:

»Idet jeg med Hensyn til Manglerne ved dette Færgested maa henholde mig til mine Erklæringer og Forslag af 17. Marts og 5. Juli 1836, 26. Decbr. 1837, 11. Novbr. 1846 og 9. Januar 1847, formener jeg, at denne i saa lang Tid omhandlede Forbedring af Sundby Færgested nu omsider maa sættes i Værk, samt at Forholdet til Nykøbing Havnevæsen definitivt ordnes, og kunde det formentlig ved de Forhandlinger, som i den Anledning maatte foregaa med Færgeejeren bl. a. tillades, at den mindste eller saakaldte Lillefærge nedlagdes, saa snart den foreslaaede ny Færge sættes i Fart.«

Efter alt dette skulde man jo synes, at Tiden var inde til at handle, men dette er foreløbig endnu ikke Tilfældet. Der skal tales og vel navnlig skrives adskilligt endnu, inden det kommer til en endelig Afgørelse. Stiftamtmand Reinhold Jessen var imidlertid (1849) blevet afløst i Embedet af Baron C. Holsten²⁹⁾, og i en Skrivelse af 8. Januar 1850 til Generalpostdirektionen udtaler han, »at det meget benyttede Sundby Færgested er i en meget maadelig og med Tidens Fordringer ingenlunde forenelig Tilstand«, og ligeledes udtaler baade Maribo Amtsraad og Nykøbing Havnekommission sig overordentligt nedsættende om Færgevæsenets Forfatning. Heller ikke disse kraftige Ytringer giver noget Resultat, og først næste Aar bringer en Afslutning paa hele denne Sag, der havde staaet paa i saa urimelig lang Tid. Herom foreligger et Dokument, saalydende:

Aar 1851, den 29. Septbr. var i Henhold til Generalpostdirektionens Skrivelse af 6. ds. samlede i Nykøbing for at træffe Overenskomst om Forbedringen af Færgeindretningen mellem Nykøbing og Sundby: Stiftamtmanden over Loll.-Falsters Stift, Kammerherre, Baron Holsten; Etatsraad Neergaard til Førsløvgaard³⁰⁾ paa Besidderinden af Fuglsang og Prierskov Godser, Kammerherreinde Neergaard, som Ejerinde af fornævnte Færgested, hendes Vegne; Kaptajn, Havneinspektør Leth, R. af Dbg.; Sekretær og Kontorchef Brock paa Generalpostdirektionens Vegne, samt Købmændene og Brændevinsbrænderne Sidenius og Benzon som Medlemmer af Nykøbing Havnekommission og paa dennes Vegne.

Kaptajn Leth fremlagde Tegninger samt Overslag, dels til en Færge med en forandret Indretning til at køre lige fra Landingsbroen op og ned i, og dels til de Forandringer, som i saa Henseende vil blive fornødne ved Broen paa Sundby Siden, hvorved Bekostningen vilde andrage respektive ca. 900 Rdlr. og ca. 1300 Rdlr.

Etatsraad Neergaard bemærkede paa Kammerherreinde Neergaards Vegne, at han, skønt han ikke ansaa sig juridisk forpligtet i al Fald til en saa omfattende og bekostelig Forbedring som den nu projekterede, dog efter Omstændighederne troede at kunne forsvare og saaledes vilde indgaa paa, at der fra Ejerindens Side blev tilskudt et Beløb paa 1650 Rdlr. til den omhandlede Forbedring, under Forudsætning af, dels at det øvrige blev udredet af det offentlige, og dels at der ved Færgebroen ved Nykøbing blev truffet saadanne Foranstaltninger, at saavel den omhandlede Færge kunde anlægge ved denne med lige bevægeligt Slæbested som ved Sundby Siden projekteret, som ogsaa de øvrige, Færgævæsenet tilhørende Færger og Joller kunde have fri og uhindret Adgang til nævnte Bro, hvorhos han var villig til, under Forudsætning af, at Broen blev i den ommeldte Henseende bestandigt behørigt vedligeholdt af Nykøbing Havnekommission, aarligen at betale denne hver 1. Maj 20 Rdlr. foruden at erlægge et lige Tilskud for de forløbne Aar, hvori Havnekommissionen ingen Indtægt havde haft fra Færgævæsenet af Broen.

Postsekretær Brock ytrede i denne Anledning, at han maatte anse Ejerinden af Færgævæsenet for at være juridisk fuldkommen forpligtet til at foretage og i det hele bekoste den her omtalte Forbedring ved Færger og Broen paa Sundby Siden, og derfor maatte han tvivle paa, hvorvidt der fra det offentliges Side vilde blive ydet nogen Sum til at foranstalte denne Forbedring. Hertil svarede Etatsraad Neergaard, næst at udhæve at det hele Færgævæsen var af Fuglsangs Ejer bortfæstet i ældre Tid paa en saa ufordelagtig Maage, at Ejerinden ikke havde Indtægt, men meget mere Udgift deraf, at han, saafremt ikke det omspurgte Tilskud fra det offentliges Side blev ydet, maatte gøre Paa-stand paa, at der gaves Ejerinden, saafremt hun skulde udrede et større Beløb end de 1650 Rdlr., Godtgørelse paa den Maade, at enten Færgetaksten blev forøget, eller at der, i Lighed med, hvad der var Tilfældet andre Steder, blev svaret passende Bropenge ved Sundby Siden.

Paa Havnekommissionens Vegne erklærede derpaa de tilstedeværende Medlemmer af samme, at de vilde gaa med

til at istandsætte Nykøbing Færgebro og i alle Maader indrette den for en Færge af den omspurgte Slags samt tilstede de Færgevæsenet tilhørende Færger og Joller fri og uhindret Adgang til Broen og endeligen at vedligeholde Broen og Dybden ved samme paa de af Etatsraad Neergaard tilbudte Vilkaar, men tillige under den udtrykkelige Forudsætning, at der ikke ved nogen af Siderne blev svaret Bropenge, ligesom de ogsaa maatte erklære sig imod, at Færgetaksten blev forhøjet.

Samtlige tilstedeværende vare derhos enige i, at det retteste var, at den omhandlede Forbedring ved Sundby Broen og Bygningen af den ny Færge blev foranstaltet af Postvæsenet, hvorimod Forbedringen og Istandsættelsen af Nykøbing Broen, der sorterer under Nykøbing Havnevæsen, foranstaltedes af dette. Slutteligen bemærkede Stiftamtmanden, at han maatte bestemte modsætte sig, saavel at Færgetaksterne blev forhøjede, da disse efter hans Anskuelse var mer end høje nok, som at der blev paalagt Bropenge ved nogen af Broerne, hvilket sidste han ansaa for at være aldeles uhensigtsmæssigt og stridende mod Tidens Aand. Endnu maatte han indstændigen insistere paa, at hvad end Resultatet blev om den Andel, som Etatsraad Neergaard forment, at det offentlige burde tilskyde, Arbejdet ved den projekterede Forbedring blev fremmet fra Postvæsenets Side saaledes, at Projektet kunde være udført i det seneste til næste Foraar, i hvilken Henseende han indskrænkede sig til at henvise til den Forfatning, hvori det vistnok maatte være Generalpostdirektionen fuldtud bekendt, at dette Færgested for Tiden var. Mødet blev derpaa hævet.

Generaldirektøren, Hs. Excellence S. Danneskiold-Samsøe³¹⁾ sender derpaa denne Skrivelse til Finansministeriet, som remitterer ham samme med følgende Erklæring:

»Med Hensyn til den paatrængende Nødvendighed af, at de Forandringer og Forbedringer, der er ansete for aldeles fornødne, for at Færgestedet ved Sundby paa Lolland kan blive sat i behørig Stand, snarest muligt iværksættes, og den liden Sandsynlighed der er for, at dette vil kunne ske paa gunstigere Vilkaar end de, der nu tilbydes, meddeles herved mit Samtykke til, at Forholdet ordnes paa den af Deres Excellence i behagelig Skrivelse af 30. f. M. foreslaede Maade, saaledes at der — under den deri angivne Forudsætning, at det med Hensyn til Nykøbing Færgebroes Istandsættelse og Vedligeholdelse truffne Arrangement af Indenrigsministeriet billiges — af det offentlige tilskydes et Beløb

af indtil 550 Rdl., der udredes af Befordringsvæsenets Fond, og at samme endvidere, mod Refusion fra Færgestedets Ejerinde, naar det, under offentlig Kontrol udførte Arbejde er fuldført, foreløbigt afholder den hende paahvilende Andel af Omkostningerne indtil et Beløb af 1650 Rdlr.

København, 12. Novbr. 1851.

Sponneck.

Hermed var saaledes den endelige Afgørelse truffet i et Spørgsmaal, som havde været drøftet i en halv Menneskealder, og der stod nu tilbage at bringe disse forskellige planlagte Arbejder til Udførelse.

Den 2. Februar 1852 er da Skibsbygmester L. C. Dresler³²⁾ i København og underskriver følgende Kontrakt:

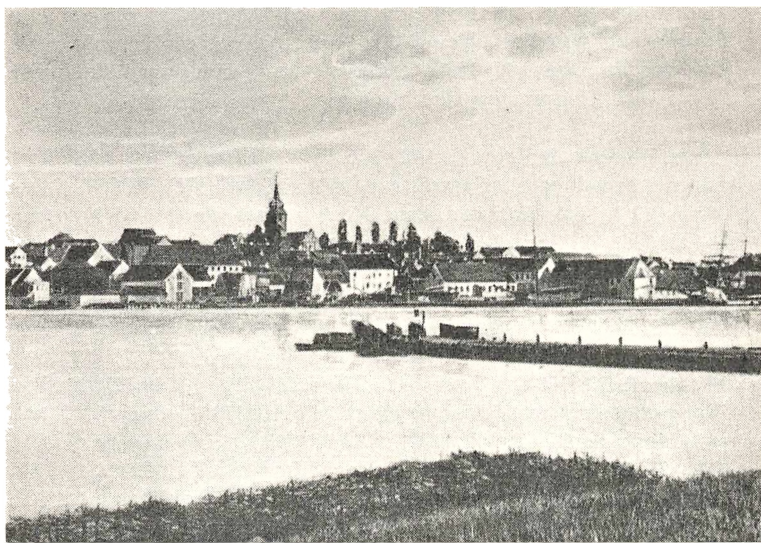
Undertegnede Skibsbygmester L. C. Dresler af Nykøbing paa Falster erklærer herved at have indgaaet Accord med Hr. Kaptajn, Havneinspektør Leth om Bygningen af en ny Færge til Sundby Færgested paa Lolland, overensstemmende med den mig hertil leverede Tegning og Overslag, forfattet og underskrevet af Skibsbygmester Bonnesen i Aalborg, paa følgende Vilkaar:

- 1) At Færgen for ej at behøve at svejes under Overfarten bygges ens i begge Ender, nemlig med tvende ensdannede Forender.
- 2) At den, foruden hvad der i Overslaget udtrykkeligt er nævnt, forsynes med 4 lange Aarer, Klamper til Trækning, komplet med Maling ind- og udvendig m. v., som kan henføres til komplet Tilbehør til en Færge af den omhandlede Bestemmelse.
- 3) At jeg under Arbejdets Udførelse er villig til, uden særlig Godtgørelse, at foretage saadanne Forandringer ved samme, som af Hr. Kaptajn Leth maatte forlanges, samt underkaste mig, at han til enhver Tid, enten personlig eller ved andre, lader føre Tilsyn med Materialernes og Arbejdets Forsvarlighed og Godhed.
- 4) At jeg forpligter mig til at have Færgen med komplet Tilbehør færdig til Brug inden 1. Juli dette Aar.
- 5) At naar Færgen saaledes er afleveret ved Nykøbing Færgebro, hvilken Overlevering, om det maatte forlanges, skal ske, efter at et paa min Bekostning afholdt lovligt Syn har erkendt Arbejdet og Materialerne forsvarlige i alle Maader og overensstemmende med deres Accord, da udbetales mig herfor den Sum af ialt 880 Rdlr., siger: otte hundrede og firsindstyve Rigsbankdaler.

Arbejderne ved Sundby Færgebro blev ligeledes overdraget Dresler, og da det hele var færdigt, var det gaaet her, som det gaar saa ofte, at Overslagssummen var betydeligt overskredet, nemlig med over 600 Rdlr.

Som den sidste og endelige Afslutning paa sine talrige Indberetninger, denne Sag vedrørende, kunde C. A. Leth den 1. Novbr. 1853 tilstille Generalpostdirektør Dannekiold-Samsøe følgende Skrivelse:

»Efter at Skibsbygmester Dresler i Nykøbing paa Falster, til hvem Udførelsen af Arbejderne ved Sundby Færgested paa Lolland har været overdraget, dels paa Accord og dels efter Regning, i Følge Deres Excellences meget ærede Skrivelse af 16. f. M. er bleven anvist Beløbet af 611 Rdlr. 25 Sk., hvormed forommeldte, nu fuldførte Arbejder have overskredet Overslagssummen, har han nu tilstillet mig dokumenteret Regnskab over det hele Arbejde, hvilket jeg i Henhold til min Indberetning af 6. Septbr. herved giver mig den Ære at indsende tilligemed hans Generalkvittering for Modtagelsen af det hele til Arbejdet anviste Beløb: 2871 Rdlr., idet jeg maa tilføje, at jeg intet derved har fundet at bemærke.«

Udsigt fra Lolland med den gamle Færgebro ca. 1860.

Noter.

- ¹⁾ Poul de Løvenørn, f. 11/8 1751; 1804 Kommandør, 1812 Kontre-admiral, 1815 K. af Dbg., fra 1784 Medlem af Videnskabernes Sel-skab. Død 16/3 1826. Gift 1. Gang med Anna Marie Philippine Dum-reicher. 2. Gang med Caroline Henriette Giede.
- ²⁾ Abraham Lehn, der stammede fra en rig Købmandsfamilie i Køben-havn, var født 10/5 1701. Han var gift med Sophie Amalie Edinger, f. 21/3 1700, d. 28/1 1768. I Aaret 1726 købte han Højbygaard og Fuglsang-Prierskov Godser af Chr. Carl von Gabel, hvortil han i 1729 yderligere fjøede Berritzgaard. Paa Berritzgaard boede han indtil sin Død 31/7 1757. En Datter, Cathrine Margrethe (f. 1731, d. 1788) bragte ved sit Giftermaal med Christopher Georg von Wallmoden (f. 1730 paa Stamgodset Wallmoden i Brunsvig, d. paa Fuglsang 1793) Fuglsang og Prierskov i denne sidstes Besiddelse, hvorefter God-set i 1819 kom i Slægten Neergaards Eje.
- ³⁾ Sølimit; den værnepligtige i et Sølægd.
- ⁴⁾ Christopher Michael Claussen var en Præstesøn fra Arninge, f. i Skovlænge 23/8 1791, dim. fra Herlufsholms Skole 1810, cand. theol. 21/7 1814. Død som Sognepræst for Horslunde-Nordlunde 9/6 1844. En Søn af ham var Magnus Holst Claussen, f. 25/9 1830, d. som Sognepræst for Idstrup 15/5 1891.
- ⁵⁾ Mads Pedersen var fra 1810 Postfører ved Pakkeposten mellem Vor-dingborg og Nakskov; blev 1825 Postfører mellem København og Vordingborg. Død 9/12 1830. Postførere havde Rang med Postmestre og bar blaa Uniform og Hirschfænger.
- ⁶⁾ Adam Frederik Jantzen, f. 14/2 1763 i Vestenskov, 22/2 1799 Post-mester i Nykøbing F., Cancelliraad 1832. Afsked 30/9 1836, d. i Ny-købing 19/2 1844. Gift med Anne Kirstine Fugl, der døde i Nykøbing 23/12 1836, 72 Aar gl. Han efterfulgtes i Embedet af Sønnen Carl Ulrik Jantzen, f. i Nykøbing 7/11 1796, exam. jur. 1824, 1/10 1836 Postmester; Kammerraad 1854; Afsked 30/9 1866 og udnævnt til Ju-sitsraad. Død paa Frederiksberg 4/12 1886. Gift med Susanne Juncker.
- ⁷⁾ Mathias Reinholdt von Jessen, f. i Haderslev 19/11 1780, d. 1/8 1853. Geheimekonferensraad, Kammerherre, Major. Gift 1. Gang 23/6 1809 med Marie Sophie Amnitzbøll, f. 19/9 1790, d. i Nykøbing F. 20/7 1824; 2. Gang 21/12 1825 med Juliane Henriette Ter-Borch, f. 21/12 1805, d. 18/2 1866. Jessen var Stiftamtmand over Loll.-Falster 1814—1849. Han fremhæves som en dygtig Forretningsmand og særlig for-tjent af Stiftets Vej- og Havneanlæg.

- ⁵⁾ Niels Brock, f. i Nibe 1765, exam. jur. 1789, Byfoged og Borgmester i Nykøbing F. 1790—1820; Cancelliraad. Død i Nykøbing 16/11 1835. Gift med Frederikke Christine Thuesen, f. i Nykøbing F. 1769, d. 22/5 1846.
- ⁹⁾ Carl Jacob Hartmann, f. i København 9/2 1771, exam. jur. 1796, 5/9 1800 Postmester i Saksøbing, 24/5 1805 desuden Byfoged smsteds.: 1803 Cancelliraad. Viet 26/9 1800 til Frederikke Georgine Wichmann. Hartmann døde 27/11 1826.
- ¹⁰⁾ Claus Hartvig Henne, f. i Norge 13/4 1776; 1815 Havne- og Fyrinspektør. 1821 kar. Kommandørkaptajn. Død 23/8 1829 i Hamborg. Gift med Johanne Clausine Hornemann, død 13/8 1864, 81 Aar gl.
- ¹¹⁾ Opbud kaldtes forhen den Handling, at en Person, der vel besad tilstrækkelige Aktiver til at dække sin Gæld, men ikke havde kontante Midler til at betale denne med, overgav sit Bo enten til Skifteretten eller (uden for København) til to af Overretten beskikkede Mænd (Opbudsmænd) til Behandling og Deling mellem hans Kreditorer. Ved denne Fremgangsmaade opnaaede han forskellige Fordele fremfor at overgive sit Bo til egentlig Fallitbehandling. Grænsen mellem Opbud og Fallit udvaskedes efterhaanden, og Opbud hævdedes helt ved Fallitloven af 1858.
- ¹²⁾ Peder Andreas Andersen var født i Bukkehøve, Nebbelunde Sogn paa Lolland, 19/8 1796, Søn af Skoleholder i Bukkehøve Jens Andersen og Hustru, Kirsten Nielsdatter. Han blev 2/10 1818 som Forvalter paa Fuglsang, viet i Nykøbing Kirke til Kirstine Sølling, døbt i Nykøbing Kirke 29/4 1796, Datter af Kleinsmed i Nykøbing, senere Husmand i Sundby (»Isak-Huset») Niels Sølling og Hustru Maren Larsdatter. Hun døde i Sundby 15/10 1842, 46½ Aar gl. P. A. Andersen blev derefter 8/2 1843 viet i Nykøbing Kirke til Petra Marie Rostrup, født i Vordingborg 4/10 1808, Datter af Fuldmægtig og Kommissionær i Vordingborg Søren Casper Rostrup. P. A. Andersen var Godsforvalter ved Fuglsang Gods til 1846—47, da han flyttede til Stubbekøbing, hvor han døde som Privatier 9/7 1850. Hans Enke døde 26/1 1878 i Maribo hos Datteren Kathrine, der var gift med cand. polyt. Peter Barfod. Godsforvalter Andersen og begge hans Hustruer ligger begravede paa Thoreby Kirkegaard.
- ¹³⁾ Kannikehuset, der jo nu er det sidste Hus paa venstre Haand ved Vejen ud til Hamborgskoven, laa før Udskiftningen lige bag Færgegaardens Have. Det samme var Tilfældet med flere andre af de nu i Nærheden af Skoven beliggende Huse.

- ¹⁴⁾ Der var to saadanne Dagbøger, hvoraf den ene skulde være til Raadighed i Færgegaarden for eventuelle Klager, medens den anden var paa Rejse til Gennemsyn og Paategning hos Birkedommeren og Generalpostdirektionen. Disse Dagbøger synes ikke bevarede.
- ¹⁵⁾ Peter Severin Ravnkilde, exam. jur. 1816, By- og Herredsfoged i Sakskebøbing 1829. Død ved København 3/6 1866, 70 Aar gl.; han ligger begravet i Sakskebøbing. Imellem Hartmann og Ravnkilde var en ganske kort Tid Ole Grønberg Byfoged og Byskriver i Sakskebøbing og Birkedommer ved Fuglsang og Prierskov Birker.
- ¹⁶⁾ Imellem nogle Huse paa Torvets vestlige Side løb et lille Stræde »Kortestræde« som en Slags Fortsættelse af Færgestrædet. Denne Huskarré skal være forsvundet for godt 100 Aar siden.
- ¹⁷⁾ Rasmus Sidenius, Købmand og Borgerrepræsentant i Nykøbing, boende Slotsgade 3 (Nabo til vore Dages »Palæet«) var født i Øster Ulslev 23/3 1798, Søn af Sognepræst Jacob Sidenius, f. 1761, d. 1820 og Hustru Noline Beck, f. 1769, d. 1836. Han ægtede 24/9 1828 Anne Marie Amalie Dresler, f. 8/10 1807, d. 7/5 1878, Datter af Sognepræst til Thoreby Frederik Christian Dresler, f. 1778, d. 1855, og Hustru Sophie Amalie Janssen, f. 1783, d. 1865. Rasmus Sidenius døde allerede 25/9 1845. Jfr. Loll.-Falst. hist. Samfunds Aarvog 1930, S. 110, Noter, og: Sparekassen i Nykøbing paa Falster, Jubilæumsskrift 1928, S. 39, hvor der findes et Billede af ham. Han var Oldefader til nuværende Købmand Knud Sidenius, Slotsgade 11, Nykøbing F.
- ¹⁸⁾ I Taksternes § 1 stod: »Naar nogen overføres med et allerede af en anden fragtet Fartøj, skal han derfor erlægge den i næstfølgende § bestemte Betaling, der kommer til Afdrag i den, som den første Befragter skulde erlægge for hele Fartøjet, dog saaledes, at denne derved ej til Færgemandens Skade kommer til at betale mindre end i den ommeldte § fastsat, hvilken Betaling Færgemanden i alle Tilfælde kan fordrø saavel af ham selv, som for det øvrige i Fartøjet indladte«.
- ¹⁹⁾ Mathias Møller var født 3/3 1770, Søn af Sognepræst til Horslunde Andreas Møller. Han blev exam. jur. 1792 og i Aaret 1800 Byfoged i Præstø og forflyttedes næste Aar i samme Egenskab til Sorø. Ud-nævntes 1820 til Byfoged og Borgmester i Nykøbing F.; Afsked 1851, død 30/3 1857. Fejrede 31/3 1852 Guldbryllup med Ane Magdalene Fugl.
- ²⁰⁾ Isak Sidenius. f. 28/3 1788, d. 16/9 1859, Brændevinsbrænder og Ølbrygger paa Prinsholm ved Nykøbing. Var Købstaddeputeret ved Pro-

visnialstænderne i al den Tid, disse bestod (1834—48). Gift 1/12 1812 med Edvardine Hincheldey, f. 3/12 1790, d. 21/12 1852, Datter af Justitsraad Kristian Hincheldey til Ourupgaard.

- ²¹⁾ Jeppe Prætorius von Michaelsen, f. 19/10 1804; Købmand i Nykøbing F. Ansat i Nationalbanken i København 1837—1873, Kontorchef, Justitsraad; død 3/12 1875. Gift 1. Gang 28/7 1837 med Johanne Frederikke Dresler, f. i Flintinge Præstegaard 8/6 1809, d. 17/9 1841; 2. Gang 15/11 1844 med Vilhelmine Augusta Janssen, f. 1/9 1816, d. 16/8 1885. Jfr. Loll.-Falst. hist. Samfunds Aarbog 1918, S. 32, Note 6.
- ²²⁾ Georg Daniel Schmidt, f. i Nykøbing F. 1785, Søn af Byfoged og Borgmester smsteds. Johan Schmidt og Hustru Johanne Marie Schöne. Han ægtede 8/5 1816 Dorthe Hansdatter (Mogensen), døbt 6/4 1791, Datter af Skipper i Nykøbing Hans Mogensen. G. D. Schmidt havde sin Købmandsforretning i Færgestræde Nr. 12 i Nykøbing. Han døde i Nykøbing 8/5 1858, 73 Aar gl. og hans Enke smsteds. 15/8 1875, 84 Aar gl. Deres Datter Johanne Marie blev 28/12 1845 gift med Skibsbygger Ludvig Christian Dresler, der overtog Ejendommen i Færgestræde, og hos hvem Svigerforældrene boede til deres Død.
- ²³⁾ Lars Lindhardt Junior, f. 18/6 1796, 1826 Postmester i Sakskøbing, død 22/11 1835. Gift med Ane Kathrine Kronmann.
- ²⁴⁾ Besørgelsen af den lollandske Brev- og Pakkepost mellem København og Nakskov foregik med een Tur ugentlig i hver Retning, og saaledes var det gaadet, saa længe Junior havde været Færgemand og Postkører.
- Følgende Eksempel viser de nærmere Enkeltheder ved denne Rute:
- Den lollandske Post afgaar fra København hver Løvedag Eftermiddag Kl. 4, skal være i Vordingborg om Søndagen ved Middag og samme Dags Aften i Nykøbing paa Falster, hvorfra den Mandag Morgen afgaar over Sakskøbing og Maribo dels til Nakskov og dels til Rødby, paa hvilke Steder den ankommer Mandag Eftermiddag igen fra Nakskov og Rødby Tirsdag Eftermiddag Kl. 2, for at være inden Aften i Maribo, hvorfra den afgaar Onsdag Morgen tidlig for at komme samme Dags Aften til Vordingborg og Torsdag Aften at være i København tilbage.
- ²⁵⁾ Christopher Adolph Leth, f. 23/8 1796 paa Aalykkegaard paa Fyn, Søn af Etatsraad og Landvæsenskommissær Frants Jochum Leth og Hustru Anna Marie, f. Lange. Han var gift med Frederikke Cecilie, f. Hastrup. Blev 22/12 1829 Fyrinspektør, 1841 kar. Kaptajn. Erholdt 1852 Afsked med Titel af Generalkrigskommissær. Han døde 20/10 1868 i København og ligger begravet paa Holmens Kirkegaard.

- ²⁶⁾ Børt er et nedertysk (hollandsk) Ord, der betyder: den Rækkefølge, hvori noget gøres; Tur. Børtfart er saaledes en regelmæssig, til bestemte Tider foretagen Overfart; særlig brugt ved Storebælt.
- ²⁷⁾ Gehejmekonferensraad Edvard Tesdorpf, f. 27/9 1817, d. 1/5 1889.
- ²⁸⁾ Johan Ferdinand de Neergaard, f. 3/8 1796, Amtmand over Ringkøbing Amt 1827, over Præstø Amt 1837, Stænderdeputeret. Ridder af Dannebrog 1840, Kammerherre 1842. Ejer af Fuglsang og Prierskov paa Lolland og Trøjborg i Nordslesvig. Død paa Lindersvold ved Præstø 10/4 1849. Gift 23/8 1830 med Charlotte Louise Elisabeth Olsen, f. 26/11 1808, d. 11/12 1866.
- ²⁹⁾ Kammerherre, Baron Frederik Christian Holsten, f. 12/5 1804, Stiftamtmand over Lolland-Falsters Stift 23/12 1849, død 1/9 1885. Ugift.
- ³⁰⁾ Peter Johansen Neergaard til Førslev, Fuglebjerg, Mejlgaard og Faarevejle (Søn af Peter Johansen Neergaard, f. 1769, d. 1835), født 7/3 1803, død 10/2 1872, Etatsraad. Gift 7/9 1831 med Betzy Isidore Østergaard, f. 28/11 1813, d. 23/10 1896. Han var Broder til Amtmand Johan Ferdinand de Neergaard.
- ³¹⁾ Otto Sophus Danneskiold-Samsøe, f. 4/7 1804, Hofjægermester. Greve. 1842 Generalpostdirektør; Stk. af Dbg., Ridder af Elefanten. Ordenskansler; død 31/1 1894.
- ³²⁾ Ludvig Christian Dresler, f. i Flintinge Præstegaard 28/11 1813, d. i Nykøbing 17/3 1884; gift 28/12 1845 med Johanne Marie Schmidt, f. i Nykøbing F. 12/7 1822, d. smsteds. 10/4 1901, Datter af Købmand i Nykøbing Georg Daniel Schmidt og Hustru Dorthea Hansdatter Mogensen.

Da dommen faldt.

Et tidsbillede fra det 18. århundrede.

Af *Alfred Larsen.*

Forsommeren stod i sit skønneste flor den 25. maj i det Herrens år 1745, og op på formiddagen var det meste af Dannemarre by på vej mod skolehuset omme ved kirken. De sidste efternølere veg ærbødigt ud i vejsiden, da et par karosser kom skumplende og svingede ind i præstegården. Der herskede ret en opstemt forventning hos den forsamlede mængde, for dette var en dag, hvis begivenheder vilde give stof til mangen en diskussion de lange vinteraftener. I dag skulde jo sognedegnen stedes for den høje provsteret og have sine meriter pådømt. Det var heller ej for tidligt, mente somme; længe nok havde den spas varet; men der var dog dem, der mente, at godt nok havde degnen fortjent en formaning, men det ville dog gå værst ud over konen og de to små børn, hvis det skulle gå så galt, at han blev afsat, og det ved man jo, at alt kan hende, når først en mand er stævnet for retten.

Men tys! Der har vi jo dommerne; forrest går den ærverdige hr. Gregers Sidelmand, sognepræst til Arninge og provst for Lollands søndre herred, og efter ham kommer de to bisiddere, hr. Mikkel Nestius, sognepræst til Landet, Aageby og Ryde, og hr. Rasmus Wind, sognekapellan til Skovlænge og Gurreby; sammen med dem kom den af biskoppen beskikkede anklager, degnen for Vesterborg Rasmus Bruun. Den trange skolestue blev hurtigt fyldt til overmål, ikke mindre end 27 vidner var indstævnet, så

megen plads til nysgerrige var der ikke, selv om man viligt rykkede godt sammen.

Den højtidelige stævning blev oplæst: Sognepræsten i Dannemarre, hr. Christoffer Zimmer, indstævner sogne-
degnen samme sted, Claus Ditlev Bumann, for provste-
retten angående hans drukkenskab og »hvad deraf flyder«,
hans forsømmelse af lærer-embedet og hans uanstændige
og hel forargelige levned og forhold, vidner at anhøre og
sluttelige lide dom! Men nu protesterer Bumann, han
havde ikke fået forkyndt stævningen og vidste derfor ej,
hvad den indeholdt. — Var det rigtigt? — Ja, kaldsmæn-
dene må indrømme, at de ikke havde truffet Bumann selv,
da de forkyndte stævningen, hans kone vidste ikke, hvor
han var henne, han var gået sin vej og havde medtaget
noget husgeråd for at købe brændevin for det.

Det var kvindesnak, hævdede Bumann, konen havde
sagt det i hidsighed, »nu vidste hun bedre«. Han havde
aldrig fjernet noget af fællesboets midler, uden for at an-
vende det til fælles nytte. De 27 vidner blev råbt op. Jo,
alle var mødte, men desværre forgæves, for nu anmodede
sognepræsten, Christoffer Zimmer, om at sagen måtte ud-
sættes, da han var syg. Mødet sluttede derfor for denne
gang, og den arme degn fik udsættelse med straffen til den
14. juni.

Hvem var nu denne, efter præstens mening så lede per-
son? Ja, det må medgives, at noget udpræget Vorherres
barn var han ikke. Han blev 20 år gammel student fra
Randers latinske skole 1715, fuldførte ikke de teologiske stu-
dier, men fristede vistnok, som så mange studenter, en
kummerlig tilværelse som huslærer. I årene efter 1720
dukker han op i Mariager og forstyrrer her toldereren An-
ders Poulsens huslige lykke ved, som det synes, at stå i et
utilladeligt forhold til dennes hustru. Tolderen synes afgjort
ikke om dette, og helt stille er opgøret mellem dem ikke
gået af. Ihvert fald bliver Bumann 1724 ved landstinget
idømt voldsbøder for »sårmål og stavhug, forøvet på Hs.
Maj.s tolder Anders Poulsen i dennes eget værelse i told-
boden ved Hadsund«. Det pålagdes Bumann at entholde

sig fra toldboden samt at betale sagens omkostninger. Da Bumann imidlertid intet havde at betale med, fik tolderen en lys ide. Han overdrog sin fordring til oberst v. Gabel, og denne gjorde kort proces med Bumann og stak ham ind i sit rytterregiment. Hvor mange år Bumann måtte tjene her, inden gælden var afdraget, vides ikke; men i slutningen af 1736 dukker han op som ansøger til det ledige degneembede i Dannemarre efter afdøde Mikkel Berg, og det lykkes ham virkelig at få prinsesse Charlotta Amalia, som havde kaldsretten, til at kalde ham til degn 22. jan. 1737. Han aflagde sin degneed i Odense 1. febr. s. å.

Degnekaldet i Dannemarre hørte just ikke til de ringeste, så man skulde mene, at Bumann nu endelig, 42 år gammel, havde fået sin fremtid sikret. Men gamle vaner lader sig ikke let udrydde, allerede i de første år, han var i Danne-marre, hændte det, — vi lader et af vidnerne berette: Vidnet, Nicolaj Andersen »kom fra sit arbejde på præstegården omtrent kl. 7 om aftenen, og så degnen liggende i Jens Friises vænge og mente, det var et spøgelse. Men degnens pige kom hen til ham, og bad ham hjælpe sig med at få degnen hjem, det han og gjorde. Da degnen kom hjem, kunne han ikke for drukkenskab spise sin mad, men pigen måtte stykkevis hjælpe ham den til munden«. Nå, dette *kunne* jo være en undtagelse, og iøvrigt var et ret umådeholdent drikkeri jo et af tidens fremherskende træk, ikke blot blandt menigmand, men højt op i øvrighedens rækker. Der skete da heller intet denne gang, og 8. juli 1742 bliver han i Dannemarre viet til Maren Olufsdatter fra Nakskov, en datter af konsumtionsbetjent Oluf Nielsen og Bente Pedersdatter. Allerede på dette tidspunkt synes det dog, som om hans drikkeri og forsømmelse af skolen er ved at tage overhånd, for 19. maj 1742 må han møde for provsteretten i Græshave kirke og bliver her alvorligt formanet til at forbedre sig. Det skal dog bemærkes, at bispen ved sine visitationer 1737 og 42 begge gange noterer: »Ungdom vel oplyst«. Således er i korte træk Bumanns levnedsløb indtil denne for ham så lidet glorværdige retterdag den 14. juni 1745.

Efter de indledende formaliteter bliver det første vidne Jens Friis kaldt frem, og anklageren begynder sine spørgsmål:

1. A.: Om v. med sandhed kan sige, at degnen i Danne-marre Claus Ditlev Buman er en forargelig og fremturende dranker? — V. svarer, at han længe havde været hengiven til drukkenskab noget, og nu var værre.

2. Om v. havde set bemeldte degn, enten i samlingen eller paa alfar vej eller hjemme at have været drukken? — V. svarer, han havde fundet ham engang paa Søndertoften om natten i sådan tilstand af drukkenskab, at han ej kunne hjælpe sig selv, men v. hjalp ham tilligemed Rasmus Nielsen, hans nabo, ind i Hans Carls gård; ligeledes havde han set ham beskænket til Hans Møllers barsel.

3. Om v. havde set degnen at have været drukken i Guds hus under gudstjenesten? — V. svarer, at han havde set ham drukken i Guds hus sidste 2. pinse hellig dag.

4. Om v. havde set eller fornummet af andre, at degnen havde forbedret sit levned siden den tid, han blev sat fra skoleembedet? — V. svarer, at han har ej set eller fornummet nogen forbedring, men han har gået siden den tid fra een kro til en anden.

5. Om v. ej selv havde formanet degnen til et skikkeligere forhold eller vidste, at andre havde formanet ham til bedring, og hvad degnen derpå havde givet til svar? — V. svarer, at han har formanet ham, førend han blev suspenderet fra sit skoleembede, at han skulde læse flittigere for ungdommen i skolen; hvad ungdommen havde lært, det glemte de her, men degnen havde svaret, at han læste for børnene, når de kom, og til sidst svarede han slet intet.

6. Om v. vidste, hvorledes degnen forrettede læsningen i kirken om søndagen? — V. svarer, at degnen sad på kirkegården og røgede en pibe tobak, det lav han skulde læse for børnene.

7. Om v. ej havde hørt præstens tillysning, at læsningen skulle begynde i kirken, når der ringedes anden gang for sidste prædiken, og hvorledes v. vidste, at degnen havde efterlevet samme tillysning? — V. svarer, at han vidste, at præsten havde gjort tillysning, men hvor og når, vidste v. ej at erindre; hvad det angik, om det var efterkommet af degnen, da vidste v., at degnen sad på kirkegården og røgede tobak og sjælden begyndte læsningen, førend han så, at præsten kom.

8. Om v. vidste, hvorledes og hvorlænge degnen efter 1. prædiken plejer at læse for den ungdom, som da er til-

stede? — V. svarer, at han havde nogle gange set, at degnen straks efter, at præsten var borte, var gået over vidnets vænge hen til Rasmus Kiolds eller Magdalene Ruder og derfra var gået igen over præstens våse, røgende på sin pibe, til kirken og efter en liden tids læsning var så gået hjem; hvorover v. havde ofte været til sinds at kalde sine børn og tyende tillige med andre hjem, at de ej skulle sidde i kirken og drive tiden hen til unytte, fordi der ej i rette tid blev læst for dem, men komme hjem og få deres mad.

9. Om v.s børn eller tyende ej havde talt om, hvad og hvorledes degnen læste for dem, medens de var til læsning? — V.: De havde sagt, at det kunne gøre dem lige meget, enten degnen havde læst det eller slet intet.

10. Om v. vidste, at degnen udi sit ægteskab har levet et skikkeligt, kristeligt og ustraffeligt levned med sin hustru? — V.: Han havde ej set noget deraf, men hørt, at degnens hustru skulde have beklaget sig for hans kone, at hendes mand havde været slem imod hende med slag, og v. havde straffet ham derfor.

Dette var jo »eine grausame Salbe!« Men Bumann havde ikke tabt humøret, han overtager nu afhøringen af vidnet:

B.: Da han havde fundet ham drukken, om han da måtte forklare, hvor det var, og når det var? — V.: Han havde sagt tilforn, at det var til Lars Møllers barsel, som ej var det sidste barsel til Lars Møller, men næst for det sidste.

B.: Om v. selv var ædru samme tid, da han siger degnen at have været drukken?. — Man kan ligefrem se Jens Friis stå og måbe ved dette spørgsmål og fornemme de andre bønders svedne smil og puffen til hinanden. — Men anklageren bryder hurtigt ind og redder situationen ved at erklære, at han ikke formener, Jens Friis er pligtig at svare på dette spørgsmål.

B.: At da v. taler om 2. pinsedag, hvad var da den forseelse, Bumann samme dag begik i kirken? — V.: Bumann var drukken. Han kunne ej forestå sangen. Tillitze degnen, som prædikede samme dag, sang for ham, og kunne han ikke med lysebogen komme ganske op på prædikestolen, men kun på nogle trin, så at Tillitze degnen måtte gå tilbage og bukke sig efter ham for at tage lysebogen; så kunne han ej heller gå rigtig hjem, men svinglede op til digekammen, hvilket Rasmus ladefoged så tillige med v.

B.: Om læsningen i kirken, som v. påsiger ej at være af Bumann lovlig forrettet, om v. selv har nogen tid været tilstede ved læsningen, eller hans folk altid var mødt, når

degnen skulle læse, og om han var tilstede sidste gang, da sognepræsten læste for ungdommen, om da ikke Jens Friis' es pige var den eneste, som præsten klagede over, af hele ungdommen? — V.: Han havde ej selv været i kirken overværende ved læsningen, men udenfor agtet, hvorlænge degnen læste for ungdommen, som han tilforn havde forklaret; hvad ungdommen var angående, da var det ham umuligt, at de altid kunne være ved læsningen tilstede.

B.: Hvor mange ungdom v. havde, der går til alters? — V.: Kun en pige, men endnu en pige og en dreng, som ej har været endnu til Guds bord, men behøver dertil at undervises.

B.: Paa mrs. Bruuns spørgsmål om Bumanns ægteskab, da forment Bumann, at der var ingen vidner, hverken degnen eller degnens hustru, indstævnet udi denne sag; ej heller havde v. kunnet vidne andet, end han havde hørt af andre. Hvorefter vidnet blev dimitteret.

Forhøret snekler sig videre på samme omstændelige måde. De samme 10 spørgsmål stilles de 40 — fyrretyve — vidner, der afhøres denne og den følgende dag. Tålmodig har skriveren fyldt side efter side i den gulnede protokol. Lad os i stedet forsøge at udrede trådene ved at tage de enkelte anklagepunkter for sig. Jens Friis er så afgjort anklagerens hovedvidne. Han ved besked med det hele, man fristes af spørgsmålenes og svarenes form næsten til at antage, at anklagen til dels er baseret på hans anmeldelse. Jens Friis har sikkert hørt til den selvretfærdige type, der stærkt interesserer sig for naboernes gøren og laden, og at han er degnens uven er givet.

Hvad angår de 2 første klagepunkter, degnens drukken-skab, bliver disse bekræftet af så godt som alle vidnerne. En af forklaringerne lyder: Ved en samling af ejerlavet hos Hans Carlsen havde degnen været drukken. Jens Friis og Rasmus Nielsen slæbte ham ind i stegerset, hvor han blev liggende, og småbørnene »sprang til måls over ham«. Han blev da af flere båret ind i stuen og sat på en bæk, »efterdi de ikke kunne få ham i seng, som konen ej ville have ham i«. Senere tog to mænd ham i hver sin arm og slæbte ham hjem, medens en tredje skød bag på. En anden beretter: Ved et anden dags bryllup hos Søren Jensen i Egebølle var

deggen gået hjem med sin hustru, men denne kom kort efter tilbage og bad vidnet om at hjælpe sig. Han gik da med degnekonen og fandt degnen liggende i en krog, tilsløet med folke-dynd, hvorpå han hjalp ham op og ind på Hans Pedersens lo i Dannemarre og lagde ham på et halm-sæde. En tredje forklarer, at han havde set degnen ved en troløvelse hos Rasmus Suhr for tre år siden, da havde han ud på natten ligget i sneen på møgdyngpølen med benene op på den højre bro og kroppen ned i sneen, hvoraf han ej selv kunne hjælpe sig; men vidnet og en anden karl hjalp Bumann op. Da de fik ham ind i forstuen, kunne han ikke stå; da kom Niels Caspersen, efter at Bumann igen var faldet, og så ham og sagde til Bumann, at *der* var ikke smukt for ham at ligge, eftersom han var degn. Derpå tog Niels Caspersen tillige med vidnet fat på Bumann at ville hjælpe ham op, men da degnen var kommet op, greb han efter Niels Caspersen, tog ham i brystet og sagde: »Du hund, hvad kommer det dig ved? Vil du sige degnen skam?« Hvorpå Niels Caspersen slap ham — og Bumann faldt og blev liggende.

Dette var jo alt sammen sket ved festlige lejligheder, hvor mange havde været samlede, og kunne selvsagt ikke dølges. Ellers får man gennem vidneudsagnene det sikre indtryk, at Bumann trods sine fejl og laster egentlig har været ret godt lidt af bønderne. Hvor det er muligt, bliver der dækket over ham af de fleste, og det er forbløffende så ofte anklageren får til svar: Det ved jeg intet om. Et enkelt vidne må dog, hårdt trængt, indrømme, »at han forleden vinter så degnen falde på vejen og selv rejse sig med besværlighed, men faldt igen og slog sig ilde til blods i hovedet på »glat og banet vej«; der kunde han ej hjælpe sig selv, men vidnet så, at smeden og Anders Aagesen gik ud og hjalp ham hjem, men om det var af drukkenskab, degnen faldt, vidste han ikke«. Anders Aagesen vidste ej heller, om det var af drukkenskab, degnen faldt, »da vejen var glat«, men forment det dog, da degnen ej havde kunnet kende ham og smeden. Maren Møller blev spurgt, om hun ikke ofte havde hentet brændevin til Bumann, men

svarer, at hun kun havde bragt ham 4 pægle i et helt år; men han havde selv hentet brændevin. Om hun ikke havde bragt boskab ud af degnehuset for at købe brændevin? Nej! Hun havde altid fået penge af degnen. Om hun ikke ofte havde fulgt degnen drukken hjem og været med til at klæde ham af? Nogle gange havde hun fulgt ham drukken hjem og bagefter klædt ham af; hvor ofte kunde hun ej sige, men det kunne måske være en halv snes gange.

Claus fiskers kone, Maren Pedersdatter (der efter alt at dømme har holdt smugkro og handlet bravt med brændevin), havde aldrig set degnen drukken. Han var kommet i hendes hus, tit engang om dagen, undertiden hveranden dag. Det hændte, han begærede brændevin, og han fik det, når hun havde noget, »sometider for 1 sk., sommetider for 2 sk. og sommetider 1 pægl; hvilket han tog med hjem, men sommetider drak han for 1 eller 2 sk. på stedet«. Han har betalt for det og aldrig pantsat noget. Et velment forsøg på at holde hånden over en kunde, men egentlig ikke overbevisende.

Det var slemt nok for Bumann at blive overbevist om drukkenskab i almindelighed, værre ville det dog være, hvis han kunne overbevises om at have været fuld i kirken; men her løber anklageren panden mod en fast mur. Den store mængde af vidnerne havde intet bemærket i denne retning, og de få, der nok mente, der var noget om det, holdt deres udsagn i så svævende form, at intet kunne bygges derpå.

Skoleholderen i Tillitze, Rasmus Svanning, som prædikede til aftensang 1. påskedag, »kunne ej finde anden fejl, end at alterlysene stod og brændte endnu fra højmessen, da han kom til aftensang. Bumann var »ubeqvem« til at synge og bad ham gøre det for ham, andet kunne han ej sige«. Bedre gik det heller ikke med afhøringen af Tillitzedegnen Peder Jespersen Liebrath, som prædikede 2. pinseudag: »Han kunne ej sige, at Bumann var drukken, men hans humør var ej således, som det plejer at være i vor omgængelse med hinanden. Da vi kom tilsammen i våbenhuset før prædiken, spurgte jeg ham ad, om han havde skrevet tillysning; da svarede han, at han ej kunne skrive

deri, førend han fik den at vide, hvorpå han gik ind til alteret. Jeg fulgte efter, hvorpå Bumann begærede, jeg vilde skrive tillysningen, såsom han var så fuld af sorrig og fortræd, at han snart ingen sans havde«. Liebrath vidste ej, om det var af drukkenskab, Bumann ej kunne synge, »men kunne ej nægte, at han jo havde mistanke herom«. Han havde iøvrigt aldrig set Bumann drukken. Hvad angår lysebogen, var den blevet rakt ham som sædvanligt.

Det tredie anklagepunkt, angående skolens og læsningens forsømmelse, er også tungtvejende, en bekræftelse af anklagen kunne være afskedigelsesgrund. Men også her holdt bønderne hånden over Bumann, og foruden deres sympati for ham kan også et andet forhold spille ind her. Skolegangen var just ikke populær på denne tid. Børnene var der god brug for ved arbejdet hjemme, og når Bumann ikke klagede over, at børnene ofte blev holdt fra skolen, så skulde bønderne da så sandelig ej heller klage, når Bumann forsømte! Så derfor svarer langt de fleste: »Vi vide intet derom«. Enkelte ved dog noget, men dem angriber Bumann omgående med drilske kontraspørgsmål. Her er et par eksempler: Et vidne forklarer, at han selv intet vidste, men han havde en pige, ca. 20 år gammel, som klager, at degnen ej læste for hende. Bumann svarer kort, at »den ej kan lære noget, som ej vidste at læse indenad«. En anden vidste kun, at læsningen »var ganske kort«. Bumann spørger ham, om »den pige, som var i hans tjeneste, havde gået i skole og kunne læse i bøger, og om hun i kirken ikke lige så vel blev undervist, som den anden ungdom, men ej kunne fatte noget? V. svarer, at »han har ladet hende gå i skole 3 eller 4 uger, men eftersom hun ej lærte noget, så klagede hun, at degnen ville ej læse noget for hende, hvorfor hun gik hjem til sin moder«. Rasmus Taasing hævder, at børnene ofte var kommet grædende hjem fra skolen og havde »forladt hat, hue og kurv« af frygt for degnen, der var kommet drukken hjem. Endvidere at hans barn havde klaget over, at degnen undertiden var meget bøs imod dem og intet lærte dem, fordi han tog for mange for sig på een gang for at høre dem. Bumann spørger Taasing, om

hans barn var af den »udmæle«, som kunne tale ret? Hvor- til Taasing, ilde berørt, svarer, at barnet nok havde et »tungt udmæle«, men dog kunne tale ret. Nicolaj Ander- sens børn havde også klaget, at de intet havde lært til kon- firmationen, »men måtte samles om aftenen, for indbyrdes at lære det, som de havde fået læst af præsten«.

God var hans undervisning altså ikke, men hvor mange steder var den det i hine dage? Og som foran berørt synes bispen at have været tilfreds.

Vedrørende det sidste klagepunkt, degnens dårlige samliv med sin kone, er det heller ikke nemt for anklageren at få vidnerne til at udtale sig, hvad der er overmåde forståeligt, for de kunne vel heller ikke sige sig selv fri. At en balstyrig kvinde måtte tugtes med hug, var jo dog, når alt kom til alt, en god gammel leveregel. Enkelte måtte dog indrømme, at de nok havde hørt noget om det, og et af vidnerne havde engang måttet hjælpe konen imod ham. Maren Møller, der jo havde hjulpet Bumann hjem nogle gange, blev spurgt, om hun »ofte var gået imellem, når degnen kom drukken hjem og ville slå konen?« — »Hun havde vel hørt, at der har været et ord mellem dem undertiden, og set, at de har »leget« sammen, men så var hun gået ud«. — Om vidnet ej havde hørt, at degnens kone havde frarådet ham at drikke og nægtet ham at tage ting ud af huset for at købe brændevin? — »Kunne ej nægte, at når der havde været ord imellem dem, da var det over brændevin, og fordi han ville have noget af huset for at sætte ud for brændevin«. Hvorom alting er, den arme kone har ikke haft det nemt.

Da nu alle de 40 vidner er blevet afhørt, tilspørges Bu- mann, om han ønsker noget tilført protokollen, men han svarer nej, undtagen »ham fandtes højnødigt underdanigst at tilbede sig hos sin høje øvrighed commiseration over sine forseelser, som om ham er vundet, lovenes, at vise det i live og levnet herefter så vel som i embedets forbedring, at der ikke skulle herefter findes årsag til at klage over ham«. Hvorpå retten blev sluttet denne gang, og akterne oversendt til bispen. Denne må have forlangt sagen ført til doms, for 2. august holdtes et nyt møde i sagen. Desværre for Bumann

havde han ikke kunnet holde sig i skindet i mellemtiden, men, til sine uvenners store fryd, igen været overdådig drukken. Der berettes med slet skjult skadefryd om, hvorledes Bumann på en køretur til sine svigerforældre i Nakskov havde været så fuld, at han ikke kunne blive siddende på agestolen, men gang på gang var gledet ned i vognbunden og endda været på nippet til at falde af vognen. Da dette er en ny anklage, anmoder Bumann om udsættelse, for at kunne afgive sit svar, og denne udsættelse tilstås ham.

30. august holdes nyt møde, hvor Bumann igen begærer udsættelse, da han ej »har haft tid« til at skaffe beviser for sin uskyld. Men dette er dog at trække for store vekslers på provsterettens tålmodighed; anklageren begærer sagen optaget til doms, og retten beslutter at afsige dommen 14 dage efter, den 13. september.

På den berammede dag sættes da retten for sidste gang i skolehuset i Dannemarre, og sikkert har der ikke været mindre overfyldt i lokalet end ved det første møde. For at afrunde denne skildring af en retssag bliver dommen gengivet her i sin fulde ordlyd:

»Eftersom det ved den 14. og 15. juni sidst afvigte vidners udsigende klarligen er bevist, at degnen i Dannemarre, Claus Detløv Bumann:

1. Ikke med tilbørlig flittighed, ejheller med så sømmelig ærbødighed som burdes har forrettet sit embede ved læsningen for ungdommen i kirken, hvorved ungdommen har tabt en del af deres lyst til at komme til læsning, ikke heller har kunnet blevet opmuntret til højagtelse for deres dyrebare lærdom, dem derved skulle indprentes, idet de så, at degnen enten kom sildig til læsning eller og røgede en pibe tobak enten på kirkegården eller i våbenhuset iblandt; ja, undertiden adskillige gange, når der var ikke så få samlede, aldeles intet læste, efter de første vidners udsigelse.

2. At han har begået store forargelser udi sit liv og levned ved idelig og fremturende drukkenskab, dels i almindelighed, hvorom næsten alle vidner har aflagt deres vidnesbyrd, dels ved særdeles skammelig og forargelig drukkenskab, hvor han snart er bleven optagen af en mødding, snart af en toft om nattetider, snart af en krog, hvor han lå i folke-skarn; og hverken kunne hjælpe sig selv eller

kende dem, som hjalp ham, snart når han er bleven slæbt af toften af Jens Friis og Rasmus Nielsen; har ligget i steger-set, hvor drengene har sprunget til måls over ham, hvilket jo har forvoldt største forargelse for menigheden i almindelighed og ungdommen i særdeleshed, som acten udviser, og ydermere forklarer, at nogle have sagt til ham, han måtte skamme sig at ligge sådan til skam for alle folk; hvilken hans drukkenskab også siges at have strakt sig til Guds hus udi sidst afvigte påske- og pinse-helligdage, som, om det ikke er klart bevist, dog er stor formodning til.

3. At han har levet et forargeligt levned med sin hustru, idet han ej aleneste har skilt hende ved hendes gods og sat det ud for brændevin, idet hans egen hustru har beklaget sig over for kaldsmændene, så og for vidnet nr. 4 og nr. 33, desligste for Hans Møller; men endog beegnede hende med hug og slag, som hun selv har beklaget for Jens Friis (der har straffet degnen derfor), så og for Jens Friises hustru, item for Niels Caspersen, ja, for vidnet Morten Dideriksen har hun ofte klaget, at hun måtte løbe af huset for at frelse sit liv, har og vist ham engang sine arme, som vare rødplettede, og sagt, at hendes mand havde således tilredt dem og slaget dem med en ildtang; og siger bemeldte vidne sig ofte at have hørt sådan bulder, klammer og strid i Bumanns hus. Hvilket end ydermere bekræftes af Rasmus Taasing og Mads Rasmussen, som forklarer, at skolebørnene uden hat og kurve kom grædende hjem fra skolen af frygt for Bumann, som kom drukken hjem og havde slaget sin kone, og stadfæstes af Hans Hansen, som tilligemed sin moder og Laurs Kamp havde set gennem vinduet, at Bumann slog sin kone med næver i ryggen og stødte hende med fødderne, så at vidnet måtte tale til Bumann og hindre ham i denne hans gerning, og da Bumann efter deres bortgang gav sig til på ny at slå sin kone, måtte hans moder der hen og tiltale Bumann igen for hans skammelige medfart med hans kone, hvorved vidnet ydermere forklarer, at dette hændte sig just, da han næste søndagen efter skulle gå til Guds bord, og på samme måde havde han tvende gange forinden medhandlet sin kone udi ugen før sin altergang.

4. Endelig findes også tydeligen bevist udi acten, at Bumann også for disse sine forseelser udi drukkenskab og forargelige levned er bleven advaret tilforn og formanet til dets afståelse, ikke alene af nogle skikkelige mænd af hans sognefolk, men endogså af hans sognepræst, som og i den henseende ved en udtagen provste-stævning om ham af dato

2. maj 1742 har søgt at hemme hans fremturende drukken-skab, hvor da også Bumann den 19. maj udi Græshave kirke blev formanet af provsten med tiltagne assessores til bedring; hvor da og efter hans gjorte løfter derom ej videre sag blev gjort imod ham, men der endog af dette nu imod ham forhvervede provste-vidne ses ingen bedring at være paafulgt, men efter mange vidners udsigende, han i sit forargelige levned er bleven jo værre og værre. ja, endog Bumann selv for retten har tilstået sine forseelser, om hvilke han for retten var bleven overbevist, og derfor aleneste indskyder sig til frelse under sin høje øvrigheds commiseration. Altså kunne ikke reflecteres på det af ham i retten indleverede såkaldede sognevidne af dato 2. maj 1742, hvilket desuden ikke var underskreven af flere end een mand, nemlig Claus fisker, ejheller med ed bekræftet. Thi kunne provsteretten efter disse foregående omstændigheder og bevisligheder ej andet end følge hans kgl. Majestæts allernådigste forordning om skoler på landet i Danmark af dato 23. jan. 1739 den 2. art. og derfor herved kende, dømme og frasige Claus Detløv Bumann, som ved disse sine ham overbeviste forseelser har vist sig for menigheden forargelig og for Guds kirke beskæmmelig, fra sit til datum ham anbetroede degne-embede af Dannemarre menighed. Processens omkostninger betaler Bumann til actor m^r. Bruun med fem rigsdaler. Datum ut supra.

Sidelmann.

Nestius.

Rasmus Wind.

Hermed var der sat et eftertrykkeligt punktum for Bumanns forbliven i embedet. Dommen følger anklageren punkt for punkt. Selv om dommen kun kan siges at være retfærdig, og Bumann fuldt ud har fortjent sin skæbne, så ses det dog, at retten ikke et eneste sted har ladet afvigende vidneudsagn falde ud til Bumanns gunst. Helt igennem har den kun fulgt de vidnesbyrd, der gik ham imod.

Helt tabt modet har Bumann dog ikke endnu. Han begærer dommen beskrevet, da han agter at indanke sagen for det kommende landemode. Men om de nye omkostninger herved har afskrækket ham, eller han har indset det haabløse i foretagendet, hvorom alting er, blev sagen ikke appelleret. Bumann forsonede sig med sin skæbne og må kort tid efter have forladt Dannemarre, thi allerede 17. dec. samme år blev hans efterfølger kaldet. Hans senere skæbne

i livet har det ikke været muligt at opklare. Da hans kone-fader dør 1. nov. 1745, nævnes det i skiftet, at Bumanns hustru opholder sig i hjemmet, men ved hendes moders død i 1759 findes desværre intet skifte, så det kan ikke ses, hvor Bumann da var.

Kilder: Lollands sdr. hdr. provstis justitsprotokol 1692—1827, fol. 174 a—193 b; universitets matriklen; Fyens eds- og collatsprotokoller; H. Dahlerup: Mariager Kloster og Bys Historie, s. 182; Fyens bispe-visitatsprotokol; Nakskov og Danmark kirkebøger og Nakskov skifteprotokol 1743—52, fol. 112.

Lillebrænde kirke.

Foto: Nationalmuseet.

Om fru Ingemanns malerier i Torkilstrup og Lillebrænde kirker.

Af *S. F. Hoflund.*

Medens B. S. Ingemanns tilknytning til Falster og de minder, der findes om ham her, er kendte nok, er det vist kun de færreste, der ved, at også hans hustru Lucie Marie har sat sig et par mindesmærker hernede i de to kirker Torkilstrup og Lillebrænde, som Ingemanns far var præst ved. På grundlag af nogle breve fra fru Ingemann skal følgende berettes herom.

Da B. S. Ingemann i 1812 var alumne paa Valkendorfs Kollegium i København, blev han forlovet med Lucie Marie Mandix, datter af kommitteret i rentekammeret Jakob Mandix. Hun var den gang 19 år gammel og mere udviklet og selvstændig end unge piger var i de tider, og hun stod absolut over ham både i karakterstyrke og selvstændighed. Hun fortæller om sig selv som barn et sted følgende: »Hun havde været et temmelig stygt lille barn

med en opstoppernæse, ganske brun i huden. Vilter var hun, hendes højeste fryd var at klatre i træerne, når hun om sommeren opholdt sig på landet — — moderen satte hende i en fransk skole, da hun var tre år gammel, men det syntes Lucie ikke om, og saa strejkede hun, hun lukkede ikke munden op, mens hun var i skolen, de måtte tage hende ud af den igen«. Dette træk af stædighed bevarede hun livet igennem. Da Ingemann traf hende, var hun grebet af et melankolsk sværmeri, næret af datidens melankolsk-sentimentale litteratur. Der kan ikke være tvivl om, at hun med sin selvstændige karakter var den stærkeste af de to, og at hun har sin store andel i, at hans digtning en tid tog den retning, den tog. Hans tilbøjelighed til overjordisk drømmeri har hun uden tvivl fremmet betydeligt. At Ingemann af og til reagerede mod hendes unatur, har vi enkelte beviser på i hans digtning. Men det vil her føre uden for emnet at komme ind på en nærmere analyse af hendes indflydelse på hans digtning. (Magister Carl Langballe har i sin bog: B. S. Ingemann, et digterbillede i ny belysning, Gyldendal 1949, taget dette problem op og — som det synes — haft held til at vise os digteren fra en ny og sandere og mere menneskelig side, end vi hidtil har kendt ham fra).

Den 30. juli 1822 blev Ingemann og Lucie — efter 10 års forlovelse — viet i Hyllested kirke. Han havde den gang lige fået ansættelse som lektor i dansk og litteratur ved Sorø akademi og fik anvist bolig i et lille stilfuldt hus lige ved akademiet. Her fik han og Lucie deres hjem resten af livet.

I en mindre havestue indrettede Ingemann sit paulun, og her blev en stor del af hans digterværker til. Ved siden af i den rummelige dagligstue med de buede vinduer indrettede Lucie sit atelier. Her var væggene dækkede af hendes mange malerier, som var frugten af hendes ufortrødne arbejde. Hun elskede at male og dyrkede kunstmaleriet, som det vi i dag kalder en hobby. Lad det være sagt straks, at kunstner blev hun aldrig, hun nåede aldrig videre end

til at blive en mådelig dilettant, og figurmaleriet, som hun mest dyrkede, lå slet ikke for hende. Men hun udstillede aldrig sine malerier, hun malede kun for sin fornøjelses skyld, og hun forærede malerierne bort og søgte således at glæde andre med dem. Mest kendt er vel hendes altermalerier, som hun skænkede til adskillige kirker landet over — man kan træffe på dem i kirker langt op i Jylland. Næsten alle har de motiver med børn. Hendes ægteskab var barnløst, og der er ingen tvivl om, at hun i sine malerier, som Ingemann i meget af sin digtning, i fantasien søger det, som virkeligheden nægtede hende. Hendes billeder vidner om en mærkelig sentimental og indadvendt fromhed. Personerne er rene fantasiskikkelser med blege sygelige træk. Men hun ville nu, at de skulle se sådan ud. Når Ingemann stunddom prøvede at forklare hende fejl i visse enkeltheder, var hun ganske uimodtagelig for vejledning, personerne var, som de skulle være. Da digterparret engang fik besøg af billedhuggeren Bertel Thorvaldsen, som så hendes billeder og straks greb kridtet for at vise hende, hvorledes ansigter og figurer skulle være, forstod hun aldeles intet af hans undervisning. Hans græskprægede formskønne ansigter og skikkelser var ganske modsat hendes smag — eller mangel på smag. Hun havde sine egne forestillinger og lod sig ikke rokke i sine meninger, selv når en fuldendt kunstner søgte at vejlede hende. Dette træk er typisk for hendes stædige natur.

Men at hun havde sine tanker om, hvad det var, hun ville udtrykke med sine malerier, hvilke følelser og stemninger, de skulle være udtryk for, har vi et par beviser på i en korrespondance, som er opbevaret. Den handler om de to alterbilleder, som hun skænkede til kirken i sin mands fødesogn Torkilstrup og annekskirken Lillebrænde. De tre ældste breve er fra april-maj 1842 til Hans Jørgen Giesing, som var præst i Torkilstrup 1831—1842. De hidsættes her i deres helhed, idet retskrivningen dog er en smule tillempet, thi det synes ikke at have haft nogen indflydelse på fru Lucie, at hendes mand var professor i dansk.

D. 27. apr. 1842.

S. T. Herr Pastor Giessing.

Da jeg erfarede at Maleriet vilde være længe under Vejs, frygtede jeg for, at naar jeg efter Aftalen blev med at sende Dem det til Lørdag 8 Dage det da skulle komme Dem paa en ubejlig Tid, jeg sender derfor Maleriet paa Løverdage den 30. og det vil da efter Postmesterens Sigende være i Stubbekiøpping Onsdag Aften den 4. Maj. Naar De der lader det afhente, vilde jeg bede om De Herr Pastor, vilde være saa god, at sørge for, at det ved en Presenie, eller noget Voxdug, blev beskyttet mod Regn om der skulle være Regn at vente.

Naar Maleriet bliver udpakket vilde jeg bede om De vilde være saa god at have lidt Opsyn med Haandværksfolkene ikke give Maleriet Tryk bag fra, forfra vogte de dem gjerne for at beskadige, men et Tryk bagfra gjør næsten lige saa megen skade, da det giver en Bule. Bag paa Maleriet plejer jeg at fasthæfte med nogle smaa Søm paa Rammen eller Blindrammen, et grovt uldent Stykke for at beskyjeme Maleriet for Fugtighed, det er De maaske saa god at besørge for jeg kan ej godt have uldent Tøj i Kassen, da det giver Støv.

Da Rammen er afrundet for oven, saa lader jeg medfølge to Stykker Træ som nøje passe til de Vinkler, som blive tilovers. Disse to Stykker Træ er De nok saa god, at besørge malede i samme Farve som den øvrige Alteropsats. Jeg har ladet bore Huller i Rammen og i Vinklerne, at de bequemt kan skrues fast, naar de er malede. Naar disse to Vinkler komme til vil det yderste af Rammen udgiøre en Fiirkant som 1 Alen 5 Tommer og 5 ottendedele Tommer høj og 1 Alen 19¼ Tomme bred; dette Rum maa nu udskiæres i Alteropsatsen og Rammen trykkes saa dybt ind i denne Aabning at kun den forgyldte Kant paa Udsiderne komme tilsyne, men den Deel af Rammen, som er overstrøgen med gul Farve bliver trykket ind.

Skulde Maleriet med Tiden behøves at afvaskes er det bedst, først at aftørre det med en fiin linned Klud og da at vaske det med en blød Svamp i Vand som har været kogt, men er koldt, og man maa endelig vogte sig for alt Sæbeagtigt ved Afvaskningen, da det opløser Farverne.

Tilgiv denne Udførlighed som ej godt kan undgaae og vær forsikret om at det vil være mig en sand Glæde om Maleriet maa blive Dem og Menigheden kiært.

Forbindtligst

Lucie Marie Ingemann fød Mandix.

Den 30. april 1842 blev maleriet sendt fra Sorø, emballeret i en kasse og ledsaget af følgende erklæring:

At medfølgende Kasse Mrk. P. G., som den 30. April afsendes her fra Sorø med Ageposten til Torkildstrup pr. Stubbekøbing paa Falster, indeholder et Malerie til en Altertavle, forfærdiget her i Sorøe, men intet som strider mod de kongelige Anordninger, bevidner undertegnede

Afsender, med Anmodning om godhedsfuld Forsigtighed med Transporten, og at Kassen først maa blive aabnet paa Bestemmelsesstedet.
Sorøe, den 30. april 1842.

B. S. Ingemann.

Man bemærke Ingemanns smukke retskrivning.

Fru Ingemann må på en eller anden måde være blevet opmærksom på, at der fandtes et maleri i alteropsatsen i Torkilstrup kirke, for allerede den 2. maj skrev hun følgende brev:

D. 2. Maj 1842.

S. T. Herr Pastor Giessing.

Tilgiv at jeg atter ulejliger Dem med et Brev, det er for at bede Dem, om at opbevare det gamle Malerie et eller andet Sted i Kirken, om den gamle Altertavle end aldeles ingen Kons(t)værd har, saa kan det dog være mueligt, at en eller anden af Meningheden havde Godhed for den, mange Tanker kan jo have knyttet sig til den; desuden er det mig en ubehagelig Tanke, at noget bliver tilintetgjort for at give mit Malerie Plads. Vil De føje mig i denne Bøn, saa takker jeg Dem derfor.

Forbindtligst

L. M. Ingemann født Mandix.

Efter at maleriet er kommet til Torkilstrup, har fru Ingemann modtaget et takkebrev fra pastor Giessing. Det fremgår af hendes næste brev til præsten:

D. 10. maj 1842.

S. T. Herr Pastor Giessing.

Megen Tak Herr Pastor for Deres Brev. Det glædede mig meget, at Maleriet var kommet vel over og at det har mødt en saa venlig Modtagelse. Det var ret heldigt at De bestemte Dem til at pakke det ud, da Firnissen paa et nyelig firniseret Malerie let bliver gulskioldet naar det længere Tid staar indpakket. Naar Maleriet kun kan være aldeles sikkert for Tobaksrøg, som Farverne paa ingen Maade kan taale, saa har det bedst af at være udpakket, man kan blot hænge et Stykke tøj over det, naar der bliver fejet i Værelset. Tak Herr Pastor fordi De er saa god at conservere det gamle Malerie, men jeg kan ej godt finde mig i den Tanke, at man skal rive det ene stykke ned naar man vil see det andet.

Skulde der ikke være en Plads nede i Kirken, hvor det kan blive hængt? det vilde rigtignok være mig langt kjerere. Jeg har en Ahnelse om at De føjer mig i dette Ønske, og et Haab om at De tilgiver mig det Bryderie jeg maaske forvolder Dem.

Forbindtligst

L. M. Ingemann fød Mandix.

Fru Ingemanns billede blev anbragt i alteropsatsen efter hendes egen anvisning i brevet, og det gamle billede blev ophængt på nordvæggen nederst nede i kirken. Begge billeder sidder endnu på de pladser. Ingen af dem har noget med kunst at gøre, men de er hver for sig et vidnesbyrd om, hvorledes en svunden tids mennesker udtrykte deres religiøse følelser, og som de røster fra fortiden, de er, vil de altid have deres historiske værdi.

Nogen tid efter, at maleriet var blevet ophængt i kirken, må fru Ingemann være kommet i tanker om, at det måske var af interesse for pastor Giessing at få at vide, hvad hun havde tænkt at udtrykke med sine malerier, thi et lille brev uden dato lyder som følger:

S. T. Herr Pastor Giessing.

Jeg fik for nogen Tiid siden i Sinde at opskrive hvad jeg havde ønsket at udtrykke med mine Malerier. Det faldt mig nu ind, at det maaske kunde interessere Dem Herr Pastor, hvad jeg har optegnet om Deres Altertavle og jeg har derfor afskrevet det til Dem.

Brevet har ingen underskrift og har sikkert været at forstå som en følgeskrivelse, der blot har været vedlagt hendes beskrivelse af maleriet. Selve beskrivelsen er omstændelig, den vidner om en barnlig-naiv tænkemåde, og både den og maleriet forkynder unægtelig mere om fru Ingemann end om Kristus og hans forhold til børnene og apostlene.

Midt i maleriet staar Christus, han bøjer hovedet og ser med kærlighed paa den lille pige, som han har paa sin arm. Barnet ser Christus ind i øjnene med ubegrænset tillid. Nedenunder staar et pigebarn paa omtrent 5 aar, hun klynger sig tæt op til Christus med inderlig og bønlig kærlighed, hun er den eneste af børnene, som har en slags ide om velsignelsen.

Tæt bag ved Christus venstre side, staar et noget mindre barn, en lille dreng, som løfter Christus overgevandt op med hænderne. Jeg har tænkt mig, at han er krøbet under gevandtet for at undgaa disciplenes blik, som han endnu har lidt frygt for, fordi de før truede børnene, glad over at han har sat sin lille plan igennem, hæver han øjnene ivrig i ganske at beskue Christus.

Aller forrest i maleriet ligger en dreng omtrent 5 Aar, han er i færd med at plukke en gyldenlak, som jeg har tænkt mig, at han vil bringe

Jesus lader de små børn komme til sig.
 Altertavle i Torkilstrup kirke.

til Christus i den tanke, at Christus ret vil blive glad, naar han faar den gule blomst.

Lidt dybere ind, dog lidt foran Christus, ligger til venstre i maleriet en knælende kone, hun holder et spædt barn paa armen hen imod Christus og løfter hovedet op imod ham, hendes ansigt ser man ikke, da sløret dækker den side, som vender udad. Barnet sover, men jeg har tænkt mig, at det i sin drøm havde en fornemmelse af noget glædeligt. Længere tilbage ser man en lille dreng paa omtrent 3 aar, han ser hen til den knælende kone. Af det stykke af armen, som kommer til syne, kan man slutte, at han holder fast ved Christus med den ene haand og tager fat paa moderens gevandt med den anden haand. Jeg har tænkt mig, at han vel ikke vil slippe Christus, men at han dog synes, det er sikrest at have moder med.

Længere til venstre bag ved den knælende kone, ser man nakken og ryggen af en 2 aars dreng, som holder den højre arm af en lille pige

paa omtrent 5 aar. Drengen vil ikke hen til Christus, han er blevet bange for disciplene og vil nu ikke lade sig sige. Den lille pige peger med den venstre haand hen mod Christus, hun glemmer sig selv og søger med moderlig omhu at gøre drengen begribelig, at det er til Christus, han skal gaa.

Aller længst til venstre er en gammel kone, som bøjer sig ned mod begge børnene, mildt formanende skynder hun paa dem begge; med den venstre udstrakte haand viser hun hen mod Christus, med den højre haand skyder hun sagte den lille pige frem mod Christus. Lidt længere tilbage staar en ung kone med et lille barn paa armen. Drengen er sjæleglad over Christus, han strækker sig ud af moderens arm i en slags flyvende bevægelse og rækker armen ud for at gribe efter Christus. Moderen giver efter for barnets bevægelse og understøtter det uden dog at bringe barnet saa nær til Christus, at det kan berøre ham. hendes øjne og tanker er hos Christus, jeg har tænkt mig, at Christi ord om nødvendigheden af et barnligt sind for at opnaa salighed er opgaaet klart i hendes erkendelse, og at en funke af anelse opstaar derved i hendes sjæl om, hvad himmelens salighed er.

Til højre i maleriet lidt længere tilbage end Christus staar Jakob, Johannes og Andreas. Andreas er længst tilbage, man ser kun den øverste del af ham, han er ældre end de andre, han bøjer hovedet lidt, jeg har ment, at han tænkte ved sig selv: Havde jeg haft det rette barnlige sind, saa havde jeg ej holdt børnene tilbage fra Herren. Jakob staar foran længst til højre, han slynger armene sammen under gevandtet og ser alvorlig paa, hvad der foregaar, han synes at tænke: Naar Herren siger det, maa det være saa. Men man kan nok se, at Christus oftere vil kunne behøve at minde ham om et barnligt sind. Lidt længere tilbage paa et lidt højere jordsmon staar Johannes med den højre haand slynget om et ungt palmetræ, dette træ staar nær ved Christus, man ser begyndelsen af dets krone øverst i maleriet. Johannes synes ikke at overveje, hvad Christus har sagt, men han ser med kærlig og glad opmærksomhed paa det hele. Han er et barnligt gemyt, og han maa her føle sig i sit rette element.

I baggrunden er der klipper og lidt vand til venstre. I forgrunden vokser til højre en *acantus mollis*, til venstre et par blomster paa en afsats af klippen.

Lucie Marie Ingemann fød Mandix.

Seks år senere skænkede fru Ingemann et maleri til Lillebrænde kirke. Om forsendelsen af dette findes to breve. De er til stiftsprovst Hans Ulrik Møller, der var præst i Torkilstrup-Lillebrænde 1843—1855. Begge breve er fra december 1848:

D. 16. Decbr. 1848.

Gode Herr Provst.

Hermed sender jeg Altermaleriet, og ønsker af Hiertet, at det maa blive Dem og Meningheden kiært. Rammen blev rigtignok langtfra, som jeg havde troet den skulle blive, da Malermesteren havde misforstaaet mig og jeg ikke var saa vel at jeg i de Dage kunde gaa ned og se til den. imidlertid Farverne er dog dem jeg ønskede, og det hele vil maaske dog ikke tage sig saa ilde ud, naar det kommer paa sin Plads. Hermed sender jeg en Afskrift af nogle Optegnelser jeg gjør om hvad jeg har tænkt mig med mine Malerier. Den er kun daarlig skreven, og jeg har ej tiid at skrive den om og jeg tror dog det var af nogen Interesse om den blev ved Kirken.

Deres kiære Søster var jeg hos i Gaar, hun havde sovet godt om Natten, men rigtignok efter et Medikament. Hun saa saa rar ud og saa vel ud men hun laae i Sengen, og saa kan man just ej stole paa en sund Ansigtsfarve, imidlertid havde hun ingen Feber, som Botilde var meget glad over, hun gaar saa stille og kiærlig og passer alting. Jeg skal hilse baade fra Deres Søster og fra hende. Nu kom Pigen hjem og bragte Bud, at det i Dag var bedre med Fru Bredsdorff, saa nu tænker jeg, vi tør haabe, det vil vedblive at gaa fremad. Venligst Hilsen fra Ingemann. Nu lev vel gode Herr Provst. En glædelig Juul.

Deres forbundne

Lucie Marie Ingemann fød Mandix.

Tør jeg bede om De vil lade Laaget først tage af Kassen før Skruerne blive løsnede som holde Maleriet fast til Bunden af Kassen og saa er De nok saa god at have lidt Øje med, at ingen støder til Maleriet bagfra, for det kan gjøre mere Skade, end Fortil, hvor jeg forresten heller ikke elsker noget Stød.

Man kan ikke påstå, at fruén altid er lige heldig med sine udtryk. Brevet gør indtryk af at være blevet til i stor hast, skilletegn er der næsten ingen af, og de, der findes, er tit anbragt temmelig vilkårligt.

Maleriet kom dog ikke af sted den dag, idet fruén stødte på uforudsete vanskeligheder. Herom handler det næste brev, det er endnu hastigere skrevet end det første. Desuden synes fruén at have været lidt i affekt over postvæsenets uvilje, bl. a. er navnet Lillebrænde blevet til Brendelille i farten:

D. 17 Decbr. 1848.

Gode Herre Provst.

Med Transporten af Maleriet ser det rent galt ud, jeg har før sendt en Kasse ikke meget mindre med Posten, men da denne i Gaar kom

derne, var den over den Vægt, som Postvæsenet er nødt til at besørge. Jeg vilde nødigt gjøre Bønderne i Brendelille (sic) den Besværlighed at transportere det; men jeg ser dog ikke hvorledes jeg paa anden Maade kan faae det over. Tversover en stærk Fieldevogn vil det godt kunde staa; men var det mueligt at der kunde skaffes en Presenie til at dække det med, vilde det være meget ønskeligt, for kommer der Regn, vil det ellers let kunde trænge ind i Kassen. Fragten over Sundet for Heste og Vogn, Mand og Malerie-Kassen skal jeg gjerne betale, naar jeg maa faa at vide hvad den koster. Det gjør mig ret ondt, at jeg maa gjøre Dem alt det Bryderie.

Med Deres kiære Søster vedbliver det at bedres de sidste Dage.

Forbindtligst

L. M. Ingemann fød Mandix.

Maleriet nåede lykkeligt over og blev sat i en albertavle i Lillebrænde kirke. Der sad det til 1947, da man måtte tage albertavlen ned, den var så medtaget af tidens tand, at den faldt fra hinanden. Men fru Ingemanns billede blev udtaget, repareret og sat i en ny egetræsramme, og det hænger nu i Lillebrænde kirke på sydvæggen. Det forestiller børnenes Hosanna-råb i templet. Hendes egen beskrivelse af, hvad hun har tænkt sig med det, lyder således:

Under maleriet staar Matthæus 21. kap. 14 v.: Og der kom blinde og lamme til ham i helligdommen, og han helbredte dem. Men da ypperstepræsterne og de skriftkloge saa de undergerninger, som han gjorde, og børnene, som raabte i helligdommen og sagde: »Hosanna Davids søn«, bleve de vrede og sagde til ham: »Hører du, hvad disse sige?« Men Jesus siger til dem: »Ja. Have I aldrig læst: af umyndiges og diendes mund har du beredt dig lovsang«.

Jesus er i midten af maleriet, han gaar mod templets udgang, som er til venstre i maleriet. Han vender hovedet mod ypperstepræsten og de to skriftkloge og viser med hænderne mod børnene, som gaar foran ham. Udtrykket i Jesu hoved er alvorligt med noget bebrejdende, som mildnes ved tanken paa børnene. Han bærer hvid kjortel, fiolet gevandt, og han er solgylden om hovedet. Af de tre børn til venstre har den forreste dreng et rosenrødt gevandt, den anden et gulgrønt og den tredje en mellemgrøn kjortel. De hæver arme og øjne med glad beundring i vejret. Efter Christus til højre i maleriet kommer endnu et barn løbende, som hæver armene og ser beundrende op mod Christus, dets gevandt er gyldengult. Lidt længere til højre staar ypperstepræsten, som gør en talende bevægelse med haanden mod Christus, som han ser vredt bebrejdende paa, hans hoved er i profil. Han bærer en blaa hovedbedækning med guld. Den hvide underkjortel ser man kun lidt af

Børnenes Hosianna for Christus. Altertavle i Lillebrænde kirke.

ved halsen. Hans blaa talar bedækkes paa brystet med brystspændet med de tolv stene for Israels tolv stammer. Allertil højre i slag-skygge staar en skriftklog, han er i profil. Udtrykket er barsk vrede. Han bærer mørkrøddlig kjortel, næsten ganske bedækket med et brunt gevandt, brun hovedbedækning. Bag ved mellem ham og ypperstepræsten ser man hovedet af en anden skriftklog, han har rødbrun hovedbedækning, rødgul kjortel og grønt gevandt. Udtrykket i hans hoved er opmærksom alvor. Jeg har tænkt mig, at han maaske nok kunde komme til erkendelse af Christus. Længst til venstre bag børnene ser man ryggen af en gammel mand i en blaa kjortel. Han gaar ned ad tempeltrappen og hæver haanden i vejret. Jeg har tænkt mig, at det var en, som havde kastet begge sine krykker paa det grønne gevandt, man ser allerforrest i maleriet til venstre. Paa samme side længst tilbage ser man profilen af en gammel mand, han rækker armen ud mod bjergene og ser med glæde ud i naturen. Jeg har tænkt mig en blind, som var helbredet. Han bærer brunt gevandt over en vandgrøn kjortel, brunlig hovedbedækning. Bag ved ham nærmere midten ser

man hoved og arm af en gammel mand, som løfter sin krykkestav højt i vejret, udtrykket i hans ansigt er straalende glæde. Til højre nærmest ved Christus allerlængst tilbage ser man det øverste af Peder og Johannes, som følger Jesus. Johannes har en lyseblaa kjortel, han ser paa ypperstepræsten, som om han ville sige: Tør du tale saaledes til Herren? Peder ser mod Christus som om han ønskede, at han maatte tage legemlig fat paa dem, der fornærmer Christus.

De fleste af brevene er skrevet på rosafarvet papir. Det var fru Ingemanns yndlingsfarve, som hun også helst klædte sig i.

(De to beskrivelser er her omsat i moderne retskrivning. Fru Ingemanns egne breve er tillempet lidt, men ordene er hendes egne. Et par enkelte smårettelser har været nødvendige for forståelsen af brevene. S. T. foran præstens navn er en latinsk forkortelse: Med forbeholdt titel, sådan skrev man foran navnet, når man ikke var sikker paa adressatens titel).

Biskop Rasmus Møller og Købelev.

Af Birger Isaksen.

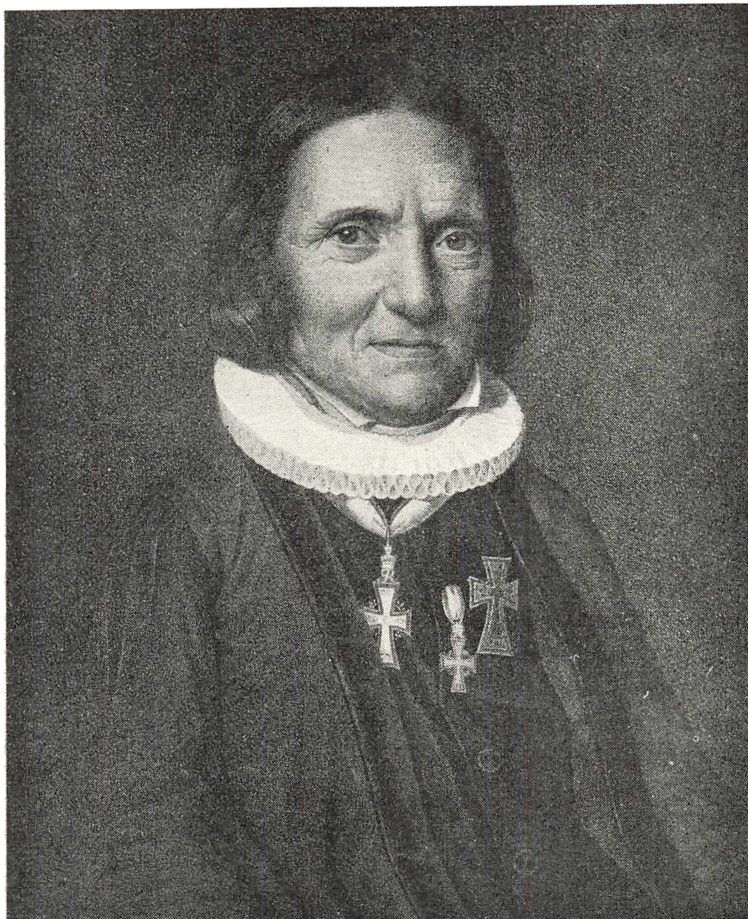
Den 1. december 1801 var sognepræsten for Købelev og Vindeby menigheder, hr. Georg Hahn, død. Han var blevet indsat i sit embede i juli måned 1777, og han havde forud været kapellan i Stokkemarke i fem år.

Samme år (1801) blev Jens Henrik Larsen beskikket til residerende kapellan i annekssognet Vindeby.

Noget særligt indbringende kald var det imidlertid ikke, som den nye kapellan gik ind til. Ifølge de gamle indberetninger om præsteembedernes indtægter i året 1803 var Vindeby kalds hartkorn 8 tdr. 0 skp., 0 fjdk., 1 alb., og dets indkomster er angivet til 130 rdl.¹⁾

Anderledes indbringende var derimod Købelev. Men det var jo også et sognekald. Ifølge ovenfor nævnte indberetninger fra 1803 var dette embedes hartkorn 16 tdr., 4 skp., 1 fjdk., 0 alb., altså det dobbelte af Vindebys, og sognepræstens indkomster er opført til 550 rdl. Med andre ord: Købelev var i det hele et attråværdigt kald, som nok kunne lokke fine ansøgere til.

Og efter hr. Hahns død meldte der sig en ansøger, som utvivlsomt var en af de ypperste og bedst egnede til at tage sig af sognets kirkelige liv. Det var den lærde *Rasmus Møller* i Jelling, som Hans Majestæt kaldede i foråret 1802, idet kongen efter Canc. p. m. af 7. april 1792 havde kaldsret til Købelev²⁾. Rasmus Møller var født den 29. september 1764 i Stoustrup ved Fredericia som yngste barn af gmd. Niels Møller og hustru Cathrine, var blevet teologisk kandidat i oktober 1786 og var i 1791 blevet kaldet til sognepræst for

Biskop Rasmus Møller.

Uldum og Langskov menigheder, hvorfra han 1796 blev forflyttet til Jelling. Den 9. september 1791 havde han ægtet Bodil Marie Thaulow, født 28. juni 1765, som var datter af sukkerraffinadør Thaulow i København, og som på grund af sin store skønhed blev kaldt »hertuginde«³⁾. 1790 var Rasmus Møller blevet magister og dr. phil. Ud over, at han havde en broder, Jacob Nielsen Møller⁴⁾, der 1792 var blevet byfoged i Maribo, havde Rasmus Møller ingen tilknytning til Lolland.

Om hans indsættelse her skriver degnen, Høvinghoff, i Købelev kirkebog:

30. maj 1802: »Velærværdige og højtærede hr. magister og doktor Rasmus Møller indsat til sognepræst for Købelev og Vindeby menigheder«.

Neden under står der at læse:

Vær velkommen! Hr. magister
 trettende i det register
 fra vi det reforma fandt
 tak o Fader som os skienkte
 en god mand! Hvortil vi trænkte
 her til! Lollands nordre kandt
 tredie med denne ære⁵).
 Urim Thummin⁶) vil De lære
 Herren stedse lede Dem
 Herrens gjerning skal det føre
 gid det vore hjerter røre:
 Til De sildig reijsjer hjem.

Allerunderdanigst, Høvinghoff. degn.
 den 31. maj anno 2 i det 19. seculo⁷).

Utvivlsomt har Købelev sogns beboere set hen til den nye sognepræst med forventning i sindet. Nogle har måske næret de samme følelser som degnen. I det mindste har sikkert de fleste håbet på, at den nye præst måtte være en mand, som de trygt kunne henvende sig til, når der meldte sig problemer, som de selv stod usikre overfor.

Tiden skulle snart vise, at de i Rasmus Møller havde fået den rette mand.

— — —

Men nu den nye præstefamilie selv. Hvordan så Rasmus Møller og hans hustru på de nye forhold, som de gik ind til som præstefolk i Købelev? Utvivlsomt har de begge hurtigt følt sig tiltrukket af den hyggelige præstegård. Og hvor kunne det også være anderledes? Alt var jo lutter skønhed og idyl. Fra glasdøren i have salen kom man ud i en stor, gammel mønsterhave, og lige uden for døren stod to meget gamle kastanietræer, hvis grene ragede højt op

Købelev præstegård.

over taget og skyggede ud over havebænken derunder. Disse træer er nu for længst fældet, men i »Kunstneren mellem oprørerne«, Poul Møllers sidste poetiske arbejde, blomstrer de stadig:

Kastanietræer spænde
for muren en løvrig rad,
tungt vårzephyrerne vende
det femfingrede blad.
Igennem de gyngende grene
solstråler til salen gå
og stænke på gulvets stene
med sølvstjerner små.

Iøvrigt var haven anlagt med blomsterbede og buskads om en stor græsplæne. Op ad muren, hvor morgensolen stod på, var der espalier, og langs den hvide ringmur, der dannede skel mellem haven og kirkegården, stod en række syrener.

Således rummede præstegården da på een gang både skønhed og hygge. Og snart havde de nye præstefolk fået indrettet sig i deres fremtidige hjem. Men overordentlig

beskedent. I Rasmus Møllers studerekammer udgjordes bohavet for størstedelen af det store, ormstukne fyrretræs bord med skuffer samt de umalede bogreoler og et såre skrøbeligt chatol, som var et arvestykke.

Og tilsvarende beskedent var det liv, som blev ført i præstegården. Med bevidstheden om, at den, der vil have noget udrettet, bør stå tidligt op, samledes præstefamilien allerede kl. 6 ved tebordet. Derefter gik Rasmus Møller straks til sit arbejde i studerekammeret med sin pipe i hånden til kl. 9,30. Så indtog han sin frokost, der bestod af et par stykker smørrebrød med ost og en lille halv snaps. Kl. 13 spistes til middag; såvel maden som anretningen var i landsbystil. Således spiste man grød af fadet, — ja, selv når fremmede gæster sad med om bordet, langedes der til fadet. Kl. 17,30 blev der påny drukket te. Kl. 19,30 stod aftensbordet dækket — med friskt brød, smør og lidt kold steg eller ost.

Men livet i præstegården var dog langt fra kedeligt og trist. Dertil var børneflokket for stor. Seks børn voksede op i hjemmet: Poul Martin, Hans Ulrik og de fire søstre: Cathrine, Petrine, Nielsine og Rasmine, der nok skulle gøre deres til at jage enhver form for ensomhed og regelmæssighed på flugt.

Af søskendeflokken var Nielsine kun godt to måneder gammel, da forældrene kom til Købelev, og Rasmine blev født den 3. august 1805. Poul Martin, der var født den 21. marts 1794, blev sammen med sin to år yngre broder undervist af faderen, hvorefter han kom i Nakskov skole, men da denne ikke havde ret til at dimittere til universitetet, blev han 16 år gammel sat i Nykøbing F. katedralskole. Her oplevede han sin første virkelige forelskelse i sin rektors datter, den smukke Margrethe Bloch.

Rasmus Møller tilbragte mange timer i sit studerekammer, hvor han enten var fordybet i læsning eller beskæftiget med pennen. Men kontakt med sine sognebørn manglede han ikke af den grund. Ofte så han inden for i hospitalet, der lå nærmest præstegården, og når lejlighed gaves, under-

holdt han sig med bønderne om deres bedrift, om sognets anliggender, om oplysningen og om de fattige, som han havde meget til overs for. Bestandigt tilkendegav han, at hans hjerte bankede varmt for beboernes sande vel.

Og med stor nidkærhed røgtede han sin gerning som sognepræst for Kjøbelev og Vindeby menigheder. Navnlig lå konfirmandernes forberedelse ham meget stærkt på sinde. Hele tre gange ugentlig, fra kl. 10 til 12 om formiddagen, måtte børnene komme til ham, og ofte blev klokken henimod 13, før han sluttede undervisningen.

Frugterne af denne hans gerning blandt ungdommen udeblev da heller ikke. Da biskop P. O. Boisen havde afsluttet sin visitats i Kjøbelev, skrev han i kirkebogen⁸⁾:

»Den 13. juni 1808 visiterede jeg i Kjøbelev kirke og havde mig årsag at være med ungdommens læsning i bog og dens religionskundskab meget vel fornøjet«.

Som sognepræst var Rasmus Møller iøvrigt ganske blottet for trangen til at herske. Han følte sig bestandig som ordets og menighedens tjener, og han stod da til enhver tid i det bedste forhold til sine sognebørn og sine kapellaner. Disse var:

Jens Henrik Larsen, der som tidligere nævnt blev beskikket 1801, og som den 27. maj 1807 blev beskikket til 2den residerende kapellan i Århus; *Hans Peder Bang*, kaldet af greve Hardenberg Reventlow 1808, forflyttet til sognepræst for Sønder Kirkeby og Sdr. Alslev den 2. maj 1816⁹⁾; *Nikolaj Søtoft* fra 1817, Poul Møllers ven fra Nykøbing F. katedralskole; *Hans Ulrik Møller*, fra 14. maj 1823 til 4. jan. 1832.

Kom det til Rasmus Møllers kundskab, at et af hans sognebørn vakte forargelse ved usædeligt levned, da kunne han dog optræde både bestemt og myndigt. Han lod da personen kalde til sig i enrum i studerekammeret, lod ham skrifte og formanede ham på det alvorligste til omvendelse. Da folk havde stor respekt for disse skriftetaler, bar disse revselsler i reglen gode frugter.

Midt i dagens travle gerning faldt den første skygge ind over hjemmet i Købelev præstegård. Det var fru Møllers død. Efter et fald ned fra en høj trappe, beskadigede hun sit hoved, så hendes sind mere og mere formørkedes. I længere tid måtte hun da holde sengen, og døden kom derfor som en befrielse. Kirkebogen¹⁰⁾ meddeler:

»1810: Madam Bodil Marie Møller, født Thaulow, 45 år gammel, død lørdagen den 13. oktober om morgenen, begravet den 19. oktober«.

Dette dødsfald var et tungt slag for hjemmet. Nu gik alt, som det bedst kunne, for Rasmus Møller evnede ikke at føre et virksomt tilsyn med tingene. I særdeleshed gik det ud over de fire ukonfirmerede døtre. Deres opdragelse blev forsømt, idet de i udstrakt grad var overladt til sig selv. Tyendet var bedragerisk, penge var der i det hele kun lidt af i de dårlige år, så Rasmus Møller var — som han plejede at sige — godt opskørtet¹¹⁾.

Men påny kom solen til at skinne ind i præstegården. Under et besøg i Nykøbing F. hos rektor Bloch havde denne henledt Rasmus Møllers opmærksomhed på Hanne (d. e.: Johanne) Winther, født Borchenius, der var enke efter sognepræsten i Fensmark, Hans Christian Winther, og som levede med sin søn, den senere så berømte digter Chr. Winther, i Nykøbing. Resultatet af denne samtale blev, at Møller fik stiftet bekendtskab med madam Winther, og en måned efter — den 30. august 1812 — stod brylluppet.

Nu kom der snart orden i tingene igen i Købelev præstegård, hvor Rasmus Møller blev Chr. Winthers stedfader. Med stor dygtighed tog Hanne Møller sig af alt både ude og inde. Hun sørgede for, at humlen fik den rette behandling, og at lysene til far blev støbt på rette måde. Hun fik alt bragt på fode inden for hjemmets vægge, ligesom hun fik pigerne holdt til husligt arbejde. Bestandig var hun på færde overalt, og når »hr. fru«¹²⁾, som sognets beboere kaldte den lille, fine madam Møller, havde udtalt sin mening, så blev den efterkommet. Men skulle hun tage en beslutning i vigtige sager, så rådførte hun sig altid først

med Rasmus Møller. Gerne i aftenhvilestunden, når de sad hver i sit hjørne af den store, gammeldags sofa, blev de huslige anliggender drøftede¹²⁾.

Tiden gik. Sønnerne blev studenter, og døtrene blev konfirmeret. Først Cathrine (1813), derpå Petrine (1816), så Nielsine (1817) og til sidst Rasmine (1820). Navnlig Nielsines konfirmation var ret en højtidsstund for familien Møller, idet byfogden i Maribo også havde en datter, Kathrine Marie Møller, som samme dag blev konfirmeret i Købelev kirke. »Fortrinlig god kundskab og opførsel«, skriver Rasmus Møller om sin broderdatter i kirkebogen.

Og snart ringede det til bryllup i Købelev kirke for Rasmus Møllers døtre. Første gang den 8. september 1820, da den 27-årige Isaac Sidenius, sognepræst til Øster-Ulslev og Godsted menigheder, blev viet til den 23-årige jomfru Cathrine Elisabeth Møller. Iflg. kirkebogen¹³⁾ var forloverne: Købmand Eduard Sidenius i Maribo og dr. Møller i Købelev.

Så fulgte datteren Rasmines bryllup. Herom meddeler kirkebogen:

Thomas Christian Bredsdorff, 29 år, sognepræst til Olle-rup og Kirkeby menigheder i Fyn, blev den 22. oktober 1824 i kirken viet til jomfru Rasmine Marie Møller, 19 år. Forlovere: Hr. sognepræst Bredsdorff, Fyn, sognepræst til Vesterskerning og Ulbølle, og stiftsprovst, dr. Møller.

1826, den 15. september, ringede bryllupsklokkerne for tredje gang, idet den 24-årige Knud Sidenius, købmand i Maribo, blev viet til den 24-årige jomfru Nielsine Marie Møller. Forloverne var købmand Sidenius, Maribo, og dr. Møller i Købelev, oplyser kirkebogen.

Og så ringede det til bryllup for fjerde gang. Den 9. maj 1829 blev den 38 årige professor Jakob Hornemann Bredsdorff, Sorø, viet til den 27-årige Petrine Jakobine Møller. Iflg. kirkebogen var forloverne: Hr. amtsprovst Bredsdorff i Vesterskerning, Fyn, og stiftsprovst Møller, Købelev.

For Rasmus Møller var det lyse og lykkelige år. Hans faderhjerne glædede sig over, at han havde to af sine døtre

i umiddelbar nærhed, og da Hans Ulrik, som var blevet teologisk kandidat i 1819, blev kapellan i Vindeby¹⁴⁾, var hans glæde fuldkommen.

Også på anden vis var disse år en lykkelig tid for Rasmus Møller. Allerede den 19. august 1815 blev han dr. theol. på en afhandling: »Gjøre de ret, som ville have de ejendommelige christelige læresætninger udelukkede fra folkeundervisningen?« og han havde den glæde, at hans senere fremkomne skrifter i høj grad vandt påskønnelse. 1820, den 6. september, udnævntes han til stiftsprovst, et embede, som han havde særlige forudsætninger for at kunne varetage.

Men påny oprandt prøvelsernes tid for den nidkære og varmhjertede præst. Hanne Møller blev syg, og den anden skygge faldt ind over hjemmet i Købelev præstegård. Allerede ved Petrines bryllup følte Hanne sig sløj og utilpas, og fra nu af gik det i kendelig grad ned ad bakke med hendes helbred. På sin fødselsdag den 23. december 1829 var hun oven senge, men den 12. februar 1830 afgik hun ved døden. Under overordentlig stor deltagelse blev hun den 19. februar begravet på Købelev kirkegård ved siden af Bodil Marie Thaulow.

Rasmus Møllers livsmod var som lammet. »Jeg følger dig snart, min Hanne!« skal han have sagt, da han stod med tårer i øjnene ved sin kære hustrus dødsleje.

Men han rejste sig påny af sorgen, og snart blev nye og store opgaver lagt på hans skuldre, idet han efter biskop Boisens død blev udnævnt til biskop over Lolland-Falsters stift den 7. september 1831. Med vemod i sindet tog han i julen afsked med beboerne i sit kære Købelev, og i begyndelsen af januar 1832 flyttede han til Maribo, hvor hans bolig blev en gård i Østergade.

— I taknemmelig erindring bevarede menighederne i Købelev og Vindeby minderne om hans velsignelsesrige gerning.

— — —

Som biskop var Rasmus Møller ubekendt med og uberørt af al slags præstevælde. Han var derfor meget afholdt på sine visitatser rundt om i stiftet, hvor hans kærlighed til

Den gamle bispegård i Maribo.

kirken og skolen gav sig de smukkeste udslag. Navnlig var lærerne glade for hans besøg; de vidste, at han værdsatte deres arbejde, og at det for ham var en hjertesag, at kirken og skolen arbejdede hånd i hånd.

Hans gerning som biskop bar således rig frugt. Som en påskønnelse herfor fik han ved reformationsfesten 1836 kommandørkorset, og ved hans 50 årige embedsjubilæum 1841 tildeltes der ham rang med Sjællands biskop.

Men også i Maribo bispegård kom sorgerne til den gamle biskop. Betty Berg, Poul Møllers hustru, døde, og han mistede sin søster og to brødre. Også svigersønnen Jakob Bredsdorff i Sorø og Rasmine, den yngste af døtrene, døde. Den største sorg var dog nok budskabet om Poul Martins død i marts 1838. Men biskoppen lagde trygt alt i Guds hånd.

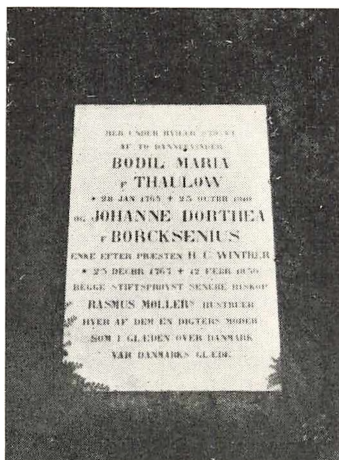
Selv havde den nidkære bisp ikke langt igen. Alderen gjorde sig gældende, og den 10. novbr. 1842 sov han hen.

Den 16. november fandt hans jordefærd sted, og under stor deltagelse blev han begravet fra Maribo domkirke. Skolelærere fra stiftet bar den afdøde i »særdeles højtidelig

procession« over torvet og kirkegården, hvor han stedtes til hvile ved kirkens nordøstlige ende.

Den 18. juni 1844 afsløredes en mindesten på hans grav.

Men nu i Købelev? Ja, her toner kirkeklokkerne med samme klang, som de gjorde det for Rasmus Møller. Og præstegården står i det store og hele uforandret. Ligeledes findes endnu den hvide ringmur, op ad hvilken den gamle biskops to hustruer ligger begravet. Men den skyhøje ask over graven er forsvundet¹⁵⁾. På den i 1894 afslørede mindetavle læser vi:

Mindetavlen på Købelev kirkegård.
Fot.: Carl Østen.

Herunder hviler støvet af
to dannekvinder
Bodil Marie Thaulow
* 28. jan. 1765 † 13. okt. 1810
og Johanne Dorthea Borchenius
enke efter præsten H. C. Winther.
* 23. decbr. 1767 † 12. febr. 1830
Begge stiftsprovst senere biskop
Rasmus Møllers hustruer.
Hver af dem en digters moder
som i glæden over Danmark
var Danmarks glæde.

Lidt herfra ser vi den gamle kirkeport. Gennem den er Rasmus Møller gået søndag efter søndag, når han skulle til og fra kirken.

Og inde i kirkens smukke skib lægger vi mærke til en buste af Rasmus Møller¹⁶⁾. Også den minder os om den gamle biskops tilknytning til Købelev, hvor hans gerning bar så rige frugter.

Noter.

¹⁾ Jfr. Lolland-Falsters stifts dokumenter vedr. sognekaldenes beskaffenhed med indberetninger om deres indtægter m. v., landsarkivet, Kbhvn. — ²⁾ De under ¹⁾ nævnte dokumenter. — ³⁾ Vilh. Andersen: Poul Møller. Hans liv og skrifter, 1894, s. 6. — ⁴⁾ Mindestenen på hans grav på Maribo kirkegård oplyser, at han døde som justitsråd den 31. august 1834, og at han var født den 28. marts 1759. — ⁵⁾ Der havde tidligere været to sognepræster i Købelev, som havde været magistre. — ⁶⁾ Urim og Thummim: Åbenbaring og Sandhed. Også navn på den med ædelstene besatte brystplade, som den jødiske ypperstepræst bar på sin dragt. — ⁷⁾ Købelev kirkebog 1779—1814, fol. 76, landsarkivet, Kbhvn. — ⁸⁾ Den under ⁷⁾ nævnte kirkebog. — ⁹⁾ De under ¹⁾ nævnte dokumenter. — ¹⁰⁾ Den under ⁷⁾ nævnte kirkebog. — ¹¹⁾ Det under ³⁾ nævnte værk, s. 12. — ¹²⁾ Jfr. P. Ross: Skildringer af biskop over Lolland-Falsters stift, dr. theol. Rasmus Møllers private liv, et mindeskrift for slægtninge og venner, 1871, s. 26. — ¹³⁾ Købelev kirkebog 1814—39, præstearkivet, Købelev. — ¹⁴⁾ Efter rescript af 23. oktbr. 1816 skulle kapellaniet ved første vakance i sognekaldet overgå til et sognekald for sig selv; dette skete i 1832. — ¹⁵⁾ Den fandtes i de første årtier af forrige århundrede, se det under ¹²⁾ nævnte mindeskrift, s. 17. — ¹⁶⁾ Også i Vindeby kirke findes der en buste af Rasmus Møller. Begge buster er afstøbninger. Originalen, udført af H. V. Bissen i anledning af Rs. Møllers 50 års embedsjubilæum, findes i landemodesalen i Maribo domkirke.

Træhjælmene fra Uglemosen.

Af *Therkel Mathiassen.*

Blandt de Oldsager, der er fremkommet ved Tørveskæring i Krigsaarene og Aarene derefter i Moser paa Lolland-Falster, indtager Fundene fra Uglemose i Birket Sogn en fremtrædende Plads. I Aarene 1948—49 gravede Entreprenør R. L. Schifter, Søllested, Tørv i den Del af Uglemose, der hører under Nygaard i Lindet, og derved fremkom der en Del Oldsager, hvoriblandt tre Hjælme eller Hatte af Træ. I 1948 blev fundet een, den største af dem, der nu tilhører Entreprenør Schifter; i 1949 blev fundet to, hvoraf den ene dog smuldrede helt bort, medens den anden tilhører Seminarieelev, Frk. Grethe Christensen, Vordingborg, Datter af Finderen, Dræningsmester Christensen, Utterslev; Frk. Christensen ejer ogsaa en Stump af en Bepil, der blev fundet siddende i den tredie, nu forsvundne Hjælm. Begge de bevarede Hjælme har været indsendt til Studium og Konservering paa Nationalmuseet. I 1949 besøgte Lederen af Nationalmuseets Moselaboratorium, Afdelingsgeolog, mag. scient. J. Troels-Smith, Uglemosen for at danne sig et Billede af Forholdene, og nedenstaaende Oplysninger om Mosen skyldes hans Rapport; ligeledes aflagde han et Besøg hos Entreprenør Schifter for at se de andre Fund, der er gjort i Mosen.

Den ret store Uglemose ligger et Par Kilometer Sydvest for Birket By paa Nord-Lolland. Mosen bestaar af tre Dele, der tilsammen danner en Halvmaane, og det er i den østlige Del af Mosen, at Fundene er gjort. Lagfølgen i Mosen er følgende: Øverst et Lag Tørv, der nederst maa kaldes Sumptørv, højere oppe Skovtørv; dette Tørvelag er i Midten

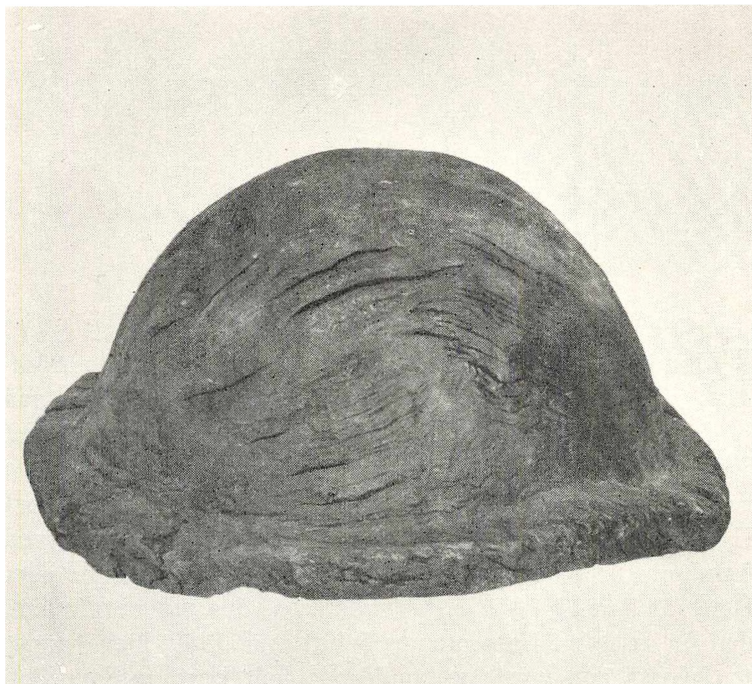

Fig. 1. Den først fundne Hjælm, set fra Siden.

af Mosen $1\frac{1}{2}$ m tykt, men aftager i Tykkelse mod Bredderne. Under Tørven findes et Lag Dynd (»Gytje«) med mange Snegle- og Muslingskaller og saaledes stærkt kalkholdigt; dette er dannet i aabent Vand, medens Mosen endnu var en aaben Sø. Sumptørven, der har forvandlet Søen til Mose, er groet fra Bredden udefter, saaledes at Grænsen mellem Gytjen og Tørven stort set er ældst nær Bredden og yngst i Midten af Mosen, hvor Tilgroningen er foregaaet senest. Det er i dette Grænselag mellem Gytje og Sumptørvi, at Oldsagerne er fundet, men paa forskellige Steder i Mosen, uden at det nu er muligt nøjere at stedfæste de enkelte Sager; en pollenanalytisk Undersøgelse af Mosen vil derfor næppe kunne føre til nogen sikker Datering af Hjælmene.

Følgende Sager er fundet i Mosen: Et helt Lerkar, et saakaldt Tragtbæger, med flad Bund, Bugen dekoreret med

Fig. 2. Den først fundne Hjælm. set fra Under siden.

lodrette indridsede Striber og Randen med en Række Gruber, dannet ved at stikke med en Pind; dette Kar stammer fra Yngre Stenalder, nærmere betegnet Slutningen af Dyssetiden, omkring 2200 før Kristi Fødsel. En Grønstensøkse med Skafthul, der dog ikke er boret færdig, af den Slags, der plejer at kaldes Arbejdsøkse, en plump og tung Økse. Den tilhører Slutningen af Stenalderen, Dolktiden, 15—1600 før Kristi Fødsel. Et Skaar af et Lerkar med Hank, antagelig fra Ældre Romersk Jernalder, de første Par Aarhundreder efter Kristi Fødsel. En Kastespjidspid, dannet ved at tilspidse en hul Knogle, ogsaa fra Ældre Jernalder. Dernæst nogle Sager, hvis Tid ikke nærmere kan bestemmes: Kranium af en voksen Mand; Brudstykker af to Barnekranier, begge med Kraniebrud, frembragt ved Slag med en Kølle eller lignende; talrige Knogler og Kranie-dele af Okse og Svin.

Fig. 3. Den anden Hjælm, set fra Siden.

Hertil kommer saa Hjælmene, som vi nu vil betragte lidt nærmere. Fig. 1 viser den først fundne af dem fra Siden, Fig. 2 fra Undersiden. Den er dannet af stærkt knudret Rodtræ, formentlig El. Længden er 34,5 cm, Bredden 32 cm, Højden 19 cm; det indre Hulrum er 20,5 cm langt, 18 cm bredt og 13 cm højt. Pulden er rund eller snarere lidt oval, med en tydelig Længdekam; Bræmmen er omkring 3 cm bred paa Oversiden, $6\frac{1}{2}$ —8 cm paa Undersiden. Hjælmens Overflade er ret ujævn, og Bræmmens Underflade er noget vindskæv.

Den anden Hjælm, Fig. 3—4, er lidt mindre, mere oval, med smallere Bræmmer og knap saa svær; Materialet er det samme, men ikke slet saa knudret. Længden er 28 cm, Bredden 17, Højden 19; det indre Hulrum er $20\frac{1}{2}$ cm langt, $14\frac{1}{2}$ cm bredt og 14 cm højt; Bræmmen er foroven kun omkring 1 cm bred, paa Undersiden 4 cm ved Enderne

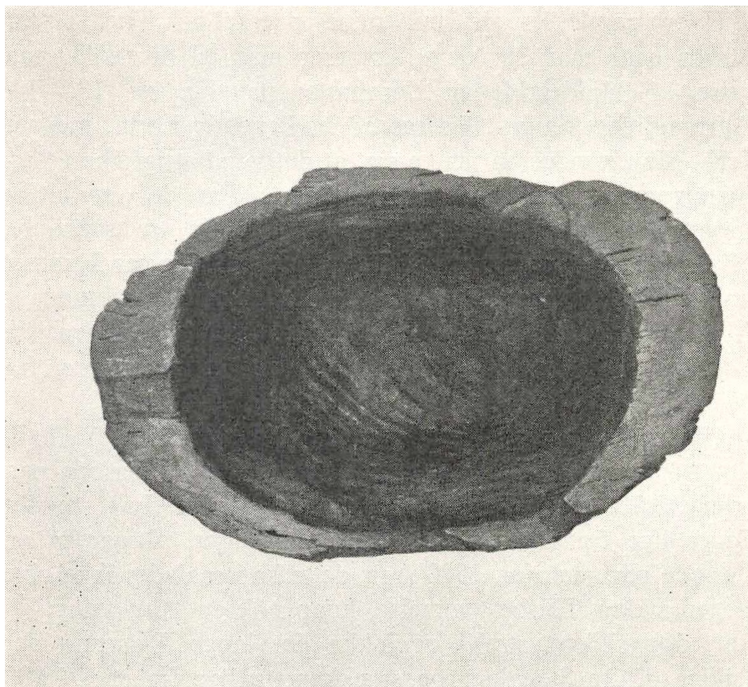

Fig. 4. Den anden Hjælm, set fra Undersiden.

og 1 cm ved Siderne. Ogsaa her findes en tydelig Længdekam. Set fra Enden er Hjælmen noget skæv, stejlere ved den ene Side end ved den anden.

Det er saaledes nogle ganske solide Træhatte, vi har med at gøre; de har næppe været særlig behagelige at gaa med, saa det har sikkert ikke været Hverdagens Hovedbeklædning. Men de har kunnet yde en ganske god Beskyttelse i Kamp, saa de maa utvivlsomt opfattes som Hjælme. Dette bestyrkes ogsaa af den Benpil, der sad i den tredje, forsvundne Hjælm. Dræningsmester Christensen pillede den selv ud; den sad skraat ind i Hjælmen, saaledes at Enden netop ragede udenfor. Pilespidsen er trind, tynd, men lidt krum, lavet af en massiv Knogle; Længden er 4,2 cm, Tykkelsen bagtil 0,45 cm; bagtil er den afbrudt. Overfladen er glat, blank, med tydelige Snitfacetter, der synes at være lavet med en Metalkniv.

Hvor gamle er de nu, disse mærkelige Træhjælme? Straks naar man ser dem, kommer man til at tænke paa visse af Middelalderens Jernhatte; navnlig fra 13.—14. Aarhundrede kendes Hjælme af en lignende Form, men af Jern. Man kunde saa tænke sig, at det var Fattigfolks Efterligninger af Stormænds Jernhjælme. Men der er altfor meget, der taler herimod: Hvordan skulde tre saadanne Hjælme være kommet ud i Mosen, uden at der var kommet andre Middelaldervaaben med? Hvad der er fundet i Mosen, i samme Lag som Hjælmene, er altsammen fra Oldtiden. Og saa Benpilen, den kan næppe være fra Middelalderen.

Hjælmene maa saaledes være fra Oldtiden, men fra hvilket Afsnit af den? Oldtiden dækker jo over en Periode paa over 10.000 Aar. Der er i Mosen, i samme Lag, fundet Sager lige fra Dyssetid til Ældre Jernalder, altsaa fra en Periode paa omkring 2500 Aar; dette kan saaledes ikke give nogen sikker Tidsbestemmelse, knap nok en Antydning. Vi kan dog sikkert straks udelukke det lange Tidsrum, der kaldes Ældre Stenalder og strækker sig lige fra ca. 10.000 til ca. 2500 før Kristus; disse primitive Jægere og Fiskere har utvivlsomt ikke haft saa solide Dækvaaben i Kamp under deres eventuelle smaa, lokale Stridigheder. Vi maa dernæst betragte hele Fænomenet Oldsagsfund i Moser. Hvordan kommer der Oldsager i Moser? Der kan være Tale om Udsmid fra Bopladser ved Bredden; men saadanne Bopladser kender vi ikke her, og det er ogsaa mest Ældre Stenalderes Folk, der slog sig ned ved Søbredderne. Saa kan der være tilfældigt tabte Sager; men dertil synes der at være for mange i Uglemosen. Forklaringen er snarere den, at Uglemosen hører til de Offermoser, som vi efterhaanden kender saa mange af, Moser, der har været indviet til Guderne, og hvor man Tid efter anden har bragt dem Ofre i Form af udlagte Genstande. Og de Sager, der er fundet i Mosen, støtter afgjort denne Formodning: Lerkarrene, Øksen, Dyreknoglerne, de knuste Menneskekranier (Menneskeofre?). Sammen med disse andre Sager er rimeligvis ogsaa Hjælmene blevet lagt ud som Offer til de højere Mag-

ter; og at man finder tre sammen tyder ogsaa i denne Retning, at man har bragt et kollektivt Offer.

Men til hvilket Afsnit af de 2500 Aar, disse Offerfund stammer fra, kan da Hjælmene henføres? Her støder vi paa Vanskeligheder, idet vi ikke kender Paralleler til dem andetsteds fra.

Men lad os se paa Mulighederne. Benpilen faar os straks til at tænke paa Stenalder, og der er jo ogsaa flere Stenaldersager mellem Fundene. Men alligevel? Kan det tænkes, at Yngre Stenalders Bondesamfund har haft saadanne Hjælme? Man vil ikke rigtig tro det. Man kender heller ikke andetsteds fra Oplysninger om, at Stenalderfolk skulde have kendt Hjælme; de synes at tilhøre senere Afsnit af Krigshistorien. I Europa kendes Hjælme først fra Yngre Bronzealder; fra denne Tid stammer vore egne hornede Bronzehjælme, der blev fundet under Krigen i Viksø Mose; men de er rigtignok af en hel anden Form end Træhattene fra Uglemosen. Vi har dog i Europa i denne Tid Hjælme, der langt mere minder om vore, med rund Puld og en bredere eller smallere Bræmme; de kendes fra den Yngre Hallstattkultur, der havde hjemme omkring Alperne, og lignende kendes ogsaa fra Etruskerne i Norditalien. Kan de da ikke høre hjemme i Slutningen af Bronzealderen eller maaske snarere i vor noget dunkle ældste Jernalder, hvor Jernet endnu var ret sparsomt og hvor man i udstrakt Grad maatte klare sig med andre Stoffer som Ben og Træ? Det rigeste samlede Fund, vi har fra denne Periode, Baadfundet fra Hjortspring Mose paa Als, viser dette i udpræget Grad; mange af Kastespydspidserne er af Ben og Skjoldene af Træ. Er det da ikke det rimeligste at henføre Hjælmene til dette Tidsafsnit? Benpilen synes jo tilskaaret med en Metalkniv. Maaske? Men der er dog en Vanskelighed: Vi kender ikke i det store Vaabenfund fra Hjortspring en eneste Benpil, ja i det hele taget intet, der tyder paa, at man har anvendt Bue og Pil. Naa, at den Krigerflok, der har lidt Nederlag paa Als, ikke har anvendt Bue og Pil behøver naturligvis ikke at betyde, at dette Vaaben ikke kan have været anvendt paa Lolland, samtidig eller lidt før eller

senere. Alt ialt vil jeg saaledes mene, at der er mest, der taler for at henføre Hjælmene fra Uglemose til Ældre Jernalder, Aarhundrederne paa begge Sider af Kristi Fødsel.

Lad mig til sidst komme med et lille Hjertesuk: Begge de bevarede Hjælme tilhører Privatfolk, der ikke vil skille sig ved dem; dette kan være meget rosværdigt, da det vidner om Interesse for Oldsager. Men: Træsager er skrøbelige Sager, der meget let gaar til Grunde, hvis de ikke behandles tilstrækkelig varsomt, eller hvis de ikke opbevares under nogenlunde ensartede Temperatur- og Fugtighedsforhold. Disse mærkelige, ja enestaaende Stykker, skulde nødig ødelægges. Jeg vil da slutte med at udtale det Ønske, at Hjælmene fra Uglemose overgaar til et Museum med betryggende Opbevaringsforhold, inden det er for sent.

Kongelig Majestæts Læge for Lolland-Falster Michael Lyser.

Af *Axel Garboe.*

I.

I Kirken i Nykøbing paa Falster fandtes¹⁾ der en Gravsten, hvis latinske Indskrift siger, at »her hviler *Michael Lyser*, af ædelbaaren, berømmelig Familie, født i Leipzig, Doctor philosophiæ et medicinæ, Professor ved Universitetet i Leipzig, kongelig udnævnt Læge for de tre Øer Falster, Lolland og Møn. Han ægtede Magdalene Sybilla Herfort og døde Anno 1659, 20. Oktober, i en Alder af 33 Aar«.

Bag disse korte Meddelelser skjuler der sig en Livshistorie, som ikke kan undgaa at gribe den, der stifter nærmere Bekendtskab dermed. En videnskabelig Løbebane, en betydningsfuld Livsgerning og et ungt Ægteskab blev brat afbrudt af Døden i det Aar, da de svenske Hære oversvømmede Danmark og lagde deres tunge Haand ogsaa paa de Øer, hvortil Dr. Michael Lyser kort i Forvejen (1657), var rejst som Embedslæge. Tre Hundrede Aar er snart gaet, siden dette skete. Forlængst er de Mennesker glemte af de fleste. Men i Videnskabens Historie er Michael Lysers Navn ikke glemte. Her skal nu gives et lille Rids af denne Mands Liv og Virke.

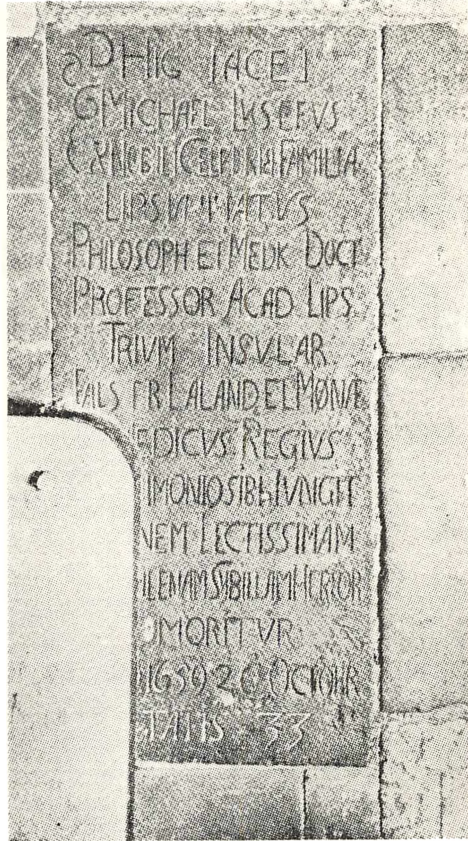
II,

I det syttende Aarhundredes rige videnskabelige Liv, der ikke mindst udfoldede sig paa Naturforskningens og Lægevidenskabens Omraade, deltog ogsaa Danmark med Ære. Undersøgelsen af det menneskelige (og det dyriske) Legemes

Bygning og Funktion blev drevet med en Iver, som ikke lod sig standse hverken af Menneskers Fordom eller af Risikoen ved at dissekere Lig, der var begyndt at gaa i Forraadnelse. I Holland og Italien flokkedes unge Studenter om de anatomiske Professorers Undervisning, og Skridt for Skridt arbejdede man sig frem til en voksende anatomisk-fysiologisk Indsigt. Unge Danske rejste til Udlandet for at studere Anatomi. Blandt disse var *Thomas Bartholin* (født 1616).

Allerede som ganske ung stiftede *Thomas Bartholin* Bekendtskab med den epokegørende Paavisning af Blodets Kredsløb (Englænderen *William Harvey*, 1628). Saa omvæltende var dette, at man maaske bedst kan sammen-

ligne det med, dersom en Videnskabsmand i Dag paastod at kunne bevise, at Bakterier ikke er til, og at derfor hele Lægevidenskaben maa lægges om i nye Baner. Før *Harvey* havde Lægerne i Aarhundrede efter Aarhundrede ment, at Blodet var i en vis, ganske langsom Bevægelse frem og tilbage i Legemet; et Kredsløb, som det nu kendes, regnede man ikke med. Venerne (Blodaarerne) var uden nærmere

Michael Lysers Gravsten (1659)
i Nykøbing Kirke¹⁾

Forbindelse med Pusaarerne. Man havde en vidtløftig Teori om, hvordan Blodet dannedes i Leveren, der fik Stoffet dertil gennem »Mælkevenerne«, som førte den ved Fordøjelsen dannede Næringsvædske (Kylus) fra Mave og Tarmkanal til Leveren, Bloddannelsens Sæde. Netop de nævnte »Mælkevenere« (Kylus-Kar), som Italieneren *Aselli* havde paavist i Hunde, optog Videnskabsmændenes Sind stærkt, og utallige Dissektioner blev foretaget for at udforske deres Forløb og Funktion nærmere. Ogsaa den unge Thomas Bartholin tog Del heri, baade under sine Studierejser i Udlandet, og især efter at han i 1649 var bleven anatomisk Professor i København. I Løbet af disse Undersøgelser blev det klart, at Kylus-Karrene — »de nye Kar«, som Datidens Anatomer kaldte dem — ikke førte Næringsvædske *til Leveren*, og at denne følgerig ikke havde den centrale Funktion i Bloddannelsen, som man i Aarhundredet havde ment. En ung fransk medicinsk Student *Jean Pecquet* — ikke engang en rigtig *Doctor medicinæ*, vrissede de gamle Læger — havde i 1651 udgivet et ganske lille Skrift, hvori han meddelte at have konstateret, at Mælkevenerne ikke førte Næringsvædske til Leveren, men at de samler sig i en Beholder (et »*receptaculum*«) og derfra gennem en større Aarestamme (»Brystgangen«) førte Næringsvædsken (Kylus) direkte ind i Blodomløbet igennem venstre Nøglebens-Vene. Jean Pecquet havde undersøgt Hunde og andre Dyr. Men var Menneskelegemet bygget paa samme Maade? Det stod endnu tilbage at undersøge.

Thomas Bartholin fik i Efteraaret 1651 Brev fra sin Broder *Erasmus Bartholin*, der studerede i Paris, og blev gjort opmærksom paa disse opsigtsvækkende Undersøgelser af den unge franske Anatom. De gammeldags Pariser-Profesorer var forbitrede Modstandere af Jean Pecquet, der endogsaa maatte rejse til et sydfransk Universitet for at fuldende sine Studier. Men andre tog sig for at efterprøve Pecquets Resultater, og det vilde ogsaa Thomas Bartholin gøre. Som Assistent ved disse Undersøgelser havde han den unge tyske Mediciner *Michael Lyser* (Leyser).

Denne var ti Aar yngre end Thomas Bartholin. I 1650

var han begyndt at studere i København, hvortil ogsaa mange Udlændinge søgte, bl. a. for at følge Professor Bartholins Forelæsninger og anatomiske Demonstrationer i det anatomiske Institut, det saakaldte »Anatomi-Hus«, *Domus anatomica*, ved Frue Plads, som dengang var Kirkegaard for Domkirken og kaldtes Vor Frue Kirkegaard.

En Tid var Michael Lyser Huslærer hos en velhavende københavnsk Købmandsenke; men hans Hovedarbejde var anatomiske Undersøgelser under Professor Bartholins Ledelse. Det lykkedes i Vinteren 1652 at paavise »Brystgangen« og dens Indmunding i venstre Nøglebensvene hos *Mennesket*. Dermed var Jean Pecquets Undersøgelser ført et stort Skridt videre, og saavel Thomas Bartholins som Michael Lysers Navne blev kendt overalt, hvor anatomiske Studier dyrkedes. Den 2. Juni 1652 disputerede Lyser paa Københavns Universitet om Fundet af Brystgangen hos Mennesket. Som Undersøgelsesobjekt havde man haft henrettede Forbrydere, der slap for at blive lagt »paa Stejle og Hjul«, mod at deres Lig udleveredes til Dissektion. Før Henrettelsen fik Forbryderne saa meget, de vilde spise og drikke af alle Slags gode Sager — ikke for at berede dem en sidste lukullisk Glæde, men for at »de nye Kar«, som Anatomerne vilde eftersøge i deres Lig, kunde blive saa meget mere synlige. »Mælkekarrene« har netop deres Navn af, at de fyldes med en hvidlig Vædske, naar et Maaltid fordøjes.

Medens Thomas Bartholin og Michael Lyser ivrigt studerede Mælkevenerne og eftersøgte Brystgangen hos Mennesket, var de stødt paa nogle hidtil ukendte, mærkelige Kar, der indeholdt en vandklar Vædske. Saa hindeagtigt fine var disse Kar, der fulgte Venestammerne i deres Forløb, at de var yderst vanskelige at faa Øje paa og altsaa ogsaa hidtil havde undgaaet Anatomernes Opmærksomhed. Thomas Bartholin og Michael Lyser iagttog disse Kar i magre Hunde. Men ganske kort efter Dødens Indtræden faldt disse nye Kar med den klare Vædske sammen, saa at man intet kunde se. Lidt efter lidt fik de to Videnskabsmænd dog nogenlunde Rede paa, hvordan det forholdt sig med

disse mærkelige Kar, og i 1653 kunde Thomas Bartholin offentliggøre sine Undersøgelser over det dyriske Legemes *Lymfekar*. Med Michael Lyser havde han diskuteret, hvad man skulde kalde de nyfundne Kar. Lyser foreslog at kalde dem »serøse Kar« (*vasa serosa*), fordi de indeholdt en Vædske, der lignede Blodets Serum. Men Thomas Bartholin holdt paa, at de burde kaldes *Lymfekar* (*vasa lymphatica*) med Henblik paa deres vandklare, lymfe-agtige Indhold. Og dette Navn bærer Karrene den Dag i Dag. Det er inficerede *Lymfekar* omkring Blodaarerne (Venerne), man ser som røde Striber f. Eks. op ad en Arm, naar en Infektion fra et Saar er ved at brede sig og blive til »Blodforgiftning«. Først lidt efter lidt blev det klart, hvilken livsvigtig Funktion *Lymfekarsystemet* har i Organismen. Paa Thomas Bartholins Tid maatte de mange Spørgsmaal, disse nye Kar rejste, endnu staa hen som uløste. Mange flere Undersøgelser skulde foretages. Men nu var Begyndelsen gjort, og Thomas Bartholin gav sin Assistent, Dr. Michael Lyser, al mulig Ære og Tak for udmærket Samarbejde, der havde ført til et saa opsigtsvækkende Resultat.

Det var som nævnt hos Dyr, man havde paavist *Lymfekarrene*. Trods ivrig Eftersøgning var det ikke lykkedes at finde dem i Mennesker, endskønt man jo var overbevist om, at de *maatte* findes ogsaa dér. Men der blev arbejdet videre med disse Undersøgelser, og omsider lykkedes det Thomas Bartholin at paavise *Lymfekar* ogsaa hos Mennesket. Det skete i Foraaret 1654, midt under den frygtelige Pestepidemi, der bortrev Tusinder i København. Hvordan det gik til, at Thomas Bartholin fandt *Lymfekarrene* i et Menneskes Lig, er en meget dramatisk Historie³⁾, der imidlertid ikke hører hjemme her, hvor Michael Lysers Liv skal skildres. Han havde nemlig paa det Tidspunkt forladt København for at fortsætte sine Studier i Udlandet, og Bartholin samarbejdede med andre unge Anatomer. Men endnu en Gang møder man dog Lysers Navn i dansk Videnskabs Historie i Forbindelse med Udforskningen af *Lymfekarrene*. Det viste sig nemlig, da Thomas Bartholin (1653) havde offentliggjort sin Afhandling om hans og Michael Lysers Paavis-

ning af Lymfekar hos Dyr, at en ung svensk Anatom, den medicinske Student *Olof Rudbeck* (f. 1630) havde arbejdet med tilsvarende Undersøgelser som Bartholin og hans Assistent og ligeledes havde fundet de hidtil ukendte Lymfekar. Olof Rudbeck paastod, at det var ham, der var Lymfekarrenes Opdager, og at Thomas Bartholin med Urette tilegnede sig Æren herfor. Ja, Rudbeck gik endog saa vidt, at han insinuerede, at det slet ikke var Professor Bartholin, men hans dygtige Medarbejder Michael Lyser, der havde foretaget de anatomiske Undersøgelser, som førte til Paa-visningen af Lymfekarrene. Forlængst er det paavist, at denne Beskyldning er ganske grebet ud af Luften, og Olof Rudbeck erkendte da forøvrigt ogsaa selv, at han var gaaet for vidt. Men det viser, hvor anset et Navn Lyser havde i den videnskabelige Verden, siden noget saadant i det hele taget kunde siges.

Efter Afslutningen af Undersøgelserne over Lymfekar hos Dyr var Michael Lyser som nævnt rejst bort fra Danmark. I 1654 tog han den medicinske Doktorgrad i Padova, hvor saa mange — ogsaa danske — flokkedes om de berømte medicinske Professorers Kathedre, i Dissektionssalen og ved Sygesengene. Lyser kom der ikke som en ukendt Mand. Hans Samarbejde med Professor Bartholin i København var velkendt for den lærde Verden, og selv havde Lyser i 1653 udgivet en Lærebog i anatomisk Teknik. Han kaldte Bogen »Den anatomiske Kniv« (*Culter anatomicus*) og giver deri en detailleret Vejledning i, hvordan en Dissektion af et Lig bør foretages. Det var noget helt nyt i den anatomiske Litteratur at udgive saadan en Bog. Den afhjalp virkelig et Savn og blev da ogsaa meget benyttet, ligesom den kom i Oversættelser og nye Udgaver, ogsaa efter Michael Lysers tidlige Død. Nogen ukendt Mand var denne altsaa ikke, da han kom til Padova for at afslutte sine Studier foreløbig med den medicinske Doktorgrad.

En Universitetskarriere har aabenbart været i Michael Lysers Tanker om Fremtiden. Naar Indskriften paa Michael Lysers Ligsten siger, at han var »Professor ved Universitetet i Leipzig«, maa dette sikkert forstaas saadan, at der var

blevet stillet ham et Professorat i Udsigt — han var bleven »designeret Professor« ved det nævnte Universitet. Men iøvrigt kunde det have lange Udsigter med Professoratet. Michael Lyser rejste derfor igen til København (1657). Her havde han mange Venner og gode Forbindelser fra sin Assistenttid hos Professor Thomas Bartholin. Nogle har ment, at Michael Lyser skulde have gjort sig Forhaabninger om at blive dennes Efterfølger som anatomisk Professor ved Københavns Universitet. Men derom foreligger der ikke noget positivt. Derimod opnaaede Michael Lyser i 1657 at blive *medicus regius*, kongelig Læge for Lolland-Falster og Møn med Bolig i Nykøbing paa Falster. Et nyt Livsafsnit var begyndt.

III.

Det er kun meget lidt, der har kunnet fremdrages fra Arkiver og andre Kilder til Belysning af Michael Lysers Liv og Virksomhed i Nykøbing paa Falster⁴⁾. De urolige Forhold under Svenskekrigene bærer formodentlig en Del af Skylden for Arkivernes paaafaldende Fattigdom. Hertil kom, at det kun blev saa kort en Tid, Lyser kom til at virke paa disse Danmarks sydlige Øer. En Kilde, der har kunnet give mange Oplysninger om de gamle Lægers praktiske Virksomhed paa Michael Lysers Tid, er Ligprædikenerne over Adelige⁵⁾. Hidtil er Dr. Lysers Navn ikke truffet heri; men en fornyet Eftersøgning vil muligvis ændre dette. I hvert Fald var det at vente, at Adelen paa disse Egne har benyttet den nye Provinsiallæge.

Derimod giver et af Michael Lysers Skrifter — hans »medicinske Iagttagelser«⁶⁾, der blev udgivet af Thomas Bartholin efter hans Død — et Par interessante Oplysninger om, hvordan man dengang betragtede Sygdom og Aarsag til Sygdom. Præsten i Riserup⁷⁾ bemærkede en Dag, da han forrettede Tjeneste i Kirken, at en Mus med en hvid Plet i Panden kom frem ved Alteret og løb hen imod Præsten, under hvis Ornat den smuttede op. Herover blev han saa forskrækket, at en heftig Rystelse betog ham. Sin højre Haand kunde han næppe løfte, og han frygtede for, at han

var blevet ramt af et apoplektisk Tilfælde. Denne Rysten vilde ikke ophøre; tværtimod bredte den sig til begge Præstens Arme, »og den vedvarer endnu, medens jeg skriver dette den 3. August 1657«, skriver Michael Lyser.

En anden Præst, Hr. Mads^s) i Taars, havde været paa Aalholm i Anledning af en Adelsdames Ligfærd. Her havde han i Mangel af bedre maattet drikke nybrygget Øl, der ikke var afgæret; det Traktement var han aabenbart ikke rigtig tilfreds med. Men nu traf det sig saadan, at Hr. Mads under Opholdet paa Slottet fik et af sine Anfald af »Fjerdedagsfeber« — den Malaria, som plagede Øernes Beboere dengang⁹). Han maatte rejse hjem og gaa tilsengs. Som sædvanlig under Feberanfaldene faldt han i en stærk Sved, og dette gentog sig den næste Dag. Men saa ophørte ganske uventet Fjerdedagsfeberen før Tiden. Dr. Lyser — og Præsten — mener, at dette skyldes det endnu gærende Øl, der var drukket paa Aalholm; man prøvede at forklare Sagen paa den Maade, at Øllets Gæring foraarsagede en »Gæring« i det syge Legeme, som saa udskilte Sygdomsstoffet igennem den stærke Sved.

— Det var i Foraaret 1657, Michael Lyser kom til Nykøbing. Den 20. April udgik der et Kongebrev¹⁰) »anl(angende) D(r) *Mickel Leistrer* om en Huuswerelse«: Os elskelig, hæderlig og højlærd Doctor *Michael Leisner* (kaldes han her) maa indtil videre have sin fri Husværelse udi vort Hus ved vort Slot Nykøbing, som tilforn Os elskelig *Hans Wilhelm von Harstall* tilhørt haver.

Kammerjunker *Hans Wilhelm von Harstall* havde i Efteraaret 1646 faaet anvist en øde Plads (d. v. s. et ledigt Hus?) i Nærheden af Slottet med hvad derpaa staar af gammelt Hus, Stald og Bygning. Her havde ogsaa Apoteker *Christoffer Herfort* i 1634 faaet anvist Bolig. I 1651 erhvervede han denne som Ejendom¹¹). Apotekeren¹²) og Doktoren har altsaa boet i Nærheden af hinanden og naturligvis paa Fagets Vegne haft meget med hinanden at gøre. Apoteker Herfort gav sig iøvrigt nu og da af med at tage Patienter i Kur, skønt han som Apoteker egentlig ikke maatte dette. Men naar der var langt til Lægen, benyttede man i Nøds-

fald Apotekeren som Læge. Da Lensmanden paa Aalholm *Frederik Barnewitz*¹³⁾ i Sommeren 1653 laa syg af »Feber«, blev der saaledes sendt Bud efter Christoffer Herfort, »velforordnet Apoteker udi Nykiøbing / hans Raad og Betænkende at erfare imod samme Siugdum / efftersom hand her i Landet (d. v. s. paa Falster og Lolland) er berømt for at hafve cureret mange derforre«.

Snart knyttedes der ogsaa inderligere Baand imellem Apoteker Christoffer Herfort's Hjem og Dr. Michael Lyser, idet denne blev forlovet med Apotekerens Datter *Magdalene Sybille*, som sikkert er opkaldt efter Tronfølgerens, Prins Christians, Gemalinde paa Nykøbing Slot. Et lille Glimt af Dr. Lysers Forlovede faar man igennem, hvad han skriver i sine »Medicinske Iagttagelser«⁶⁾: Min Forlovede, (skriver Lyser) som ikke befandt sig helt vel — der var Menstruationsvanskeligheder og haardnakket Forstoppelse — spadserede en Dag i min lille Have. Skønt jeg fraaraadede det, gav hun sig til at spise en Del Stikkelsbær. Mod Forventning havde det en gavnlig Virkning, idet Forstoppelsen ophævedes, og hun befandt sig nu meget bedre.

Naar Dr. Lyser fandt denne Tildragelse værd at omtale for andre Læger, maa det ses paa Baggrund af Datidens almindelige Opfattelse. Denne kommer til Orde, f. Eks. hos Lysers samtidige, Dr. *Simon Paulli*, der i 1648 udgav en stor Bog¹⁴⁾ om danske Planter og deres medicinske Egenskaber. Man læser heri om »Stikkelbær, *Uva crisca*«: Grønne Stikkelsbær er sunde, og deres Brug anbefales af Læger imod »Kolden«. »Men tuert imod, naar de ere moene / ere de iche nær saa sunde / men fast heller skadelige / thi da ere de søde / oc haffue saadan forderfvelig Natur / at de forstoppe Krosen oc dens *Vasa* (d. e.: Aarer) oc letteligen forarsage *Choleram*«.

Det var altsaa ikke saa mærkeligt, at Dr. Lyser fraaraadede sin Forlovede at spise af de modne Stikkelsbær i hans Have.

Michael Lyser og Magdalene Sybille Herfort blev gift i 1659¹⁵⁾; men allerede den 20. Oktober 1659 døde Lyser. Dødsarsagen kendes ikke, og om Dr. Lysers Helbred i det hele taget kan kun oplyses, at han i 1653 led af Mellemøre-

betændelse. Han fortæller herom i sine »Medicinske Iagttagelser«, at han i det nævnte Aar, medens han skrev en Disputats om Øret¹⁶⁾ nær havde mistet Hørelsen paa sit højre Øre. I tre Døgn kunde han hverken Dag eller Nat finde Hvile for Smerter som Følge af en Betændelse i Øret. Tilslidst flød der Pus ud af Øregangen, Smerterne ophørte, og i Løbet af nogle Maaneder gik Tilfældet i Ro. Senere var Betændelsen dog ved at blusse op igen; men Dr. Lyser fik den standset ved at inddryppe en Vædske, som indeholdt et Planteextrakt og Honning.

Det var, som nævnt, den 20. Oktober 1659, at Dr. Michael Lyser døde i Nykøbing. Gamle Regnskaber¹⁷⁾ siger, at det kostede 4 Rigsdaler at aabne Graven, og Lysene kostede 1 Rigsdaler.

Hans Enke, Magdalene Sybille Herfort giftede sig senere¹⁸⁾ med *Christoffer Hartmann*, der var Hof-Apoteker for de høje Herskaber paa Nykøbing Slot, og da han døde i 1683, sad hun Enke i to Aar for derefter igen at ægte en Apoteker og Læge *Johannes Justus Böhme*¹⁸⁾. Efter i en Aarrække (1685—1699) at have været Provinsialmedicus for Lolland-Falster blev han Livlæge hos Frederik IV og Enkedronning Charlotte Amalie.

Noter.

¹⁾ Endnu i dette Aarhundredes Begyndelse fandtes Stenen, men synes nu desværre forsvundet. — ²⁾ *Axel Garboe*: Thomas Bartholin. Et Bidrag til dansk Natur- og Lægevidenskab Historie i det 17. Aarhundrede Bd. II (1950), 17—18. — ³⁾ *Axel Garboe*: Thomas Bartholin I (1949), 165 f. — ⁴⁾ Nærmere herom findes i min udførlige Afhandling om Michael Lyser i Festskriftet til Professor Dr. med. E. Warburgs 60-Aars-Dag (1952). — ⁵⁾ *Axel Garboe*: Adel, Præst og Læge i det 17. Aarhundrede (Danmarks Adels Aarvog 1951). — ⁶⁾ *Thomas Bartholin*: Observationes medicæ... Michaëlis Lyseri, i: Culter anatomicus, 2. Udgave 1665. — ⁷⁾ Ifølge *S. V. Wiberg*: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie III (1871) pag. 476 hed Præsten i Riserup, Nr. Vedby Sogn, paa dette Tidspunkt Niels Christensen Othsing. Han døde iøvrigt 1657, samme Aar som Michael Lyser omtaler ham. — ⁸⁾ Mads Hansen (f. 1613) var fra 1639 til sin Død 1660 Præst i Taars, Musse Herred. Han blev forøvrigt mishandlet af de Svenske, som han i en Prædiken

havde kaldt »hovedløse Kroppe« (S. V. *Wiberg*: Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie III (1871), 290). — ⁹⁾ *C. Wesenberg-Lund*: Den lollandske Feber før og nu (Det 4., danske Hjemstavnskursus paa Lollands Højskole 1.—7. Aug. 1926). — ¹⁰⁾ Smaalandske Tegnelser 1648—60. Bl. 147. — Sml. *Viggo Holms Samlinger til Lolland-Falsters Historie* (Landsarkivet for Sjælland). — ¹¹⁾ *Holger Hjelholt*: Falsters Historie I (1934), 257, 300. — ¹²⁾ *E. Dam og A. Schæffer*: De danske Apotekers Historie. Apotekerne i Danmark og Island og deres Indehavere siden Oprettelsen og indtil Aaret 1922 I (1925), 492. — ¹³⁾ *Lauritz Jacobsen*: Ligprædiken over Frederik Barnewitz (1655). — ¹⁴⁾ *Simon Paulli*: Flora Danica, det er: Dansk Urtebog ... (1648), 148. — ¹⁵⁾ *H. Ehrencron-Müller*: Forfatterlexikon, omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, V (1927), 243—244. — ¹⁶⁾ Den udkom i Leipzig 1653 (*Dissertatio physica de auditu*). — ¹⁷⁾ *Viggo Holms Samlinger* (Landsarkivet for Sjælland). — ¹⁸⁾ *E. Dam og A. Schæffer*: De danske Apotekers Historie I (1925), 483 f.

Historiske minder på Sydlolland.*)

Af Rud. Bertouch-Lehn.

Oldtid og middelalder.

Sydlolland hører desværre til de egne af vort land, hvor forholdsvis velstand har givet befolkningen råd til at udlette mange af vore fortidsminder. Da der derfor nu kun er få historiske mindesmærker at få øje på rent umiddelbart, må vi prøve, om vi ikke kan grave nogle flere frem af jorden. Og det kan vi heldigvis. Vi kan endog gå meget langt tilbage i tiden, hvor man regner med den store målestok på årtusinder, helt til den *ældre stenalder*.

Således er der fundet rensdyrtakker og mægtige fyrrestubbe fra *rensdyrjægerens tid* (år 9000—7000 f. K.), flinteflækker, pilespidser og svære egekævler fra *ertebølle-tiden* (5000—3000 f. K.) alt i Thorsø mose, flinteredskaber af omtalte art tillige på Hyllekrog samt en række andre steder her på egnen. Vi skal i den forbindelse bemærke, at Thorsø strand inden landsænkningen i den forhistoriske tid var en indsø, og man mener at kunne fastslå, at der ved denne har ligget et formeligt stenhuggerværksted til fremstilling af nævnte redskaber. Navnet Thorsø hidrører fra vikingetiden (altså langt senere), idet stedet da er blevet viet til Thor.

Men også fra den *ynge stenalder*, navnlig *dyssetiden* (3000—2500 f. K.) og *jættestuetiden* (2500—1800 f. K.) har vi mange fund. Men desværre er der af de 9 jættestuer i Strandholm-området nu kun een levnet (på matr. nr.

*) Foredrag ved mødet på Lungholm og ved Taagerup og Ringsebølle kirker den 26. august 1951.

244 p Rødby Mark, nu under Højbygaard), og på denne mangler desværre overliggerne. I denne grav blev der gjort værdifulde fund af stenøkser, benmejsler og skår af lerkar. Karakteristisk for jættestuerne er gravsætningen af flere personer (familiemedlemmer) i samme grav.

De rigeste fortidsfund hidrører dog nok fra *bronzealderen* (1500—400 f. K.), denne tusindårige, klimatisk overordentlig gunstige tid med varme somre og milde vintre, der fik livet på vort himmelstrøg til at blomstre — ganske vist på jættefolkets bekostning. I denne periode gjorde nemlig enkeltgravfolket, som det kaldes efter sin gravskik, sig til herre i landet, medens jættefolkets blev trælle. Det nye folk indførte agerbrug (hvede og byg) og kvægavl ved siden af de bestående næringsveje, jagt og fiskeri. Der smedede våben, smykker, rageknive og m. m. af bronze; også de berømte gamle bronzelure stammer fra denne tid. Faste bopladser, der nu blev mere almindelige, er fundet både i Taagerup og Ringsebølle. Bronzealderbåde af udhulede egestammer — ganske magen til er endnu i brug på Patzcuaro søen i Mexico — er fundet i stranden ved Gerringe og i noret ved Lang. Det ene mægtige gravmonument efter det andet — bronzealderhøjene (med bulkister, senere urner) — rejste sig vidt sigtbart på åbent land, mest ved havvige og søer. Talrigst forekommer de i passene mellem de midt-lollandske søer: Maribo, Hejrede og Røgbølle sø. Men de slugte grådigt af den dyrkede jord, så ny agerjord måtte stadig indvindes ved skovrydning.

Men nu kom landet ind i en mørk og fattig tid, *jernalderen*. Det keltiske folketog — efter hvilket vi taler om den *keltiske jernalder* (400 f. K.—0) — i Mellemeuropa afskar vor handelsforbindelse med Italien. Regn, slud og kulde holdt sit indtog med øget vandstand og fremkaldte misvækst. Agerbruget måtte lægges om, boliger og varmere klæder måtte tilvejebringes; også vognen på hjul blev opfundet på denne tid; mange af tidens »arbejdsløse« udvandrede (Cimbrernes tog). Lysere tider — den såkaldte *romerske jernalder* (0—300 e. K.) — oprandt dog atter, da handelen med Rom genoplivedes. Rug, hør, ærter og

»Ansigtssurne« fra den senere bronzealder.
Fundet på Lungholm gods. Nu i Stiftsmuseet i Maribo.

bønner indgik i agerbruget. I fladmarksgravene (uden stensætning) fra denne tid gøres rige guld- og sølvfund, der også har givet perioden navnet *Danmarks guldalder*, jfr. guldhornene fra Gallehus. Her fra egnen skal blot nævnes fundet i Hoby (mellem 0—50 e. K.) af to prægtige sølvskåle med relieffer fra den græske mytologi. Disse skåle, der antagelig har været henlagt som offergaver, er romersk arbejde, medens ellers gullet indførtes og forarbejdedes her i Danmark. I Toreby, Vejlebyskov og andre steder her på egnen er der også fundet guldringe og andre guldsmykker. På matr. nr. 67 i Errindlev gjordes et større fund. Det var en 23 meter lang jernaldergrav indeholdende søndrede urner med jernknive, skjoldbuler, brændte ben m. m. Urner blev også fundet i en begravelse i Lundegaarde fra denne tid.

Både klædedragten (indførelse af hoser) og boligen forbedredes; nu byggedes langhuse afstivet med stolper og med vægge af lerklinet ris eller planker.

Herfra kommer vi ind i *folkevandringstiden* (300—600 e. K.), der frembyder særlig interesse for os. På denne tid drog nemlig et nyt folk, Danerne, høje og stærke mennesker, på vandring fra Sverige og nogle slog sig ned på de danske øer (Skjoldungeslægten i Lejre), medens andre på deres handelstogter syd om Lolland til Hedeby satte sig fast i det sydlige Lolland, bl. a. i Sædinge og måske også Ringsebølle, hvorom vi skal høre lidt mere i det følgende. Danerne gjorde sig efterhånden til herrer over landet ved at fortrænge eller underkue den oprindelige befolkning. Ja, det nye folk blev i Danmark såvel som i hele Norden så talrigt og virkelystent, at det begyndte de lige så berygtede som berømte erobringstogter mod fremmede lande.

Vi er med andre ord midt i *vikingetiden* (år 800—1000 e. K.), en stærk og stolt omend hård tid. Mange led en voldsom død i kamp, men netop disse helte vist særlig ære. Gravsætninger skete ganske vist stadig i de lidet anseelige fladmarksgrave — jellinghøjene er en undtagelse fra reglen, og skibsgravsætninger kender vi ikke i Danmark udover Ladby-skibet. (Derimod har vikingeskibene tjent som model for tagene på den tids huse, således som vi har set det på Trelleborg). Men vikingerne frembragte en ny måde at rejse deres afdøde — og ofte tillige sig selv — et mindesmærke på: runestenene. Medens disse allerede tidligere anvendtes i Skåne og Blekinge, stammer de tidligste danske runestene først fra ca. 750. Ialt er der i Danmark fundet ca. 225 egentlige runestene. Her på egnen har vi heldigvis part i disse, således Sædingestenen (i Maribo museum) rejst over en af de sidste Sydsveer, Tirstedstenen, som måske stammer fra Runestensvad i Gerringe, og Taagerupstenen. De er alle tre af Jelling-typen, d. e. i det væsentlige fra 900-tallet. Runestenskikken holdt sig også længere i Sverige, ja langt ind i den kristne tid, medens den her hjemme kun kendes i få tilfælde, som f. eks. Tillitzestenen (1050—1150), der påkalder »Krist og St. Mikael«.

I vikingetiden begyndte større områder at organisere sig i små statssamfund (småkonger). Jellingstenen beretter, at kong Gorm samlede hele Danmark. Kongerne fik hurtigt nok at gøre, ikke blot med at drage på vikingetogter, men også med at forsvare landet mod fjendtlige angreb på de hjemlige kyster. Da kong Gorm i 935 slog Sveerne i Hedeby, var hermed også disses magt på Lolland knækket. Men i 1066 faldt Venderne ind over Sydlolland og satte sig fast, hvorom endnu navne (eller navneændringer) som Billitze, Kramnitze, Kuditze og Tillitze vidner.

En væsentlig forudsætning for småstatsdannelserne i vikingetiden var det, at befolkningen begyndte at blive bofast, den rykkede sammen i landsbyer. De ældste landsbyer, fortrinsvis beliggende ved kysterne, er dem der ender på -inge (Sædinge, Gerringe), -lev og -sted (Errindlev, Hillested), derefter dem med endelsen -by og -tofte (Højby, Holeby, Hyldtofte, Sjælstofte). Fra kysten rykkede man efterhånden ind i landet, ofte efter at have ryddet skoven, som endelserne -torp og -skov angiver (Olstrup, Taagerup, Hobyskov) eller som forstavelserne antyder (Egeby, Skovby, Lundegaarde, Egelund, Pilet). Endelig indgår undertiden (tillige) helgennavne som St. Olaf, St. Erik i landsbynavnene (Olstrup, Erikstrup).

Men udviklingen gik videre. Vi er efterhånden nået ind i *middelalderen*, hvor de mest driftige gårdejere begyndte at udskille sig fra landsbyerne og udvide sig — i begyndelsen dog mest ved inddragning af ny jord fra skove og uopdyrkede strækninger — først som større gårde i bylauget, senere som selvstændige hovedgårde. Billedet ændrede sig yderligere, da mange selvejerbønder i de urolige tider efter Valdemarerne (d. e. på overgangen mellem 12- og 1300-tallet) fandt deres fordel ved som »vornede« (d. e. værnede) at give sig ind under sådan en hovedgårdsejers beskyttelse. De erlagde da en årlig landgilde til hovedgårdsejeren og slap til gengæld for de offentlige skatter, som sidstnævnte måtte udrede. At denne udvikling, som den senere formede sig, blev til de små brugs og småfolks skade, er en anden sag, som der først rådedes bod på ved vornedskabets og stavnsbåndets ophævelse samt fæstegårdenes afløsning.

6. bolek paa koninghs grwndh oc deele
 hanum fran sin jordrotten til koninghs
 grwndh meth landzlogh. wanfore ok fatighe
 hws folk the maghe alle stædhe
 ware paa alle menz gotz meth bondens
 minne whindredhe aff alle fogethe
 Item skal engien fogeth maghe gæt
 grype eller fangæ ther egiende ær aat
 bondhe gotz so riddere oc swene gotz be
 sidie for en han ær fordelth til bõndegotz
 meth landz logh oc han hæffwer betha
 leth sin jordrotten sith landhgille oc
 förlogh hwes han ær hanum aff rætthe
 pligtigh. Ath alle forneffndhe
 wilkor oc artikel skwle i alle madhe
 wbröteligh holles so forscreffwet staa
 tha hengie wi alle forneffnde til stadfestilse
 oc forwarringh alle ware insigle fore
 thette breff. Giffwet aar oc dagh som
 forscreffwet staa etc.

En side af »Laalands Vilkaar« fra 1446.*) (Foto: Det Kgl. Bibliotek).

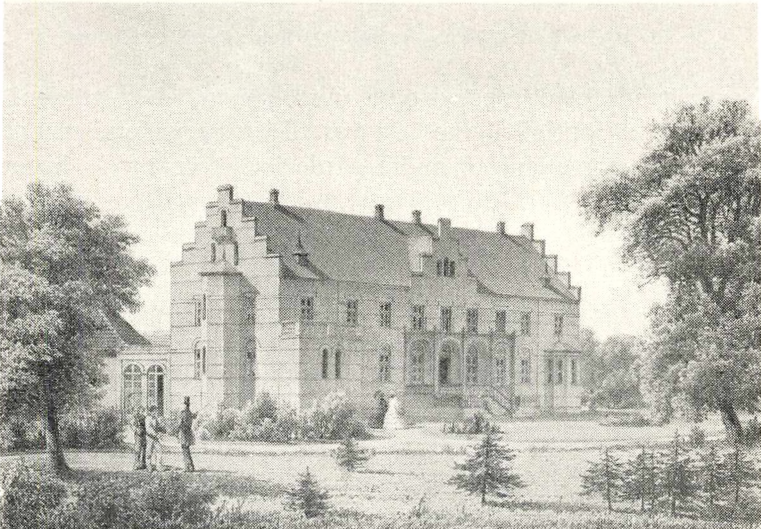
På denne måde opstod også *Olstrupgaard* eller -gårdene, for der var oprindeligt to. De var til en begyndelse næppe væsentligt større end de andre gårde i Olstrup by — heller

*) bolek paa koninghs grwndh oc deele hanum fran sin jordrotten til koninghs grwndh meth landzlogh. wanfore ok fatighe hws folk the maghe alle stædhe ware paa alle menz gotz meth bondens minne, whindredhe aff alle fogethe. Item skal engien fogeth maghe gæt grype eller fangæ, ther egiende ær aat bondhe gotz, som riddere oc swene gotz besidie, för en han ær fordelth til bõndegotz meth landz logh, og han hæffwer bethaleth sin jordrotten sith landhgille oc förlogh hwes han ær hanum aff rætthe pligtigh. Ath alle forneffndhe wilkor oc artikel skwle i alle madhe wbröteligh holles, som forscreffwet staa, tha hengie wi alle forneffnde til stadfestilse oc forwarringh alle ware insigle fore thette breff. Giffwet aar oc dagh, som forscreffwet staa etc.

ikke efter fæstegårdenes opståen, da hovedgårde og fæstegårde dreves hver for sig som selvstændige brug. Først i løbet af 1400-tallet begyndte en udvidelse af hovedgårdenes arealer, navnlig ved inddragelse af et stigende antal øde gårde. For at hindre denne betænkelige »flugt fra jorden« indførtes vornedskabet i strengere forstand — og fastsloges i »Laalands Vilkaar« 1446 — hvorefter bønderne ikke måtte forlade deres gårde. Dette gjaldt også for selvejerbønderne, der skattede direkte til staten. Denne var derfor lige så interesseret som kirken og herremændene i at fastholde denne ordning.

Lungholm.

Det er omkring dette tidspunkt, at vi første gang hører om ejerne af Olstrupgårdene. Det er Gertrud Hermansdatter van Hafn, gift med Erik Pors til Øllingsø; sidstnævnte fik den grimme beskyldning påheftet, at han havde borttaget Olstrup kirkes bibel og dokumenter. Derefter kom gårdene til Gøyerne på Kjeldstrup og Kjærstrup, i hvis besiddelse de blev i omkring 150 år, og hvorom 4 stolegavle — nu i Olstrup kirke — vidner. Fra denne slægt gik gårdene over

Lungholm. Efter litografi fra midten af forrige århundrede.

Stolegavl i Olstrup kirke med Anders Giøes ferne
(☉; fædrene) våben. (Foto: Sophus Nissen).

til Braherne på Krenkerup. Den sidste Brahes enke, Lisbeth Lunge, ægtede 1622 den bekendte Palle Rosenkrantz. Han sammenlagde de to Olstrupgårde og udvidede godset ved køb af omliggende jord fra staten, bl. a. Engbøllegaarden (hvor nogle mener, at teologen Niels Hemmingsen var født) og opførte nye, store beboelses- og ladebygninger i 1639. Stedet gav han navnet *Lungholm* efter sin hustru.

Dette anlæg, der i sin helhed kun kendes fra en beliggenhedsplan fra 1790, betegnes af sagkundskaben¹⁾ som noget ganske enestående. Det bestod for beboelsens vedkommende af de to tildels endnu forhåndenværende sidefløje, der løb skråt imod hinanden imod nord, hvor der levnedes plads til en mellembygning på 4 fag vinduer med høj kælder.

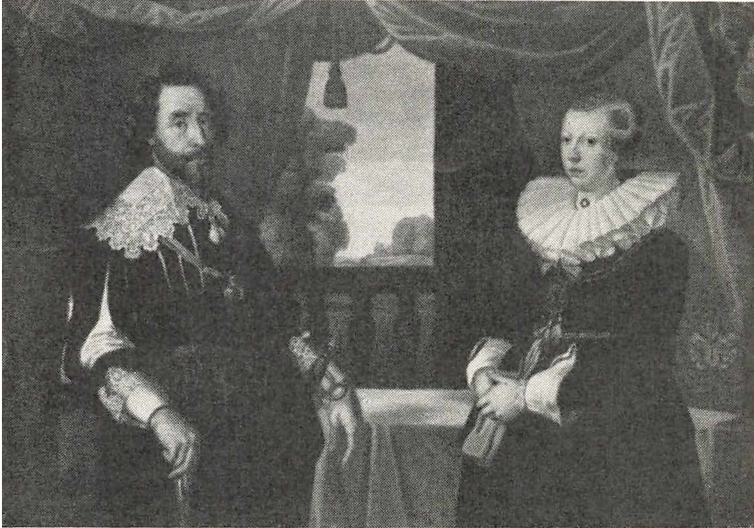

Stolegavl i Olstrup kirke med fru Karen Valkendorfs fædrene våben. (Foto: Sophus Nissen).

Lungholm var nu simpelthen blevet en avls- og jagtgård, hvor hr. Palle og hans jagtvenner overnattede i den østre sidefløj — gårdens forvalter boede i den vestre, mindre statelige — og festede i den store jagsal i midterbygningen, hvor vildtet kunne steges på spid nedenunder i kælderen. Tidens noget mere tilfældige byggesæt skimtes i det ulige antal takker på sidefløjenes sydgavle og på det forhold, at disse gavle ikke flugter med hinanden. Ladebygningerne og staldene lå i hestekoform lige overfor hovedbygningen, kun adskilt fra denne ved kanalen gennem gården. Sammenbygningen af lader og stalde skete først senere, da der — formentlig i 1850'erne — indrettedes portindkørsel gennem midten af ladebygningen. Avlsbygningerne nedbrændte iøv-

rigt i 1922, vistnok som følge af ildspåsættelse. Kun ydermuren er bibeholdt som ramme om gårdspladsen.

1723 kom Lungholm under grevskabet Christianssæde, indtil Poul Abraham Lehn, hvis fader allerede 1726 havde erhvervet Højbygaard fra Kongen, købte Lungholm 1784. I 1804 oprettede han stamhuset, det senere baroni »Sønderkarle«. Overleveringen vil vide, at navnet hidrører fra en

Palle Rosenkrantz og Lisbeth Lunge. Maleri på Lungholm.
(Foto: Sophus Nissen).

ytring af Poul Abr. Lehn, der boede på Berritsgaard, i anledning af en klage, som nogle folk fra hans sydlige besiddelse ville fremføre personlig. »Er de søndre karle der nu igen«, udbød Lehn utålmodigt. Stamhuset arvedes af Lehn's datter, Johanne, gift med Wallmoden på Fuglsang, og efter hendes død af hendes søstersøn, Poul Godske Bertouch-Lehn. Vi har hidtil slet ikke kendt noget til livet på Lungholm omkring året 1800. Men tilfældet har bragt os en norsk bog i hænde, kaldet »Moer Korens Dagbog for 1802«²⁾. Kristiane Diderichsen fødtes 1764 på Kastrupgaard³⁾ (Dyvekes gård) på Amager, blev 1787 gift med sorenskriver i Norge Johan Koren. Hun døde allerede 1815 i Norge. I 1802 gjorde Mor Koren en rejse til Danmark for

Kristiane Koren, kaldet »Mor Koren«. (Foto: Sophus Nissen).

at besøge slægt og venner, og da navnlig sin moder, der boede hos en anden datter, gift med landmåler Lund i Rødby. En tredje datter var gift med pastor Staal i Fuglse. I København omgikkes Mor Koren kredsen omkring det Norske Selskab, gik meget i teatret, traf sammen med Rahbek, Ørsteds o. s. v. og boede hos den samme familie som Oehlenschläger. Hvad der dog særlig interesserer os, er Mor Korens ophold her på egnen. Hun er ofte sammen med pastor Randrup¹⁾ i Taagerup, en god ven af professor Dichman²⁾, Oehlenschlägers lærer. Vi hører om købmand Hjort, landmåler Plombøg, kasserer Grønnegaard, byfoged Klein m. fl. i Rødby, endvidere pastor Saabye's i Errindlev, provstinde Krag, provstinde Wulff, amtsforvalter Klinge's, Hincheldey m. fl. Endelig om genboersken, Ma-

dam Møller, hvis mand, »skønt købmand og købmand i Rødby«, skal have været en prægtig mand og god katolik, hvilket dog ikke forhindrede ham i at jage sin kone ud af huset om natten. I Maribo traf hun bl. a. pastor Boech og købmand Suhr.

Også på Lungholm aflagde Mor Koren besøg efter invitation af baron Lehn. Men Mor Koren gjorde sig kostbar; da der blev sendt en almindelig åben vogn for at hente hende, lod hun melde, at hendes helbred ikke tålte at benytte den. Næste dag kom der med mange undskyldninger en lukket ekvipage til hendes befordring, og ved ankomsten til Lungholm stod datteren, frk. Erika Christine Lehn, selv i gården og tog imod og advarede mod at køre over broen, da den ej var sikker. Af familien var videre tilstede datterdatteren Christiane Barner og søsterdatteren Charlotte Wallmoden. Til dem sluttede sig hr. og fru Faye⁶) fra Christiansminde samt pastor Randrup. Da baron Lehn, frk. Lehns fader, var ude i forretninger og ventedes sent hjem til middag, serveredes i ventetiden chokolade med tvebakker og siden æbler og bergamotter, alt imedens selskabet underholdt sig livligt om Norge, om broderi og m. m. Men snart blev stemningen formørket, tilføjer Mor Koren, da kmjkr. Bertouch fra Søholt trådte ind med den sørgelige meddelelse, at hans hustru (f. Elisabeth Lehn) lå på sit dødsleje i Dresden.

Ovenfor har vi nævnt Oehlenschlæger. Digteren kom senere direkte i forbindelse med familien Bertouch på Søholt, idet han i 1816 ledsagede den da 20-årige besidder af stamhuset, Poul Godske Bertouch-Lehn, på en 18 måneders udenlandsrejse. Rejsen gik fra hjemmet på Søholt til Kramnitze, overfartsstedet til Heiligenhafen. Men på grund af dårligt vejr måtte de overnatte på Højbygaard (der jo hørte til stamhuset), hvor pastor Randrup kom og holdt dem med selskab om aftenen. Oehlenschlæger fortæller meget morsomt i sin rejsebeskrivelse, at forpagterens søster næste morgen tidlig serverede stegte ænder. »I førstningen«, skriver Oehlenschlæger, »troede jeg, det var rent umuligt og aldeles mod naturen, at spise andesteg kl. seks om

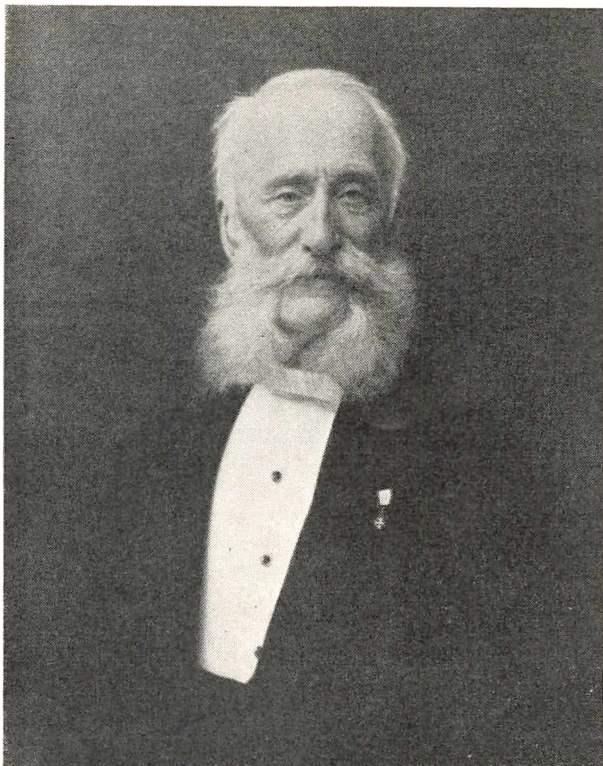
morgenen, men da jeg havde prøberet med et lille stykke, saae jeg, det gik meget godt an«.

Poul Godske B.-L. døde imidlertid allerede 1831 og 5 år efter omkom hans enke og deres yngste datter på ulykkelig måde. Det fortælles herom, at baronessen og hendes to døtre samt deres barnefrøken, Mamsell Sandmann, kom kørende fra Maribo, hvor de havde været på indkøb. Kusken havde gjort sig en glad dag og var derfor ikke helt pålidelig, men baronessen stolede på lykken og de gode heste. Imidlertid, just som hun udbrød »Gud ske lov, nu er vi hjemme« skete ulykken — hestene tog et forkert sving ved indkørslen, og vognen styrtede i voldgraven (senere tilkastet) lige udenfor laden. Ganske vist blev vognen hængende på en pilestub, men i faldet brækkede baronessen halsen og faldt ned over den ene datter, som kvaltes, medens den anden datter og barnefrøkenen ikke kom noget særligt til. Kusken, Heinrich Mentz, tog sig ulykken meget nær og rørte aldrig siden spiritus. Ulykkesvognen står nu på Frilandsmuseet i Maribo.

Sønnen, Julian Bertouch-Lehn, blev således allerede 10 år gammel helt forældreløs og kom derfor foreløbig i huset hos sine slægtninge på Oreby, indtil han i 1846 selv overtog styrelsen af sit baroni. Sin lange besiddelsestid udnyttede han efter bedste evne. Hans navn er særlig knyttet til havens grundlæggelse (1850), hovedbygningens opførelse (1853—56) samt til inddæmningens udførelse (1876). Det sidste foretagende blev ham meget kostbart og svarede ikke til forventningerne, men må ses på baggrund af de almindeligt rådende stemninger i Danmark efter 1864. Der gik dengang en patriotisk bølge over landet. »Hvad udad tabes, skal indad vindes«, havde Dalgas sagt på den jyske hede, Mange anlagde hedeplantager, J. Bertouch-Lehn Lungholm inddæmning.

Også på anden, og vel nok lykkeligere måde viste Julian Bertouch-Lehn sin samfundsmæssige indstilling ved i 1850-erne — længe før lovgivningen påbød det — at påbegynde bortsalget af baroniets 133 fæstegårde på rimelige vilkår. Omkring samme tid — på hvilken der jo ikke fandtes nogen

Lensbaron Joh. Julian Bertouch-Lehn. Efter Maleri af
H. Chr. Jensen 1899.

offentlig forsorg udover fattiggårdene — oprettede han en »mild stiftelse«, som stadig virker. Kirkernes istandsættelse lå Julian Bertouch-Lehn meget på hjerte, men i dag synes vi, at restaureringen af kirkerne i 70'erne, skønt foretaget under ledelse af de bedste arkitekter, ikke altid er faldet lige heldigt ud. Endelig var han aktiv ved anlægget af Lolland-Falsters jernbane og ved starten af Højbygaard sukkerfabrik. Egentlig var føringen i landbruget allerede på dette tidspunkt gledet fra de store gårde over til bøndergårdene, navnlig gennem andelsselskaberne — herregårdsmejeriernes tid var forbi, men sukkerfabrikationen var en opgave, som bønderne ikke magtede økonomisk.

På dette sted skal også nævnes baroniets daværende skov-

riders, Chr. Ditlev Schrøder⁷) (født på Christianssæde, hvor faderen var skovrider). Chr. D. Schrøder, der forøvrigt var broder til højskoleforstander Ludvig Schrøder, var en energisk foregangsmand i arbejdet for landbefolkningens udvikling. Således var han grundlægger af egnens første brugsforening, sygekasse, sparekasse, den stedlige skytte- og gymnastikforening o. s. v.

Schrøder var Julian Bertouch-Lehn en god støtte og rådgiver — måske var det gensidigt — men han var en torn i øjet på mange af J. Bertouch-Lehns standsfæller. Da man engang bebrejdede ham, at han havde sådan en »liberal« mand i sin tjeneste, svarede J. Bertouch-Lehn, som aldrig var bange for at have sin egen mening, at når kongen kunne have liberale ministre i sit råd, så kunne han vel også have en liberal skovrider!

Men vi vil nu vende tilbage til

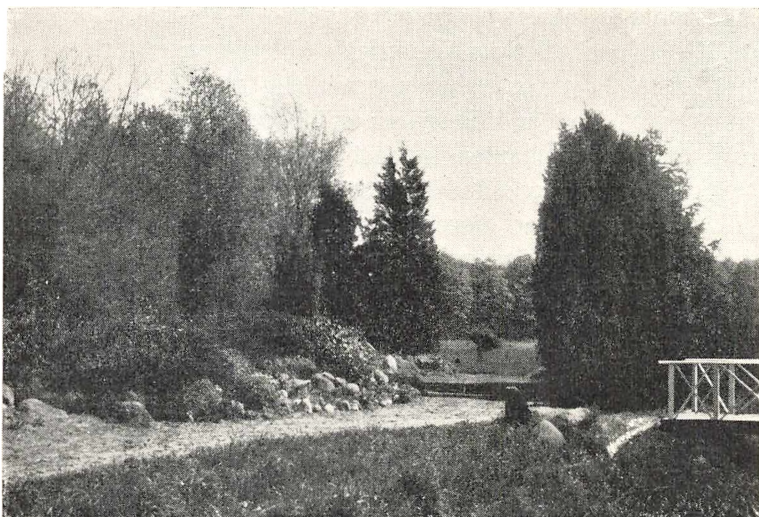
Lunholm have.

Hvad var det forhåndenværende grundlag for denne have, inden den blev bragt i kultur?

Det var egen.

Vaupell skriver i sin bog om Danmarks skove, at alle Europas nationer lige fra Romernes tid er enige om at give egen forrang for alle andre træer, men at man i Danmark ofte har fremhævet bøgen som skovens skønneste træ. Hvorom alting er, så er egen langt vort ældste skovtræ — det kendes allerede fra ertebølletiden (år 5000—3000 f. K.) i den ældre stenalder — og Lolland er rigere på egeskov end nogen anden landsdel. Egen kan blive langt ældre end bøgen; den er i sin bedste alder med 300 år, når bøgen er ved at segne, og kan blive op til 800 à 1000 år. Vi kender kæmpege fra Christianssæde, Guldborgland, Krenkerup o. s. v.

På grundlag af den prægtige bestand af ege begyndte J. Bertouch-Lehn i slutningen af 1840'erne anlægget af den parklignende have. Denne har netop fordi de forhåndenværende bevoksninger skulle udnyttes, fået præg af en naturlig park, ikke en stiv fransk have — ja, man kan knapt tale

Parti fra Lungholm have. (Foto: Rask-Hasle).

om en egentlig regelmæssig plan. Der er ingen centralakse, og af regelmæssige beplantninger kun lindealleen og granalleen. Medens den sidste danner tilløb til en opkørsel til beboelsen, ender lindealleen blindt og skærer uheldigvis på sin vej det naturlige dalføre gennem Vidiemosen og Kragemosen. Ingen har dog vovet at fjerne denne allé, således som det skete med almealleen — men den sidste havde hverken noget udgangs- eller endepunkt! Ind i den naturlige park føjedes så efterhånden egenartede, oplivende momenter i form af sjældne træer og buske.

Den første regning (på 13 rdl.) for sådanne havevækster, mest nåletræer, er fra Hardenberg 1849. En ny og større regning af 1855 er fra det stadig bestående firma J. E. Ohlsens gartneri, lydende på 159 rdl. og omfattende ikke mindre end 79 poster af træer og 15 blomster- og frugtplanter. Listen af planter og frø fra nævnte firma øgedes 1853, 1859 og 1867. Men nu kom der andre danske leverandører med, ja endog en udenlandsk: Peter Smith & Co., Hamborg.

Vel omkring dette tidspunkt indrettedes også — i smag med det tilsvarende anlæg i Hardenberg have — et »alpeparti« kaldet Nordstjernen, dannet af opgravet jord og sam-

men slæbte kampesten, noget i retning af en stendysse, hvad den også til tider fejlagtigt er blevet anset for.

Gennem haven snoede sig oprindelig snørklede spadseregange, men disse er i de senere år blevet nedlagt og erstattet med enkelte i udkanten løbende stier, der tillader beskuel- sen af de store græsflader og trægrupper.

De gartnere, der gjorde den største indsats ved havens udformning som parkanlæg, var dog sikkert Niels Larsen (1834—66) og P. J. Hasselriis (1866—81). Den sidste egentlige slotsgartner var P. F. Hansen (1901—31), der navnlig var en dygtig drivhusgartner.

Kirkerne.

Af Danmarks 1700 landsogne har 1630 kirker. Af disse rækker over 1500 tilbage til Valdemarerne (1200-tallet) eller endnu længere, d. v. s. er ca. 800 år gamle. Dog er disse ikke de ældste, idet der mange steder forud har stået trækirker. De sidste er svære at spore, fordi de som regel har stået på samme tomt som de senere, idet man nødig forlod den indviede plads.

Adam af Bremen*) fortæller, at der på Svend Estridsens tid ca. 1070—75 fandtes 300 kirker i Skåne, 150 på Sjælland og 100 på Fyn. De må have været af træ. Stenkirkerne antages nemlig påbegyndt i 1100-tallet, de første måske allerede omkring 1100, opført af frådsten, granit- eller kridt- kvadre. 93 pCt. af kirkerne er (oprindelig) i romansk stil og følgelig opført inden 1250. Efter dette tidspunkt ophører brugen af kvadre ganske.

Taagerup kirke.

Skib og kor stammer antagelig fra 1200-tallet. Tårnet er, som det ses af materialet, af senere dato. Kirken var viet jomfru Maria. Den var oprindelig i romansk stil, der endnu er bevaret i nogle ældre vinduer, præsteindgangen og den smukke kvindeindgang. I den gotiske tid måtte det flade loft vige for hvælvingerne og de høje, takkede gavle.

Af gammelt inventar findes en kirkeblok, marmordøbe-

Kalkmalerier i Taagerup kirke. (Foto: Nationalmuseet).

fonten, hvori et messingfad med fremstilling af syndefaldet, samt prædikestolen. Altertavlen er af nyere dato med maleri af Dorph (1876). På hver side af korbuen findes endnu delvis bevarede nicher, der i den katolske tid har rummet sidealtre.

Særlig bemærkelsesværdig er kirkens smukke kalkmalerier, der vistnok stammer fra før 1500. I lange tider efter reformationen var de tildækkede. I korbhvælvingen er en fremstilling af Kristi lidelseshistorie⁹⁾, og i skibets første hvælving af skabelsen og syndefaldet — man bemærke den sidste scene, hvor Adam og Eva fuldt påklædte forretter arbejde. I taarnet findes to klokker, hvoraf den ene ifølge indskriften er skænket af Holger Bille til Højbygaard med hustru og sognefolk 1616. Bille og hustrus kirkestolsgavle, prydede med deres våbner, er bevarede¹⁰⁾. Bag alteret findes et fint lille kalkmaleri af nedtagelsen af korset.

Runestenen, der er indmuret på siden af våbenhuset, blev fundet på Bjerremark (Humlegaardsjorden) i 1868. Da den lå med indskriften nedad, blev man først opmærksom på dens karakter, efter at den var blevet kløvet og taget op,

men heldigvis har den ikke taget større skade. Denne runesten tilhører »jellingetypen« (med rammestreger og ordskille) fra 900-tallet. Dens indskrift lyder: »Østens sønner rejste denne sten efter deres broder Spærle, skipper hos Esbern Næb«.

Ringsebølle kirke.

Allerede kirkens beliggenhed er ejendommelig — ved bunden af Rødby fjord, antagelig på en boplads fra oldtiden (hvorpå det i nærheden gjorde fund fra bronzealderen tyder), det senere Egeby. Kirken har dog ikke taget navn efter denne by, men efter Ring, muligvis en svensk vikingehøvding (der har bygget den som bod?). Den er opført i 1100-tallet af granitkvadre i romansk stil. I den gotiske tid indbyggedes hvælvingerne, gavlene forhøjedes, forsynedes med trapper (jfr. Søllested kirke) og koret forlængedes; ved denne lejlighed forsvandt de romanske vinduer (et enkelt kan dog endnu spores over våbenhusloftet), præsteindgangen og apsis. En vistnok enestående ejendommelighed ved kirken er, at dens sokkel hæver sig mod øst. Skyldes det en tilfældig hældning i jordsmonnet eller symboliserer den kirkeskibets sejlads mod øst, mod lyset?

Af ganske særlig interesse er overliggeren over mandsindgangen. Den bærer et — nedadvendt — reliefbillede. En tid lang troede man, at stenen havde skiftet stilling ved en eller anden ombygning, men da man nylig med Nationalmuseets bistand undersøgte sagen nærmere og afbankede kalkpudset på forsiden, fremkom der på denne et reliefornament tildels svarende til kvindesidens endnu bevarede overligger, hvilket altså beviser stenens rigtige placering. Det nedadvendte billedrelief forestiller to kæmpende mænd, den ene forsynet med sværd og et spidst skjold samt ledsaget af en hest, der står bundet ved tøjlen, den anden forsynet med økse og et rundt skjold, bag ham en bjørn, der tager flugten. Man har sat relieffet i forbindelse med sagnet om kong Ring og Stærkodder, men forklaringen må nok søges dybere.

Tvekamp-motivet kendes fra flere andre kirker og kirkelige genstande fra forskellige dele af landet, således fra stenkistelågene fra Otterup og Kjerte kirker samt fra døbefontene i Malt, Vilslev og Ø. Nykirke kirker. Men alene Ringsebølle kirkes kæmper har dyr som attributer. Eigil Rothe henviser til, at de paulinske breve¹¹⁾ mange steder ligner kampen mellem kristendom og hedenskab ved arena- og gladiator kampe — de kristne blev jo ligefrem tvunget til at kæmpe på arenaen. Billedet overførtes således på den åndelige kamp, og kendes som sådan også fra katakomberne. Også Tertullian¹²⁾ (omkr. år 200 e. K.) anvender udtryk fra kamplegene symbolsk. Denne anvendelse genfindes i Albani-psalteret fra 1119—46 og i Herman af Thüringens psalter ca. 1216¹³⁾. Angående betydningen af de enkelte figurer i relieffet skal blot nævnes eksempelvis, at allerede hos de gamle kirkefædre var bjørnen symbolet på det onde, jfr. »Morale Gregor« fra klostret Herzogenburg (1200-tallet); og i et manuskript fra 1300-tallet i Musée de Cluny rider »ire« (vreden) på en bjørn. På et glasmaleri i kirken i Chartres bærer Saracenerne runde skjolde i kampen mod Karl den Store, medens øksen i Prudentius' digt »Psychomachia«¹⁴⁾ betegner lasten. Også hesten som symbol for retten, det gode, har støtte i et relief i Chartres. Og således fremdeles.

I denne forbindelse bør man også lægge mærke til det over billedrelieffet værende bladranke-ornament med ormeslyng, der har stor lighed med ornamentet på Hørningplanken, et fragment fra en trækirke fra år 1000. Sådan træornamentering har sikkert også tjent som mønster for profilen på mursoklens overkant og for det snoede reb på døbefonten.

Døbefonten med sin iøvrigt primitive udførelse stammer sikkert fra kirkens allerældste tid. I døbefonten er anbragt et gammelt dåbsfad¹⁵⁾ af drevet messing; dettes historie er endnu ikke helt klarlagt. Desuden bemærkes en rejseflaske (til altervin) af tin, dateret 1727, en oblatæske, hvis indskrift fortæller, at den er skænket af Peter Gisse og hustru 1714, samt alterkalken med den smukke barokfod, udført af Jør-

Alterkalk i Ringsebølle kirke. (Foto: Sophus Nissen).

gen Nielsen Lind 1740 (Københavnsmærke 1744)¹⁶). Men som kirkens egentlige velgører betegnes Ridder Henrik Vardenberg (i Egeby?), der angives at have skødet kirken en del gods i 1414. Hans grav skal findes under korets midte, men ligstenen er gået tabt.

I gammel tid fandtes her på kirkegården en klokkestabel, også kaldet et klangtårn, af træ, men dette blev nedrevet i 1850'erne, antagelig formedelst brøstfældighed; den gamle romanske klokke — en af landets få endnu eksisterende — ophængtes i kirkens vestgavl, bl. a. ved hjælp af nogle af de gamle (endnu i dag forhåndenværende) bjælker fra klokkestablen. Kun nogle store grundsten viser endnu sidstnævntes plads på kirkegården. Længst forsvundet er også den gabestok, som Abraham Lehn skulle levere til kirken¹⁷).

Endelig skal vi nævne de to figurer udvendig på korets langsider, et mandshoved på sydsiden og en brølende løve med kløftet tunge og hale på nordsiden. Flere sagn har været knyttet til disse figurer; men formentlig bør de blot opfattes som symboler for mands- og kvindesiden — ganske vist et for kvinden lidet smigrende symbol.

Vi kan ikke forlade Ringsebølle kirke uden at udtale en hyldest til den kyndige lokalhistoriker, købmand Ole Willer Svendsen, der mere end nogen har bidraget til at kaste lys over Ringsebølle kirkes historie, denne kirke, der er en af vort lands ældste og mest interessante.

Noter.

¹⁾ Dr. Lorentzen i nedenanf. værk s. 150. — ²⁾ »Mor« kaldtes damer, som var finere end »Madamer«, men dog ikke turde tituleres »fruer«. — ³⁾ Faderen Jess Diderichsen (1728—80?) ejede Kastrup fajancefabrik. — ⁴⁾ Eggert Chr. S. Randrup (1765—1831), sognepræst i Taagerup fra 1799. — ⁵⁾ Carl Fredr. Dichmann (1763—1806), titul. professor, lærer i historie ved Efterslægtsselskabets skole. — ⁶⁾ Måske Gerhard Faye, senere amtmand i Thisted. — ⁷⁾ Christian Ditlev Schrøder (1834—86), skovrider på baroniet Sønderkarle 1853—86. — ⁸⁾ Adam af Bremen, kannik i Bremen på Svend Estridsens tid, krønikeskriver af stor betydning også til belysning af Danmarks ældste historie. — ⁹⁾ Ved rundgangen i kirken henledte en af tilhørerne min opmærksomhed på, at den mand, der støder lansen i Kristi side, er en blind romersk centurion, hvis hånd ledes af en kvinde, og som genvinder sit syn ved, at en dråbe af Herrens blod rammer hans øje. — ¹⁰⁾ Afbildet i monografien af Højbygaard i Danske Slotte og Herresæder. 1944—46. — ¹¹⁾ Apostlen Paulus' breve. — ¹²⁾ Quintus Septimius Tertullianus, den første latinske kirkefader, født omkr. år 160 i Karthago. — ¹³⁾ Et psalter er egentlig et gammelt strenginstrument, en slags harpe. Her menes en samling gudelige sange. — ¹⁴⁾ Aurelius Prudentius, født i året 348, kristelig latinsk digter. Digtet Psychomachia skildrer dydernes og lasternes kamp om sjælen. — ¹⁵⁾ Afbildet i monografien af Højbygaard i Danske Slotte og Herregårde. 1944—46. — ¹⁶⁾ Bøje 397. — ¹⁷⁾ Højbygaard godsregnskab 1726—27, bilag 16—17.

Litteratur.

- Johs. Brøndsted: Danmarks Oldtid. 1938—40.
- C. C. Haugner: Rødby Købstad og Fuglse Herreds søndre Del. 1928.
- Svend Jørgensen: Bag Diger og Hegn. 1945—50.
- Lis Jacobsen & Erik Moltke: Danmarks Runeindskrifter. 1942.
- Vilh. Lorentzen: Studier i dansk Herregaardsarkitektur. 1921.
- Svend Jørgensen: Lollandske Herregaarde. 1938.
- (Kristiane Koren). Dagbog for Kristiane Koren 1802 v/ Gudrun Johnson. 1945.
- Adam Oehlenschläger: En Rejse fortalt i Breve til mit Hjem. 1817—18.
- Rud. Bertouch-Lehn: Lungholm (i Danske Herregaarde ved 1920. 1922/23, jfr. Danske Slotte og Herresæder, 1944/46).
- Rud. Bertouch-Lehn: Slægten Bertouch i Danmark og Norge. 1943.
- Chr. Vaupell: De Danske Skove. 1863.
- Johs. Tholle: Lungholm Have (i Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbog. 1949).
- C. C. Haugner: Gamle lollandske Kirker. 1915.
- I. B. Löffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. 1889.
- Eigil Rothe: Rytterkambilledet i Aal Kirke samt andre middelalderlige Kampscener i danske Kirker (i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 1908).
- L. P. Fabricius: Danmarks Kirkehistorie I. 1934.
- M. Mackeprang: Vore Landsbykirker. 1944.
- Ole Svendsen: Træk af Ringsebølle Sogns Historie (i Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbog. 1939).
- Ole Svendsen: Fra Ringsebølle Sogn (i Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbog. 1941).

Leonora Christinas Krucifiks.

Af Museumsdirektør mag. art. O. Andrup.

Zahrtnanns Billeder af Leonora Christina, ikke mindst fra hendes senere Aar, har altid gjort et stærkt Indtryk paa de Mennesker, der i Tiden lige før 1900 besad en vis Modenhed; de blev en fornemt opmuret Underbygning af Idéforestillingen om den af Livet prøvede, men nu i Ro med sin Skæbne og Fred med sin Gud ligevægtige, storladne Personlighed, en Mythe skabt af hendes nidkære Forsvarer, den fremragende Forsker, Overbibliotekar Dr. Sophus Birket-Smith. For os yngre fra den Tid blev Billedserien som et Støttepunkt for Heroisering af betydelige Mennesker, som havde tilført Livet nye Kulturværdier, og de brændte sig derfor stærkt ind i vor Bevidsthed. Blandt Fængselsbillederne var der et Par, som ejendommeligt gav Udtryk for den ophøjede Sindsro, hun efter Birket-Smiths Fortolkning havde naaet; jeg tænker paa Maleriet fra 1890—91 af hendes Beretelse i Fængslet ved den højt værdsatte Sjælesørger, Slotsprædikant Johan Adolf Bornemann, der 1676 var blevet hendes Skriftefader (Fig. 1), og Billedet af hende alene læsende i Biblen. Begge har, som Zahrtnann selv i Udstillingskatalogerne skriver, Tilknytning til hendes Udtalelse fra 1678 i Jammersmindet: »Jeg havde Rolighed inden mine Døre og forlystede mig med Læsen, Skriven og anden Hænders Arbeid, begyndte at knytte og sye mit Liigtøi, hvortil jeg havde købt Kattun, hvidt Taft og Traad«; begge har et Bord som et Alter med tændte Lys og den hvide Dug og viser hende siddende beredt og roligt afventende den syndsforsonende Altergang. I begge Billeder hænger paa Væggen et stort udskaaet Krucifiks.

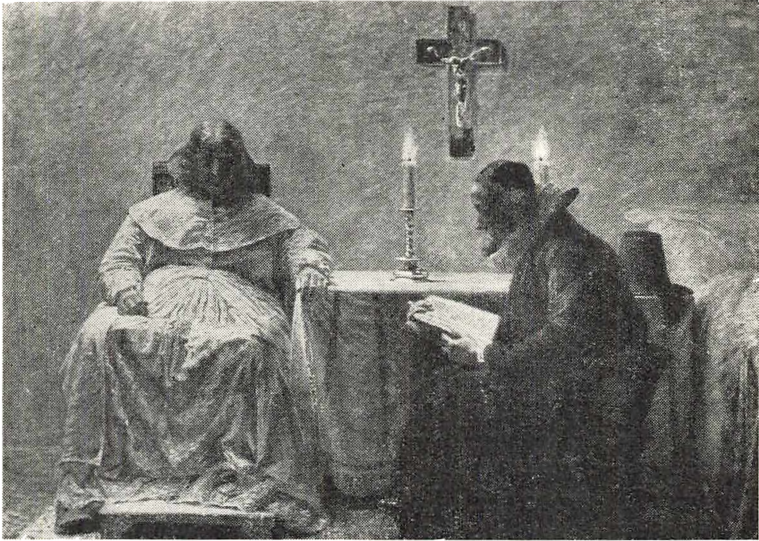

Fig. 1. Kr. Zahrtmann: Leonora Christina og Slotspræst Johan Adolf Bornemann 1678. Malet 1890—91.

Gik man nøje hendes Jammersminde efter, Birket-Smiths Fremstillinger, og hvad man ellers kunde opstøve om hendes Fængselsophold, var der intet at finde om et saadant Krucifiks i hendes Celle. Var Zahrtmanns Krucifiks da en kunstnerisk Intuition eller havde han det fra en Kilde, som var undgaaet os andre? Naar hun har kunnet købe sig et Klavikordium, har hun vel ogsaa kunnet skaffe sig ved Gave eller ved Køb et Krucifiks, selvom de fundne Oplysninger tav derom. Spørgsmaalet om dette Krucifiks spøgede stadig i Underbevidstheden. Blandt Ulfeldernes Løsøre i Brügge nævnes et stort Buxbom-Krucifiks; maaske er det det, som har givet Zahrtmann Ideen, selvom det er lidet sandsynligt, at det fra Brügge skulde være naaet Fængslet.

Da Museet i Vinteren 1919—1920 havde erhvervet Jammersmindet til Frederiksborg, Stedet hvor Leonora Christina var født og ofte havde henlevet sine Ungdomsdage, og det desuden havde faaet overladt den Ulfeldske Registraturs »Blikkasse Nr. 2«, Resterne af hendes Rariteter, hendes »Kunstkammer«, og tillige nogle Portrætter, havde det Mulighed for at kunne skabe en mere omfattende og

dybtgaaende Fremstilling af hendes Milieu og Forhold, Anslag til et Minderum for hende. Forhandlingerne skete den Gang i Wien. Man havde en Fornemmelse af, at der endnu maatte findes andre Ting fra hendes Haand i Familiens Besiddelse; vigtige Breve vedrørende Ulfelderne var dukket frem i Neuhaus (De Krauss'ske Breve), og jeg fik Tilladelse til at besøge Kalnockyerne paa deres Gods Czisco. Den sidste Ætling af den Waldstein-Wartenberg-Leutomischlske Familie Grev Johann var død 1876; hans Enke Adele, født Grevinde Kalnocky, havde derefter giftet sig med den franske Hertug Elzéar af Sabran-Pontevès. Ægteskabet var barnløst; hun døde 1905 og havde da testamenteret sine Ejendele til sin Slægt, men Nydelsen skulde først tilfalde den, naar hendes Mand og hans gifte Datter af første Ægteskab var død. Dette skete 1914. Det var med Stamherren, Grev Alexander Kalnocky, og hans Sagfører, at Købet af Jammersmindet i 1920 blev gennemført. Mine Forespørgsler om det Waldsteinske Arkiv bragte for Dagen, at dette var flyttet fra Bøhmen til Ungarn, men hurtigt evakueret derfra, da Godset dør skulde benyttes til Flyveplads under Krigen. Resterne var bragt til Czisco paa Øen Schütt i Donau, vanskeligt tilgængeligt paa dette Tidspunkt, da Krigen endnu ikke var afblæst dernede. Ved senere Besøg (1921) fik jeg Lejlighed til at gennemgaa det, henlagt som Resterne var, i et Rum over en Stald i en Sidebygning. Ved den Lejlighed kunde Museet bidrage til, at Rigsarkivet kom i Besiddelse af en Række egenhændige Breve fra Kong Christian IV til Corfitz Ulfeld; til Frederiksborg Museet kom bl. a. det af hende selv prentede Silkeklæde til Alterbordsforsiden i Maribo Kirke, det, som var borttaget derfra, fordi det var af personligt, mere end religiøst Indhold, og hvad der i denne Sag er af særlig Betydning, ogsaa hendes »Testamente« fra 1692 og 1697, som hidtil var ukendt. 1692 skriver hun heri: »Ded Elffensbeens Crucifix, som en tiid lang hengte paa Weggen i mit Sengekammer er heller ikke paa Registret, thi jeg haffver giffwen ded bort«. Det er deraf klart, at hun paa Væggen i Maribo har haft et Krucifiks hængende, ikke af Træ, men af Elfenben. Naar hun skriver, at hun har givet

det bort, tør man maaske formode, at hun har unddraget det fra Arvedelingen, fordi hun med visse, nu ukendte Forpligtelser har overdraget det til sin Datter, Anna Catharine, Kaptajn Cassetas Enke, som jo boede hos hende i Maribo i hendes sidste Aar; 25. April 1693 fik denne Dame Broderen Leos Fuldmagt til at handle paa hans Vegne, om Moderen døde, og det er aabenbart, at hun har ført det med sig, da hun efter Moderens Død fulgte sin Broder, kejserlig Oberst, senere Vicekonge i Catalonien, Feltmarskal Rigs greve Leo Ulfeld, til Wien.

Imidlertid foreligger der yderligere Oplysning om Krucifikset og dets Skæbne. Blandt de Papirer, som erhvervedes til Rigsarkivet, var ogsaa en Række Pakker vedrørende Ulfeldernes, spec. Leo Ulfelds Skæbne i Østrig, og blandt dem nogle Uddrag fra 1850 af Registrarer over Arkivet paa Leutomischl.

Der staar bl. a.: Pag. 13. 1694 und 1696 Eine original Berechnung von der Gräfin Eleonora Christina von 7.9.1694 (Testamentet er af 16.4.94). Und ein original Brief von Ihrer Frau Mutter Christina Munk 3.9.56 und eine andere Originalpiece von Ihrer frau Grossmutter Ellen Marsvin.

Pag. 19. Von der Gräffin Eleonora Christina von Ulfeld geschriebene Verse und andere Anmerckungen über ihr Leben, voraus ihre Handschrift zu ersehen. Wie auch einige Zeichnungen von ihr.

Pag. 35. Allerhand Seltenheiten u. Antiquitäten von der Gräfin Eleonora Christina von Ulfeld.

Pag. 89. 4 Nachrichten über ein elfenbenernes von der Gräfin Eleonora Christina von Ulfeld irgend wohin gestiftetes nunmehr aber bei den P. P. Karmeliten in der Leopoldstadt allhier (in Wien) deponierter Crucifix.

I et andet Uddrag staar: Pag. 18. N. 10. Dänische Poesien Eleonorae Christinae wounter eine auf Taffet geschriebenen (altsaa Alterklædet).

Pag. 19. No. 11. dessen Disposition über das Crucifix.

No. 12 Eleonorae Christinae in ihrer Gefangenschaft gemachte Werke und Lebens-Notaten. (Jammersmindet).

Sagerne er nu for Størstedelen forsvundne; men gennem Registranterne har vi altsaa det tydelige arkivalske Bevis for, at det Elfenbenskrucifiks, som hang hos Leonora Christina paa Maribo, var endt i Karmelitterkirken i Wien.

Men man kan faa nøjere Oplysning. Anna Catharina døde i Wien 1707, Broderen Leo 1716. Sidstnævntes Søn, Rigsgreve Corfitz Anton, fik en fremskudt Stilling i Østrig, var en Tid Storambassadør i Konstantinopel og endte som Udenrigsminister, Hof- og Statskansler, Overhofminister hos Kejserinde Maria Theresia og Ridder af den gyldne Vliess; i sit andet Ægteskab var han gift med en Datter af den regerende Fyrste Philip Lobkowitz, Prinsesse Maria Elisabeth, der afgik ved Døden i Wien 1786, 17 Aar efter sin Ægtefælle. I Ægteskabet var der to Døtre, der blev gifte med en Greve Thun og en Greve Waldstein-Wartenberg; den Ulfeldske Portrætsamling tilfaldt Thunerne, Arkivet og Mindesagerne de Waldstein-Wartenbergere. Ved Midten af 19. Aarh. fik Besidderen af disse sidste, Greve, Dr. phil. *Johann Waldstein-Wartenberg-Leutomischl-Dux* (død i 1876), der var en stor Kunstnerven og Præsident for den ungarske Kunstforening, en særlig Interesse for sin kongelige Stammer; Arkivuddragene fra 1850 er aabenbart et Udslag af hans Ønske om nøjere Oplysning om hende. Det var ogsaa ham, der 1868 kom i Forbindelse med Tycho Brahe Forskeren *F. F. Friis*, der understregede Betydningen af det paa Dansk skrevne Jammersminde, og selv sendte han det gennem den danske Gesandt Kammerherre Falbe til Undersøgelse i Danmark for at konstatere dets Ægthed og tilbød derpaa at yde et Tilskud til dets Udgivelse paa Dansk (Birket-Smiths Udgave 1869); 1871 lod han det udgive i en tysk Oversættelse ved »Johann Ziegler« (d. v. s. C. Dir-cinck-Holmfeld). Greven besøgte ogsaa Danmark og rejste bl. a. til Kværndrup Kirke, hvor han dvælede ved Minderne om Ulfeld Slægten i deres Gravkapel. (Tegninger derfra fra gl. Ulfeldsk Besiddelse nu i Nationalmuseet efter 1921). Ogsaa med Hensyn til Krucifikset tog han Affaire. Allerede i 1864 havde han henvendt sig til de kirkelige Myndigheder om Sagen, og i 1870 indgav han en Anmodning om dets

Udlevering fra Kirken, hvor det var deponeret; men fik Afslag. Han førte Sagen videre til de højere Instanser, stadig uden Held; den skal efter Sigende endog have været forelagt Kejseren. Kirkens Konsistorium hævdede, at det nu havde Aldershævd paa det, og at en Ting, som havde været Genstand for troendes Andagt gennem Aartier, ikke kunde fjernes fra Alteret. En Generhvervelse skal ogsaa senere være forsøgt gennemført uden Held.

Af Papirer i Præstearkivet fremgaar det, at det er Grev Corfitz Anton Ulfelds Enke, Fyrstinde Lobkowitz, som i 1780 havde deponeret Krucifikset i Kirken.

Samtidig med, at Frederiksborg Museet erhvervede de Ulfeldske Relikvier, fik Museet ogsaa overdraget fra de Waldsteinske Arvinger de Rettigheder til Krucifikset, som Deponeringen maatte give. En Ansøgning om dets Afgivelse til Frederiksborg blev sendt til Erkebiskoppen i Wien i 1921, men blev afslaaet. Jeg havde været i St. Joseph-Kirken og havde faaet paavist Krucifikset, som var anbragt i en Slags udsmykket Glasvitrine fra Slutningen af 18. Aarh., altsaa fra Deponeringens Tid, ikke paa Hovedalteret, men paa Jomfru Maries Alter, der var betydeligt yngre. Da jeg i 1934 atter var i Wien, genoptog jeg Sagen og havde forskellige Forhandlinger med de højere kirkelige Myndigheder; jeg blev mødt med megen Velvilje baade fra Kardinal *v. Innitzers* og fra Statsmyndighedernes Side; hertil hjalp det antagelig, at mit Andragende atter blev anbefalet og støttet fra katolsk Side i Danmark, saavel af Biskop *Jos. Brems* som af Pastor *v. Kettenburg* ved Ansgarkirken i København. Men de urolige Forhold, Nazificeringen af Østrig og senere Krigen, bevirkede, at Sagen ikke førtes igennem til endelig Afgørelse, og efter Krigen har Østrigs Skæbne været saa vanskelig, at det næppe havde været opportunt at genaabne Forhandlingerne. Da imidlertid den østrigske Forbundskansler, Ingeniør Dr. *Leopold Figl*, og Vicekansleren, Dr. *Adolf Schärff*, i Oktober 1950 besøgte Frederiksborg og blandt andet interesserede besaa Jammersmindet og Leonora Christina-Sagerne, fik vi Lejlighed til at berøre den uafsluttede Sag om Krucifikset. Forbundskansleren

gjorde opmærksom paa, at den østrigske Stat ikke havde Disposition over Kirkens Ejendele, men foreslog mig at skrive til ham privat, saa vilde han lade Sagen undersøge. Den østrigske Generalkonsul i København, *H. Duelund*, var saa venlig, efter Aftale med Kansleren, at formidle Museets Henvendelse, og 15. Februar 1951 kom der Meddelelse om, at Kardinal v. Innitzer i Forstaaelse med de kirkelige Myndigheder havde svaret Dr. Figl, at Krucifikset vilde blive stillet til Disposition for Frederiksborg Museet til Anbringelse i Leonora Christina Værelset.

Det er senere oplyst, at Dr. Leopold Figls Henvendelse til Kardinal v. Innitzer havde medført dennes Anbefaling overfor de stedlige kirkelige Myndigheder, og at saavel Menighed, Præsteskabet og Konsistorium derefter havde besluttet at stille Krucifikset til Disposition for Kardinalen. St. Joseph-Kirken havde ligget i det Kvarter af Wien, hvor Nazisterne havde haft den sidste haarde Kamp mod Russerne, og den var bombet og stærkt beskadiget, men Præsten, Kirkeraad *Claus*, havde allerede sikret sig Krucifikset, før Nazisterne kunde lægge Haand paa det — de havde sækulariseret Karmelitterordenen, hvis Kirke det var, — og ved at gemme det i sin Celle havde han bevaret det fra Tilintetgørelse.

Grundlaget for den stadig viste Imødekommenhed havde været en Taknemlighedsfølelse fra Østrig, specielt fra østrigske Katolikkers Side, for den Godhed, der fra dansk Side var vist mod østrigske Børn, uanset Religionsforskel, under og efter Krigen. Ministerialraad i Bundeskanzleramt, Dr. *Sobek*, som havde behandlet Sagen, fortalte om de mange Forhandlinger med de forskellige Myndigheder, som han havde haft, sidst med det østrigske Denkmalamt; han havde stedse mødt Sympati for Anmodningen, men der havde været lange, teoretiske og administrative Forhandlinger, før Sagen kunde bringes til et gunstigt Resultat.

Kansleren havde ønsket, at Overgivelsen af Krucifikset skete officielt og højtideligt, saa snart den danske Gesandt i Wien, Minister H. J. Hansen, der har Hovedsæde i Bern, kom til Wien. Dagen blev med kort Varsel bestemt til 15.

Juni. Man havde allerede under de første Forhandlinger indbudt mig til at komme til Stede, og jeg naaede netop til Wien nævnte Dags Morgen. Krucifikset var bragt op til Bundeskanzlerbygningen paa Ballhaus-Platz. (Ak! jeg husker mine første Forhandlinger der i den gamle Tid, i 1918, med Udenrigsminister, Greve Ottokar Czernin, selv paa Kvindesiden en Efterkommer af Leonora Christina; allerede da havde jeg begyndt Forsøgene paa Erhvervelse af Leonora Christina-Minderne).

Det var nu paa Palæet blevet opstillet i en rig Blomsterdekoration i Forværelset til den berømte Sal, hvor Wienerkongressens Møder i 1815 var holdt — Salen med de fire Døre, saa at de fire Stormagter samtidig kunde træde ind, saa ingen Hersker skulde vente paa den anden. — Tilstede var talrige Repræsentanter for Statskancelliet, deriblandt Dr. Sobek, og for andre Ministerier, Kirkeraad Claus og hans Hjælper, Udenrigsministeren Dr. Gruber, Kardinal, Ærkebiskop *v. Innitzer* og hans Følge, Bundeskanzler Dr. *Figl*, foruden Minister *H. J. Hansen*, Konsul *Voigt Broch* og jeg. Det vrimlede med Fotografer og Filmsfolk.

Først talte Forbundskansleren om Krucifikset og dets Historie, sit Besøg paa Frederiksborg og i de nordiske Lande og udtrykte Østrigs Tak for værdifuld Hjælp fra dansk Side i Efterkrigsaaarene.

Minister *H. J. Hansen* takkede for Kanslerens og Kardinalens Imødekommenhed ved at opfylde det i Danmark saa stærkt nærrede Ønske om at faa Leonora Christinas Krucifiks hjemført til Danmark og priste den Aand, som bevægede Østrigerne til denne Gave.

Kardinalen tog derpaa Ordet og fremhævede den katolske Kirkes Glæde ved at kunne vise Taknemlighed overfor det danske Folk, som saa hjælpsomt havde ydet Østrigerne Støtte under vanskelige økonomiske Forhold, og ved gennem denne Gave at kunne yde et Bidrag til Styrkelse af de venskabelige Følelser mellem de to Lande. Tilsidst takkede jeg Kardinalen: Det var en Paapegen af den fælles Overensstemmelse i Livsopfattelse mellem de to Lande, Glæden ved Natur og Landliv, Interesse for Kunst og Musik, Re-

Fig. 2. Krucifikset overleveres Frederiksborg 15. Juni 1951 af Kardinal von Innitzer og Bundeskanzler Dr. Figl.

pekten for de evige Værdier og en optimistisk Livstro, i det Hele en Trang til en idealistisk Overbygning af det materielle Dagligliv, samt det dybe Ønske om Fred og Forstaaelse mellem Nationerne. Jeg modtog paa Museets Vegne Krucifikset i denne Forstaaelsens Aand og kunde i dyb Taknemlighed forsikre, at Museet stedse vilde bevare det og holde det i skyldig Ære paa Frederiksborg. (Fig. Nr. 2).

Nogle faa Dage derefter blev Krucifikset overleveret, saa jeg kunde tage det med i Flyvemaskine til Frederiksborg, hvor det nu har faaet Plads under Leonora Christinas Billede i den Sal, som beherskes af hendes Milieu og Erin-dringer om hende.

Det var en Gave, ydet af Sympati og Venlighed, og en

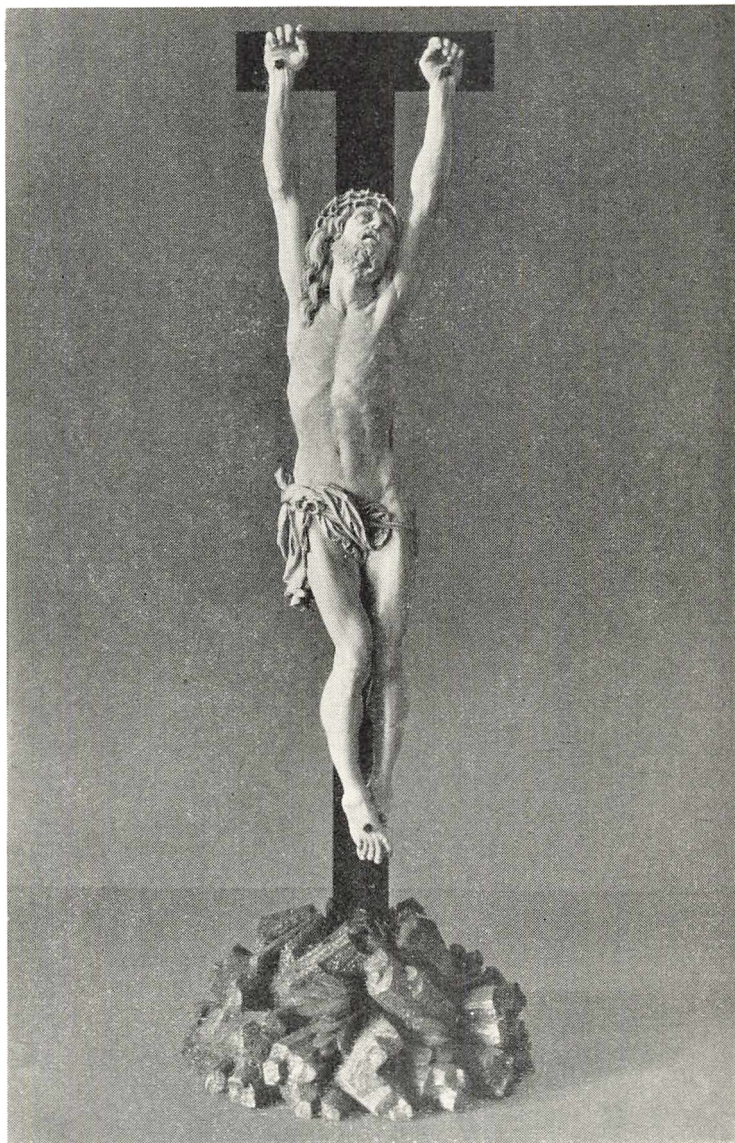

Fig. 3. Leonora Christinas Krucifiks.

Gave, som for Danske, som dyrker Mindet om vore betydelige Personligheder, har en uberegnelig Værdi. Taknemlighedsfølelsen overfor den østrigske Stat, som har formidlet

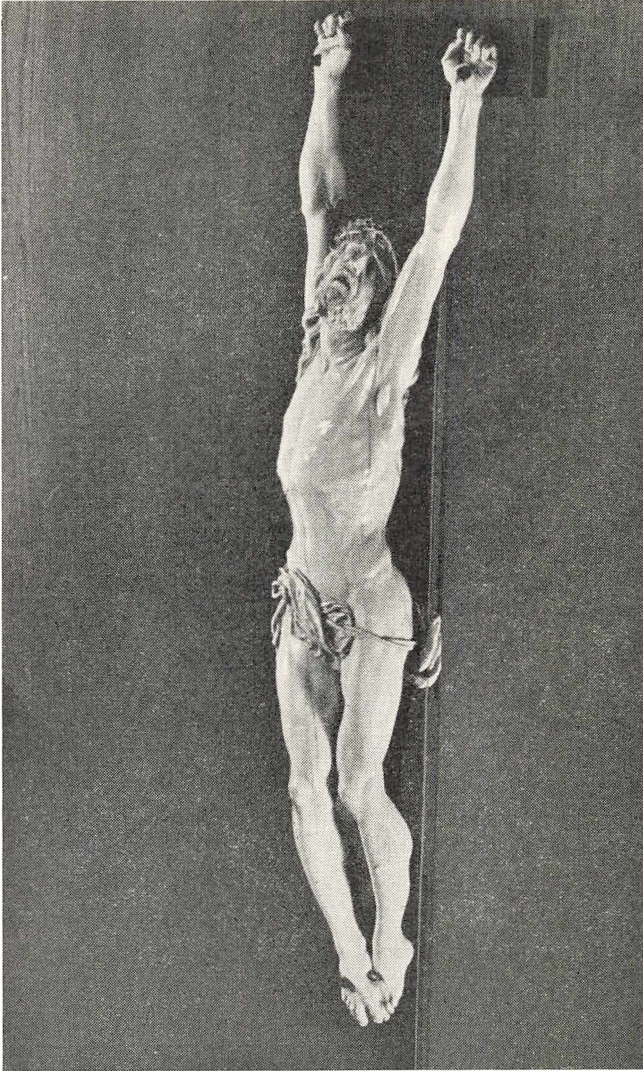

Fig. 4. Leonora Christinas Krucifiks.

Gaven, og den katolske Kirke i Østrig er derfor dybtfølt. Museet har givet et beskedent Udtryk derfor ved med Nationalbankens Billigelse at yde et Bidrag paa nogle faa Tusinde Kroner til St. Joseph Kirkens Istandsættelse.

Museet er i Krucifikset ikke blot beriget med et anseeligt

og gribende Minde om Leonora Christina og hendes ejendommelige Psyche, men ogsaa med en meget skøn og kunstnerisk værdifuld Skulptur; Krucifikset er skaaret af en stor Elfenbenstand i eet Stykke, hvad der teknisk set er en Sjældenhed. Det er afvigende fra de gængse Fremstillinger af Kristus paa Korset. Kristus hænger ikke med ud-bredte Arme; de er opadstrakte, baarne af Naglerne. Hans Ansigt vender opad, let bøjet til højre, han bærer Tornekronen. Kristus har langt Haar og halvlangt Skæg. Om Lænderne er et smalt Klæde fæstet med et Reb. Fødderne næsten dækker hinanden. (Fig. Nr. 3 og 4).

Det var P. P. Rubens, som efter sin Tilbagekomst fra Italien omkring 1610 gjorde denne Kristusfremstilling til den almindelige for en Tid, og mer eller mindre ens findes den i alle hans Fremstillinger af Korsfæstelsen, lige fra Korsrejsningen 1610 (i Antwerpen Domkirke), Kristus trøstende Jomfru Marie og Kristus i sin Dødsstund, til den døde Kristus paa Korset. Hovedet er naturligvis drejet forskelligt og med forskelligt Udtryk i de forskellige Facer, men Totalfremstillingen er den samme.

Af de mange Fremstillinger er nogle enkelte særlig bemærkelsesværdige ved Sammenligning med Krucifikset; jeg nævner Billedet af den Korsfæstede i Museet i Antwerpen (Max Rooses Fortegnelse over Rubens Billeder Nr. 287), tidligere over Sakristidøren i Kirken des Recollets i Antwerpen, som sættes til ca. 1610. — Dette Maleri er meget nær i Overensstemmelse med Billedet i Wallace collection i London (Fig. Nr. 5). — Kristus fra Kloret i Tangerloo »Le Christ au coup de poings«; Maleriet er nu forsvundet, men der findes Stik derefter af Paul Pontius (Roose Nr. 291), hvortil Rubens i et Brev oplyser, at han egenhændig har retoucheret det flere Gange; maaske er Pontius' Stik efter Rubens eget Forlæg; paa et Blad i Bibliothèque nationale i Paris har han skrevet, at han har tænkt paa det Øjeblik, hvor Kristus udraaber: »Herre, i dine Hænder befaler jeg min Aand«.

Endelig findes der i Museet i Toulouse et Maleri af Kristus mellem de to Røvere (Roose Nr. 295); det hang

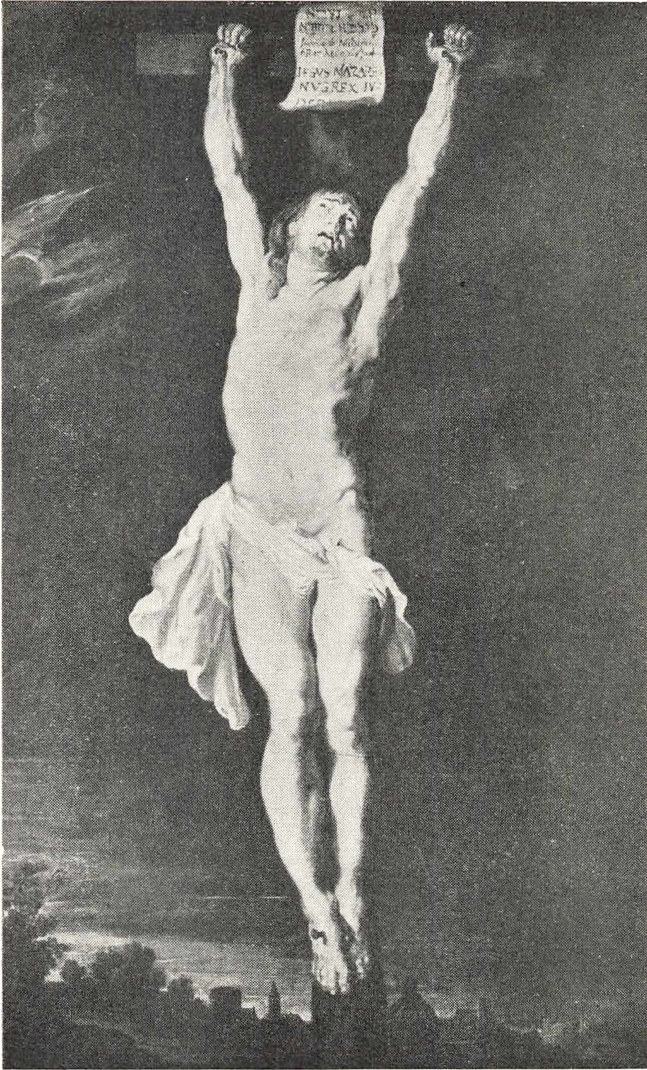

Fig. 5. P. P. Rubens: Kristus paa Korset (Wallace Collection).

oprindeligt paa Højalteret i Kapuciner Kirken i Antwerpen, men blev ført til Frankrig 1794; det menes at være malet noget efter de andre Fremstillinger, efter ca. 1615, endog saa sent som 1635—40. Mærkeligt er det i denne Sammenhæng derved, at Linklædet her i Modsætning til de tidligere

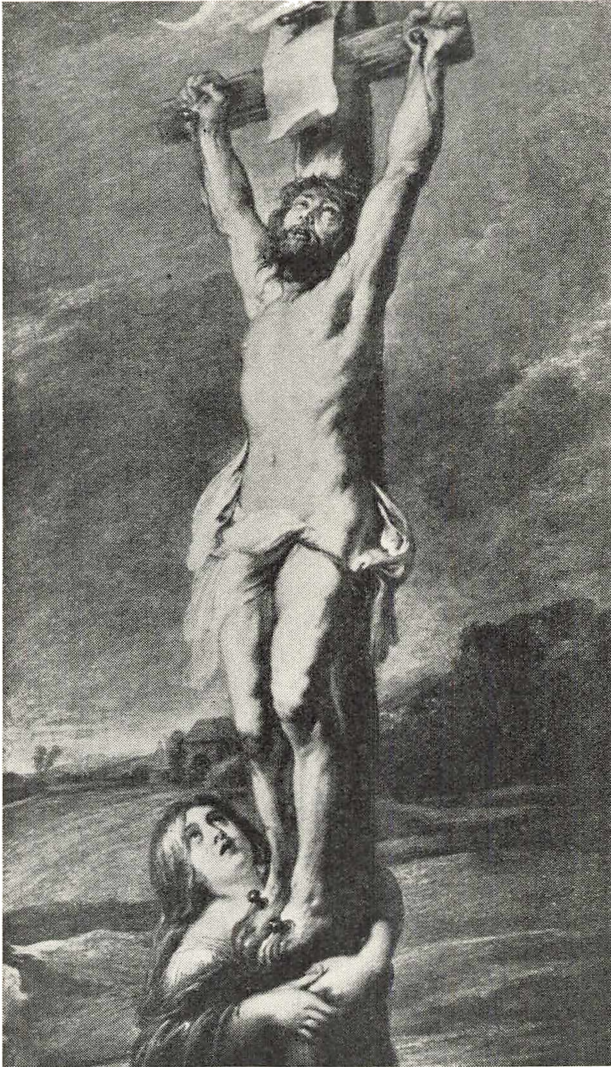

Fig. 6. Kopi efter Rubens i Montpellier.

Fremstillinger holdes sammen med et Reb, tydeligt over venstre Ben, som paa Krucifikset; i Ansigtudtrykket er der dog Forskel, Maleriet er mere oprevet. Et Maleri i Montpellier betragtes nærmest som en Kopi derefter, det er her gengivet (Fig. Nr. 6), da intet Fotografi af Toulousebilledet

har kunnet skaffes. Detailler som Rebet og Tornekronen findes paa de seneste Fremstillinger, saa der er Grund til at antage, at Krucifikset er udført efter et Maleri af Rubens fra Trediverne; herpaa tyder det ogsaa, at Rubens i sine første Korsfæstelsesbilleder fremstillede Kristus med kortere Skæg.

Men et er Maleri, som har givet den forbilledlige Type, et andet den Kunstner, som paa dette Grundlag har udført sit Skulpturværk. Man maa søge ham i den Kunstnerkreds, som arbejdede i Tilknytning til P. P. Rubens. Almindeligvis tillægges den Slags Arbejder den store flamske Billedhugger *Frans Duquesnoy*; han var født i Bruxelles 1594, fra Ungdommen knyttet i nært Venskab til Rubens; i 1618 drog han til Rom med Støtte fra den spanske Statholder, som han ved Rubens Anbefaling var kommet i Berøring med, og hvem han leverede Arbejder i Elfenben. Han blev i Rom stærkt beskæftiget, især efter at han, ved at levere Pave Urban VIII et i Elfenben skaaret Krucifiks, var blevet en af Pavestolen foretrukken Kunstner, hvis Skulpturer nu findes baade i Peterskirken og i Santa Casa i Loretto; specielt har han udført Gibsmodellen til den store Engel paa Baldakinen over St. Peters Gravmæle i Pavestolens Hovedkirke. Han var nær knyttet til den franske Maler Nicolas Poussin og besøgte 1640—42 med ham Frankrig. Louis XIII tilbød ham derefter en Stilling hos sig, og paa Rejsen tilbage igen til Frankrig døde han i Livorno 1643. Han havde en Broder, *Jérôme Duquesnoy* (født 1602 i Bruxelles), der var hans Elev, og som ogsaa havde Ry for sine Elfenbensskæringer. Han arbejdede en Tid i Spanien som Billedhugger, derefter i Italien, men kaldtes tilbage til Nederlandene, ledsagede sin Broder paa hans Dødsrejse og overtog hans Bestillinger i Nederlandene; 1643 blev han ansat som Hofarkitekt i Bruxelles og fra 1645 fik han Lønning hos Statsholderen, den kunstelskende Erkehertug Leopold Wilhelm af Østrig. En betydelig Opgave fik han, da det overdroges ham at udføre Gravmælet i St. Bavo i Gent for Biskop Antoine Triest. Da Værket omtrent var fuldført, blev han grebet i homoseksuel Opførsel i selve Domkirken,

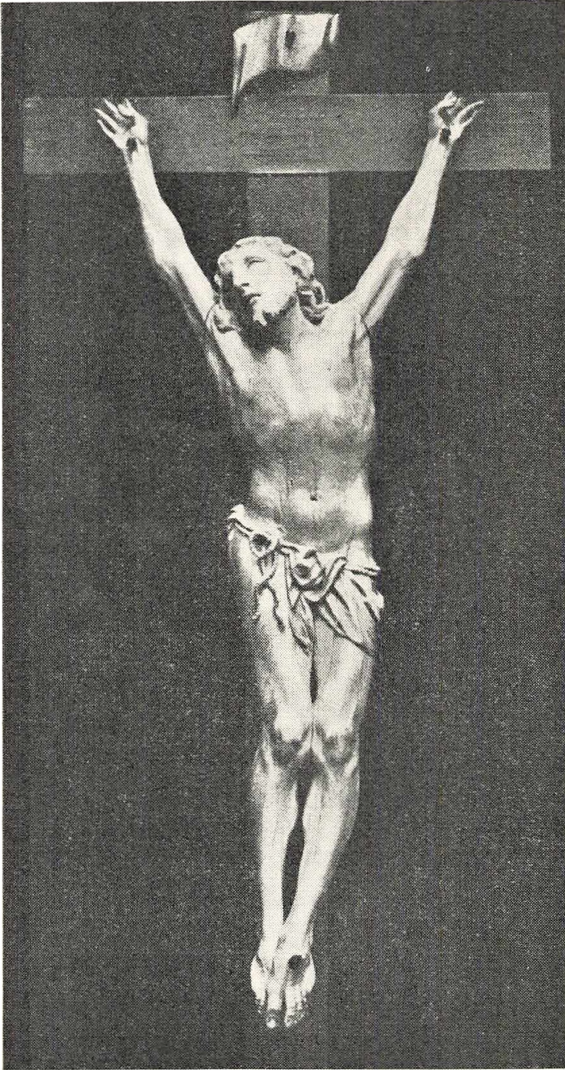

Fig. 7. Elfenbenskrucifiks, angives udført af François Duquesnoy.

tiltalt og trods Forbøn, bl. a. fra selve Biskoppen, dømt og offentlig kvalt og brændt i Gent 1654. Forskellige Arbejder af ham, især det nævnte Gravmæle, viser ham som en betydelig Kunstner, omend ikke paa Højde med Broderen, hvis Specialitet var Fremstilling af Børn (Putti). Til Jérôme

Duquesnoy er derimod en Række andre Elfenbensskulpturer henført.

Et Krucifiks ret nøje svarende til det nu fra Østrig modtagne blev paa Auktion i Paris 12. Marts 1927 over Samling Verhuyden fra 1848 solgt som udført af Fr. Duquesnoy (Fig. 7). Det har specielt i Drapering og Form noget nær samme Ordning som vor (ogsaa Rebet, Linklædet), men Armene er tilsatte af andre Stykker Elfenben, vel fordi en saa stor Tand, som krævedes, om det hele var i eet, blev meget kostbar. Hovedet hænger, som paa visse af Rubens Billeder af den døde Kristus, slapt bagover til venstre; vort forestiller en levende Kristus med Hovedet oprejst mod højre, den sidste Anraabelse. I den skarpe naturalistiske Fremstilling, den svulmende Muskulatur i Underarmen, de kalveknædede Ben ligner de to stærkt hinanden, og de staar de nævnte Rubensbilleder meget nær; den naturalistiske Gennemførelse og hele Værkets Karakter beviser, at det er et Værk fra Kredse, som er stærkt paavirkede af ham. Men dets Overensstemmelse med de sene Rubens Fremstillinger og den Omstændighed, at François var stærkt beskæftiget i Rom med større Opgaver, leder Tanken hen paa Broderen Jérôme Duquesnoy, og den Omstændighed, at vort Stykke er udført i eet Stykke Elfenben og ikke sammensat, tyder paa, at det maa have været en relativt økonomisk konsolideret Kunstner, som har udført det. I sig selv er Krucifikset et meget betydeligt Kunstværk i sin magtfulde og udtrykgivende Udførelse. Det ligger da nær at henføre det til Jérôme Duquesnoy eller hans nærmeste Kreds, yndet af Hoffet og Stormændene, som han blev. En virkelig Undersøgelse af Duquesnoyernes Elfenbensplastik synes aldrig foretaget, og det endelige Materiale for en Afgørelse findes derfor ikke. Men det er i hvert Fald rigtigt at henføre det til denne Kreds, flamsk Arbejde efter Rubens.

Det andet Problem er Undersøgelsen af den Mulighed, hvorledes et saadant Kunstværk kan være kommet i Leonora Christinas Besiddelse. Det maa da paapeges, at af hele Ulfeldernes rige Gods blev en Del udført fra Danmark allerede, da Familien efter Dina Vinhofersagen for-

lod Landet, og Corfitz kan allerede da have ejet det, købt eller erhvervet, da han paa sin store Ambassaderejse 1647 modtoges med store Udmærkelser i Bruxelles hos Guver-nøren, Marquisen af Castel Rodrigo, eller maaske faaet det i Paris, hvor han bl. a. forhandlede om Muligheden af at give Katolikker fri Religionsudøvelse i Norge, eller da han paa Hjemrejsen fra Paris atter besøgte de spanske Nederlande. Brügge, Gent og Bruxelles. Dette fine Krucifiks havde netop været en af de udsøgte Ting, som det vilde have været ham kært at modtage, ikke mindst paa en Tid, hvor Jérôme Duquesnoy var den store fra Udlandet hjemkomne Mester. Ejede Ulfeld det allerede i hans svenske Periode, kan det have været en Del af de Ting, som han havde taget med eller gemt hos sine Venner. Det synes heller ikke usandsynligt, at det er erhvervet af Familien Casetta i Brügge og er kommet i Leonora Christinas Eje under Ulfeldernes Ophold i Brügge 1662, før Leonora Christina rejste til England og før Corfitz maatte flygte derfra, og derpaa af Anna Catharina Casetta, Leonoras Datter, er bragt tilbage til Moderen i Maribo. Den danske Regering søgte ganske vist at faa beslaglagt det Ulfeldske Løsøre i Brügge, men i det store og hele uden Held. I en af de stedlige Myndigheder foretaget, meget lemfældig Registrering af Løsøret i deres Hus nævnes intet Elfenbenskrucifiks, som i det Hele lidet af større Værdi; derimod, som omtalt, et stort Krucifiks i Buxbom; men det antydes, at Familiens Velyndere og Slægtninge i Brügge tog Haand om de værdifulde Ting i Boet før Registreringen.

Men hvordan Krucifiksets Historie end er, før det kom til Leonora Christina paa Maribo, kan man dog med Sikkerhed fastslaa, at dette skønne Kunstværk har været hendes under Opholdet paa Maribo Kloster, og at det nu takket være en stor Gestus fra Østrig og den katolske Kirke er kommet tilbage til Danmark og som en meget betydningsfuld Del af Samlingen af Minderne om Leonora Christina har faaet en værdig og naturlig Plads blandt Erindringerne om denne menneskeligt og kulturelt ejendommelige og stor-slagne Kvinde paa hendes Fødested Frederiksborg.

Smaastykker.

Fastelavnsløjer paa Sydfalster omkring 1860.

Trods den ringe Afstand fejredes Fastelavn paa højst forskellig Vis i de sydfalsterske Landsbyer.

Medens man i *Gedesby* lod et Optog af kørende og ridende med en »Konge« og en »Dronning« i Spidsen drage rundt til de forskellige Gaarde (se Aarvog 1947 Side 291), var Optoget i *Marrebæk* arrangeret som »Bacchus paa Tønden« — »Baks paa Tønden«, som det hed i Dialekten.

Fastelavns Mandag samledes de medvirkende i Optoget ved 8-Tiden om Morgenen for at iføre sig »Stadsen« for umiddelbart efter at drage rundt til de forskellige Gaarde. Forrest i Optoget gik Musiken, og lige bag efter denne kørte en Vogn, hvorpaa »Bacchus«, der var stoppet ud med en Masse Tøj, sad overskrævs paa en Øltønde. Ham skulde Tilskuerne ikke komme for nær, hvis de vilde undgaa at blive overhældt med Vand, som han øste op af Tønden med et Krus, han konstant havde i sin Haand.

Blandt Følgets øvrige markante Personer saas endvidere »Jerusalems Skomager«, »Sommer«, »Vinter«, »Skafferen«, en Skærsliber samt Narren. »Jerusalems Skomager« var klædt i gamle Klude. Paa Ryggen bar han et Bundt Skolæste, som klaprede lystigt, naar han paa Gaardene svang sig i Dansen. »Sommer« var klædt i hvidt Tøj og agerede, at han gik og svedte paa det kraftigste, medens »Vinter« i sin Lammeskinds-Vams foregav at ryste af Kulde. Skærsliberen havde sin Bør med. Undertiden saas der i Optoget ogsaa en Trækkevogn med en udstoppet Dukke, der skulde forestille »Ole Lukøje«. Naar Optoget kom forbi en Vanding, og den ikke var tilfrossen, kunde Narren finde paa

at tage fat i Vognen og skubbe den ud deri, saa at »Ole Lukøje« fik sig en Dukkert. Et Par Mænd klædt ud halvt som Kvinde og halvt som Mand saas ogsaa i Følget.

Naar Optoget nærmede sig en Gaard, skilte den ridende »Skaffer« sig ud af Følget og red i skarpt Trav forud for at spørge paa Gaarden, om man vilde modtage Optoget. Det vilde man jo som Regel altid! Samtidig sprang Narren, der var iført lang Tophue og havde Bjælder paa, over Stok og Sten for at komme før Følget til Gaarden, hvor han, naar dens Beboere var gaaet ud for at modtage Optoget, i Smug lavede alle de Uglespilstreger, han kunde finde paa, for Eksempel gemte han Gryder og Kaffekander paa de mest utrolige Steder. Paa hver Gaard skulde Følget synge et Vers, et nyt for hver Gaard, og som var lavet af en lokal Vise-Mager. Derefter spillede Musiken op til Dans i Loen, hvor Deltagerne i Optoget saa svang sig med Gaardens Piger og Døtre eller lavede Løjer. Bagefter trakterede Gaardmandsfolkene alle Optogets Medlemmer med Bagværk, Øl og Snaps, ja selv Børnene, der fulgte Optoget som Hale, kunde være heldige at redde sig en Vaffel med Hindbærsyltetøj! Man var ikke smaalig i de gode, gamle Dage! For de Penge, som Optoget fik raslet ind, skulde der festes og danses om Natten, og man sluttede gerne Optoget saa tidligt, at Deltagerne kunde faa sig lidt Søvn inden Nattens »Gilde«, der varede, indtil der skulde sysles næste Morgen. (Berettet 1943 af den 86-aarige Kirstine Hansen, Gedser, der var født i Marrebæk).

Om Fastelavngilderne i *Gedesby* har Karen Thue, Gedesby, der døde 1943 i en Alder af 89 Aar, fortalt følgende:

»Pigerne og Karlene holdt deres egne Fastelavns-Gilder. Fastelavns-Morgen ved 9-Tiden mødte de Unge paa den Gaard, hvor Gildet skulde staa — de unge Karle, der skulde deltage i Optoget undtaget. Vi Piger skulde medbringe en Kurv med Brød og Kage samt 2 Potter Øl og 1 Æg, som vi skulde lave Ægge-Øl af. Imedens Tilberedningen heraf foregik, fordrev Karlene Tiden med at spille Kort. Ved 11-Tiden blev det medbragte Brød, der nu var smurt, paa Tallerkener sat ind paa Bordet og Ægge-Øllet i

et Fad, som enhver øste af med sin Kop. Efter dette Maaltid dansede vi en Times Tid, hvorefter enhver gik hjem til sit. Om Aftenen mødtes vi igen paa samme Sted for at danse Natten igennem, lige til vi skulde hjem og malke og sysle. Ved Midnatstid fik vi Kaffe med Kage til, hvorimod Øl og Brændevin skænkedes hele Natten. En Karl, der var udpeget til »Oldermand«, gik rundt med en Flaske Brændevin og et Par Glas for at beværte Mændene, medens en anden Karl, som vi kaldte for »Sviktud«, gik rundt med et stort Krus med Øl, som vi allesammen — ogsaa vi Piger — drak af. Musikken bestod som oftest kun af en Mand, der spillede Violin. Men naar vi var blevet trætte af den Slags Musik, raabte vi: »Lad os faa lidt Hornmusik« — og saa maatte Violinen vige Pladsen for Hornet et Stykke Tid. Ved disse Fastelavns-Gilder var det gerne, at Karlene for hver femte eller sjette Dans raabte: »Vi skal have en Hopsa til en Snaps«, hvilket betød, at der, saasnart Hopsaen var til Ende, skulde bydes Brændevin rundt igen. Men trods denne rigelige Strøm af Øl og Brændevin blev alligevel ingen drukket til. Udgifterne til Kaffe, Øl og Brændevin skulde Karlene afholde. En 3—4 Aftener efter Fastelavn mødtes hele Selskabet igen til »Regnskabs-Gilde«, hvor der saa blev gjort op ved en »fast Mand«. Der blev ogsaa danset ved denne Sammenkomst, men i Regelen ikke længere end til Kl. ca. 2«.

I Skelby holdtes Fastelavns-gilderne paa omtrent samme Maade som i Gedesby, men her strakte Festlighederne sig over hele 14 Dage. Herom fortalte i 1942 den 90-aarige Kirstine Andersen, Gedesby, der var født i Skelby:

»Vi Tjenere samt Sønnerne og Døtrene fra Gaardene paa Skelby-Kanten holdt Fastelavn i »den gale Uge«, det vil sige i Ugen før den rigtige Fastelavn, og havde da fri hele Ugen, eftersom vi kun skulde malke og sysle. I den rigtige Fastelavns-Uge var det Gaardmændene og deres Koner, som fejrede Fastelavnen. Vort Gilde holdt vi i Skelby By i Salen hos daværende Købmand Lindemand — før Forsamlingshusenes Tid hørte der jo gerne en Sal til en Købmandsgaard paa Landet — og alle bidrog vi til

Gildets Fortæring og Udgifter. Nogle gav Tællelys, andre Malt til Øllet o. s. v., men man kunde ogsaa bidrage med rede Penge, hvis man da ikke hos Købmanden lod bytte det Korn, vi fik som Løn, med Øl eller andre Varer.

Mandag 8 Dage før Fastelavns Mandag mødte vi Piger ved 8-Tiden om Morgenen for at lave det traditionelle Ægge-Øl, som skulde drikkes varmt til Frokosten, der indtoges ved 9-Tiden, til hvilken Tid Karlene da var mødt. Derpaa dansede vi til Middagstid, hvorefter vi gik hjem til Husbond for at spise til Middag samt skifte Klæder, saa at vi kunde være i Stadsen, naar vi skulde møde igen i Salen Kl. 2. Den, der ikke kom til Tiden, maatte bøde derfor med Øl eller Brændevin. Saa dansedes der løs Eftermiddagen igennem, indtil vi skulde hjem for at faa Aftensmad. Saa mødtes vi igen til Aftenens Gilde og Dans, hvortil Madmoder havde givet hver især megen og god Mad med. I Aftenens og Nattens Løb blev der drukket Kaffe, Øl og Snaps, hvilke sidste blev budt rundt af »Oldermanden«. Og saa dansede vi til tidlig Morgen til Musik fra Violin eller Horn«.

Carl Østen.

En mærkelig ansøgning om Gunslev sognekald.

I begyndelsen af det 18. århundrede blev der brug for en hel del hjælpepræster, dels som følge af pesten, dels som skibspræster på krigsskibene. For at opmuntre studenterne til at melde sig til disse ligeså ubehagelige som dårligt lønnede embeder, strøede kongen om sig med løfter om snarlig forfremmelse til egentlige præsteembeder, løfter, der viste sig vanskelige at holde, fordi de gamle præster viste en vis utilbøjelighed til at lægge sig til at dø, og fordi kirkeejerne havde deres egne protegéer, der i påkommende tilfælde først skulde forsørges.

En følge af disse forhold blev, at der var talrige ansøgere til hvert eneste kald, og for at hæve sin ansøgning op over mængden, fandt enkelte på at skrive den på vers. En sådan

versificeret ansøgning findes som indlæg til Fynske Registre 1718 nr. 68:

Stormegtigste Allernaadigste Arve Konge og Herre.

Dobbelt slag paa Klocken giver
Dobbelt Lyd, saa Lyden bliver
Dybere i Tanker ført
Naar den dobbelt bliver hørt.

Ack! at udi Kongens Hierte
Dybere min Nød og Smerte
Maatte tvengis! nu igien
Anden gang med mund og pen.

Jeg nu Gundesløf Kald beeder
Og saa smaalig om brød leeder,
Ack bønhør mig Fader blid
Thi nu er den høye Tiid.

Jeg har intet af at leve,
Dem jeg skylder, de mig Kreve.
Ingen vil nu lenger mig
I min Nød antage sig.

Kast derfor Eet naadigt Øye!
Fromme Fader! og saa nøye!
Til mig i min Usle Stand,
Gjør af mig een Præste Mand.

Saa skal Gud med tusind Lycke
Denne Kongens Huus besmycke.
Jeg i mine bønners tal
Altid Kongen slutte skal.

Der jeg i dybeste underdanighed med liv og blod forbliver Deres
Kongl. Mayts

Allerunderdanigste tro Forbedere
Arendt Behmann.

Kiøbenhafn d. 24. September A^o 1718.

Denne gang var heldet med, Behmann fik embedet, og var præst i Gunslev til 1727, da han kom til Præstø. At hans tid i Gunslev så hengik med evige spektakler med degnen Johs. Kenapel er en ganske anden historie.

Alfred Larsen.

Fra Bogverdenen.

Scandia.
1950. Svenskekongen Carl X Gustafs Erobringstog mod Danmark over de tilfrosne Bælter i Februar 1658 er stadig Genstand for svenske Historikeres Interesse. Vi har tidligere (Aarvog 1949 pag. 152 ff.) omtalt Professor Curt Weibull's interessante Afhandling Tåget över Bält i »Scandia« (Aarvog 1948—49). Nu foreligger i det samme Tidsskrift (Aarvog 1950 Hæfte 2) en Afhandling om en af Enkelthederne i dette Tog, nemlig Nakskovs Kapitulation 1658.

Den skyldes Licentiat *Hans Villius*, Lund, og er, som Titlen *Nakskovs kapitulation 1658, Källkritisk granskning*, angiver, en kritisk Gennemgang og Sammenligning af det historiske Kildemateriale, i dette Tilfælde de to Redegørelser, der foreligger fra Lederne af Byens Forsvar: Fæstningens Kommandant Oberst Franciscus Edmondts og Oberst Hinrich Volrat Both, der kommanderede de 250 Bønder-soldater, der skulde deltage i Byens Forsvar.

Resultatet er ganske overraskende, eftersom den svenske Historiker kommer til det Resultat, at der intet har været at bebrejde Nakskovs Borgere, som man hidtil har beskyldt for manglende Forsvarsvilje. Byen lod sig simpelthen ikke forsvare, idet den kun var befæstet mod Landsiden, medens ingen havde forudset den Situation, at Svenskerne paa Isen kunde trænge lige ind i Byen ad Søsiden.

Hans Villius mener derfor, at de danske Historikere C. C. Haugner og Johan Nordentoft, der hidtil har beskæftiget sig med Sagen, næppe har Ret, naar de lægger Ansvaret for Bogens Overgivelse paa Borgerskabet og Adelen.

Naar dette er sket — hævder Villius — skyldes det, at

disse Historikere ukritisk bygger paa de to Officerers Redegørelser.

Both forlod Nakskov, inden den besattes, og begav sig til København, hvor han straks blev arresteret, og i Arresten skrev han sin Redegørelse, der er dateret allerede den 10. Februar 1658 og overgaves Frederik den Tredie. En Afskrift tilstilledes Rigsraadet.

Edmondts Redegørelse er først dateret »Kopenhagen den 12. Martij 1658«, altsaa en Maaned senere end Boths. Det skyldes, at Edmondts i nogle Uger var sengeliggende paa Grund af Sygdom, og først efter at denne var overstaaet, ankom han til København, hvor han afgiver sin Redegørelse.

Det er nu Hans Villius' Opfattelse, at denne Redegørelse er forfattet paa Grundlag af Boths. I paafaldende Grad ligner de hinanden, ikke alene i Fremstilling af Begivenhederne, men ogsaa i Ordvalg og — hvad der er det væsentlige — i Tendens til at fremhæve egen Fortjeneste og lægge Ansvar paa andre — nemlig Borgerne.

I Juli samme Aar blev Edmondts stillet for en Krigsret, der maa have frifundet ham, idet det ses, at saavel han som Both paany indtræder i militær Tjeneste.

Dette indebærer — efter den svenske Historikers Opfattelse — at Both og Edmondts ikke kunde drages til Ansvar for Kapitulationen. Det indebærer derimod ikke, at deres Redegørelser i deres Helhed tages for gode Varer af Kongen og de militære Myndigheder. Var dette sket, vilde man sikkert have skredet ind imod dem, som Both og Edmondts udpegede som skyldige i Kapitulationen. Men saavel Borgmester som Raad og Borgerskab gik fri.

Nakskovs Kapitulation omtales ogsaa i *Fältmarskalken Rutger von Aschebergs journal och korrespondens till år 1680* udgivet af »Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia« ved *Alf Åberg* (Stockholm 1951).

Alf Åberg:
Fältmarskalken Rutger von Aschebergs journal och korrespondens till år 1680.

Rutger von Ascheberg var en kurlandsk Godsejersøn, der gik i svensk Tjeneste i Trediveaarskrigens Dage og avancerede fra menig Rytter til Feltmarskal. Sin største militære Indsats øvede han under den skaanske Krig i Aarene 1676

—79, men allerede i Carl X Gustafs Dage og under Krigene med Danmark var han een af Svenskekongens højt-betroede Generaler.

Aschebergs egenhændige Levnedsjournal, der opbevares i Göteborgs Højskoles Bibliotek, bringer en omhyggelig Skildring af alle de Felttog og Slag, han har deltaget i.

Efter en omhyggelig Skildring af alle de Begivenheder, der gik forud for Overgangen paa Isen fra Langeland til Lolland, hedder det:

»Den 5. Februar marcherede Hs. kgl. Majestæt gennem Langeland og over Store Bælt og kom om Aftenen til Lolland. Den næste Dag kom Magistraten fra Fæstningen Nakskov og bragte Hs. kgl. Majestæt Fæstningens Nøgler, hvorefter denne blev besat med et Regiment Fodfolk. Derpaa marcherede vi over Øen Falster til Margenburg« (skal vel være Vordingborg).

Rutger von Ascheberg var senere — 29. Maj 1659 — med til at erobre Møen, og han og hans Ryttere besatte efter Erobringen Øen og plyndrede den paa det ubarmhjerdigste. Kansleren Peder Reedtz sendte derfor Vincents Bille til Møen for ved Forhandlinger at standse Ødelæggelserne. Det er formentlig ikke lykkedes; for Bille, der boede hos Provst Viborg i Stege, skrev i Mismod paa Væggen i sit Værelse:

Nu ser det ilde ud i Danmarks Rige!
I Sjælland ved man ej af nogen Ro at sige.
Den træske Ascheberg voldtaget har med List
vort dejlig' Jomfruland, og vi har Møen mist.

I de kritiske Dage omkring 1. Juli 1659, hvor det saa ud til, at Holland vilde gribe virksomt ind i Krigens, opholdt Ascheberg sig paa Møens Klint, (»dem hohen Glind«, skriver han), hvor han spændt følger de forskellige Flaaders Bevægelser og fra Dag til Dag, ja, stundom fra Time til Time sender skriftlige Beretninger herom til Svenskekongen.

Disse Breve er Bogens interessanteste Stof og giver et levende Billede af Krigens Gang, Svenskernes agtsomme Spejden fra Klinten og den Spænding, hvormed de følger den hollandske Admiral Reuter og hans Flaades Bevægelser.

Inden vi forlader Emnet Svenskekrigene, maa vi ogsaa Danske
Magazin 7.
Rk. V. gøre opmærksom paa en højst interessant Artikel af Dr. *Holger Hjelholt* i *Danske Magazin* 7. R. V *Breve fra Christoffer Lindenov om hans virksomhed på Falster under Karl Gustavs 2. krig mod Danmark.*

Christoffer Lindenov var allerede 1645 i en Alder af kun 33 Aar blevet Admiral, men faldt 1657 i Unaade og maatte forlade Hoffet. 1657 blev han Lensmand paa Falster. Som saadan havde han under begge Svenskekrigene det utaknemmelige Hverv at bistaa Kommandanten i Nakskov med Landsdelens Forsvar og at skaffe Proviant, Brændsel, Soldater og Baadsmænd til København.

Brevene er sendt til Danske Kancellis Oversekretær Erik Krag til Referat for Kongen og med Anmodning om Ordre vedrørende betydelige og ubetydelige Forhold i broget Blanding.

At det ikke er alt i Brevene, der skal refereres for Kongen, fremgaar imidlertid med særdeles Tydelighed — især af et Brev af 22. September 1658, hvori Lindenov for det første meddeler, at han har sendt en Del gode Sager til Erik Krags Husholdning, thi han ved vel, »huad faarnøden gjørris udi en beleyred bye«; dernæst betror han Vennen, at han ikke har den bedste Tro til Oberst Kørber og de øvrige Officerer i Nakskov, der først og fremmest søger at mele deres egen Kage, »men dett er icke mine ord«, tilføjer han.

Brevene giver et levende Indtryk af Lindenovs mange Besværligheder, som han da heller ikke glemmer at fremholde, f. Eks. naar han skriver: »Widste due, huad besuering ieg haffde, huilket icke er troeligg, ieg haffuer icke hafft støffle paa mit been udi 14 uger och maa dogh natt och dagh reyse«.

Besværlighederne fik imidlertid en brat Ende, da Lindenov den 26. April 1659 blev taget til Fange af Svenskerne, som Dagen efter erobrede Falster.

At Lindenov dog ogsaa stundom gjorde sig unødige Sorger, viser et Brev af 16. Oktober 1658. Heri berettes om en formodet Spion, den 17-aarige Johan von Willen. Han

var af sin Husbond, en Silkehandler i Lybæk, sendt til Vordingborg for at inddrive nogle Penge hos et Par derværende Borgere. Paa Tilbagerejsen blev han arresteret i Nykøbing, og man fandt ham i Besiddelse af et svensk Pas og nogle Breve, som svenske Officerer havde overtalt ham til at tage med til Lybæk. Lindenov forhørte ham i Færgehuset, fattede Mistanke om, at han var svensk Spion, og truede ham med pinligt Forhør, hvis han ikke sagde Sandheden. Herover blev den unge Lybækker saa altereret, at han slog sig løs, løb ud af Døren og sprang i Vandet. Havde Simon Færgemand ikke med Magt trukket ham op, havde han druknet sig af Rædsel over Lensmandens Trusler. At disse ogsaa var alvorligt ment, fremgaar af Bemærkningen i Brevet: »Hand beretter icke et som ett andit. Den rette sanden kommer icke frem, førend han bliffuer stretched paa pine bencken«.

Imidlertid maa Lensmanden være blevet betænkelig, for han sender den unge Lybækker til København — naturligvis lænket paa Hænder og Fødder. Her opklares Sagen, og »Spionen« faar Lov at vende tilbage til Lybæk — en Erfaring rigere.

Kulturminster
1945—47.

I *Kulturminster* 1945—47 udgivet af Selskabet for dansk Kulturhistorie finder vi en interessant Artikel af *Else Kai Sass: En grøn Portefeuille*. Den fører os ind i den Gyllembourg-Heibergske Kreds og med den i Horbelev Præstegaard omkring 1815.

Saa vel Portefeuillen som dens Indhold — 12 smaa nydelige Akvareller — er udført af Thomasine Gyllembourgs Søster Dorothea Elisabeth Jürgensen, f. Buntzen, som en Gave til Svigersønnen, den unge Læge Rasmus Emil Bruun, der 1814 var blevet forlovet med hendes ældste Datter Bolette. R. E. Bruun agtede sig ud paa en fleraarig Studierejse i Europa, og for at han ikke paa denne skulde føle sig alt for ensom, var det, at Svigermoderen gav ham Portefeuillen med Akvarellerne, der skulde minde ham om de kære Steder, hvor han hidtil havde færdedes.

Blandt disse var ogsaa Horbelev Præstegaard, hvor Bruuns og Bolette Jürgensens Forlovelse fejredes i September 1814, og hvor de tilbragte deres første Ferie som for-

lovede. Ikke mindre end 3 af de 12 Akvareller minder ham derfor ogsaa om dette Sted. De forestiller »Storstuen« i den gamle Præstegaard, »Egeskoven« med Mindestenen i Haven og Horbelev Kirke og Præstegaard med Dammen.

De to unges Tilknytning til Horbelev skyldtes den Omstændighed, at Præsten her, Hans Christoffer Elers Koch, var gift med Laurentze Marie Buntzen, der var Søster til Fru Gyllembourg og Bolette Jørgensens Moder, den førnævnte Dorothea Elisabeth Jürgensen (»Tante Lise«) gift med Mægler og Dispachør F. C. Jürgensen, som døde 1810.

Da Elers Koch i 1808 efterfulgte sin Fader Hans Peter Koch som Præst i Horbelev, blev Tante Lise og hendes Døtre stadige Sommergæster i Præstegaarden.

En samtidig — Lucie Elise Fich, f. Hertz, Elers Kochs Søsterdatter — beskriver Præstegaarden saaledes (»Domprovsten i Roskilde«, Memoirer og Breve X): »Gaarden bestod af fire meget lange, sammenbyggede Længer. Midt paa den første, jeg troer nordre, var den store Indkørselsportal, og lige fra den, naar man var kommet over den store, pænt brolagte, firkantede Gaard, holdt man for den gammeldags brede Indgangsdør«.

Derefter beskrives Havestuen:

»Det var et overmaade stort Værelse med Vinduer baade til Gaard og Have, og bag denne Storstue laa 3 à 4 Gæstekamre. Stuen var efter gammel Skik med kalkede Vægge og malet Bjælkeloft, og midt paa Væggen til Haven var der dobbelt Glasdør, der om Sommeren gerne stod aaben, og hvorigennem man saa ned ad en lang, bred Gang til et Kastanielysthus, der med en Stakitlaage førte ud til Præstens Mark.«

Om Haven fortæller Fru Fich:

»Bedstefader var en stor Gartner, og da han levede der paa samme Plet i saa mange Aar (41 Aar, fra 1765—1806), saa havde han omtrent plantet hvert Træ, som fandtes i Haven. Kastanierne til dette Lysthus, som nu bredte sig med dejlige Kroner over de store Bænke, havde han selv lagt. Tilhøjre i Haven havde han nedlagt flere Hundrede Agern, og nu stod der en dejlig stor, skyggefuld Egeskov, i hvilken

Onkel Elers siden rejste en meget stor Bautasten med Indskrift: *Hic adsunt manes parentis**). Græsset groede frodigt under de store Ege, kun gennemskaaret af et Par Grusgange, og det var en dunkel, højtidelig Lund at vandre i, og er vel saa endnu. Onkel lod senere sætte et Par mindre Mindesten over to næsten voksne Børn, som han mistede.

Horbelev Præstegaard var altsaa et skønt og romantisk Sted, der samlede megen Ungdom. Det er derfor intet Under, at Forlovelser florerede her — ikke mindst i gamle Pastor Hans Peter Kochs Tid. Han havde ikke mindre end 20 Børn, deraf ikke saa faa Døtre. Spøgende fortæller da ogsaa Fru Fich, at saa snart en af disse Piger fyldte 16 Aar, fremstillede der sig en cand. theol. eller et andet net og agtværdigt ungt Menneske i Horbelev; de unge gik en Tur i Haven, og efter en kort Stund traadte de ind som forlovede og kunde lade sig lykønske af utallige Slægtinge og Venner. Det var saaledes Tilfældet med Cathrine Koch, der ofrede en Løjtnant for en hende indtil Dagen før ganske ubekendt cand. theol. Bugge, der just havde faaet Præstekald i Gerlev.

Netop et Aar efter, at R. E. Bruun og Bolette Jürgensen havde fejret deres Forlovelse i Horbelev, rejste Bruun saa til Udlandet. I Julen 1818 vendte han tilbage, og i Sommeren 1819 stod deres Bryllup.

Deres Samliv blev kun kort. Kun fire Uger efter Brylluppet blev Bruun angrebet af en Leversygdom, og han døde efter fem Ugers Sygeleje den 10. September 1819.

Men den grønne Portefeuille og dens Indhold opbevares endnu i Slægten.

Michael Hartvig: Jøderne i Danmark i Tiden 1600—1800. I Tidsskriftet *Jødisk Samfund* 1950—51 har Michael Hartvig offentliggjort en Række Artikler om Jødernes Forhold i Danmark før Anordningen af 25. Marts 1814, der blev Indledningen til de danske Jøders Ligestilling med de øvrige danske Borgere. Disse Artikler er nu udsendt i Bogform under Titlen *Jøderne i Danmark i Tiden 1600—1800*.

*) I Virkeligheden staar der: *Hic adsint manes parentés, d. e.: Her være Faders Aand til Stede.*

Bogen, der er at betragte som et Supplement til Skildringer af Raadhusbibliotekar Julius Salomon og Rigsarkivar Axel Linvald, som udførligt har skildret den dansk-jødiske Historie i det 19. Aarhundrede, bringer en Række interessante Oplysninger om Jøderne i Nakskov.

I Middelalderen har der sikkert ikke boet Jøder i Danmark. Først i 1606 omtales en døbt Jøde ved Navn Christian Gerson som boende i København, og 1620 berettes om en kristnet Jøde, der under stor Opmærksomhed, endogsaa fra Hoffets Side, blev døbt i Frue Kirke.

Efter Svenskekrigene var flere Byer som Frederiksodde (Fredericia) og Nakskov meget medtagne. For at fremme Genopbygningen gav Kongen 1667 alle fremmede, der vilde løse Borgerskab i disse Byer, samme Rettigheder og Friheder som de indfødte Borgere.

Enkelte Jøder bosatte sig nu i Nakskov, og derved grundlagdes en af Provinsens ældste jødiske Menigheder.

Paa Foranledning af Griffenfeld fik saaledes Jacob Sostman fra Altona 1674 Tilladelse til at oprette et Tobaksspinderi i Byen. Han døde allerede 1680, men Isac Baruch Cantor fik 1692 Borgerskab i Nakskov som Tobaksspinder med Bevilling til ogsaa at handle med Smaakram.

Flere af Familien Cantor fulgte snart efter, f. Eks. Broderen Hartvig Cantor, der ogsaa handlede med Tobak og tillige forrettede den jødiske Slagtning (Schægting).

Isac Cantors Datter ægtede 1712 Moses Aron Nathan (Mausche Nasche), der blev Stamfader til Slægterne Henriques og Philipsen.

Jøderne i Nakskov var dygtige Forretningsfolk og nød en vis Anseelse, hvad dog ikke forhindrede, at der 1700 »paa samtlige lolland-falsterske Borgeres Vegne« klagedes til Kancelliet over den Skade, som deres Virksomhed paaførte Byens andre Købmænd. Dette bevirkede, at Retten til at handle med Smaakram blev frataget Isac Cantor, medens han fik fornyet Koncessionen paa Tobaksspinderiet.

1749 var der 9 jødiske Familier i Byen, men 1751 bestemtes, at »Jødernes Antal i Nakskov skal formindskes til fire, naar de efterhaanden ved Døden afgaa«. Som Følge deraf

var der i 1759 kun 4 Familier tilbage, men i de følgende Aar steg dog Antallet lidt efter lidt, saaledes at der ved Folketællingen i 1787 var ialt 27 Jøder i Byen.

Allerede i 1714 fik den jødiske Menighed i Nakskov sin første Synagoge paa Hjørnet af Fruegade og Søndergade. Den flyttedes som bekendt 1880 til Hjørnet af Klostergade og Nr. Boulevard, men benyttes nu ikke mere som Synagoge. Heller ikke Jødekirkegaarden ved Jødevej i Byens nordre Udkant er mere i Brug, men den er smukt vedligeholdt og fredet. Den ældste Ligsten er fra 1722 og er rejst over Isac Cantor.

Danske
Museer. I.

I *Danske Museer, Aarvog for Dansk kulturhistorisk Museumsforening* I fortæller *Holger Rasmussen* i en interessant Artikel *Æsops Fabler paa Fliseborde* om to ejendommelige Borde, som Dansk Folkemuseum ved et Tilfælde har faaet Kendskab til, og hvoraf det ene findes paa Orebygaard.

Begge Bordene er dansk Arbejde fra Slutningen af det 18. Aarhundrede udført i Louis Seize-Stil, og Bordpladerne, der er indrammet af kehlede Lister, udgøres af henholdsvis 30 og 24 Fliser af engelsk Stengods med trykte Motiver i sort. Disse Motiver er alle hentet fra *Æsops Fabler*.

De 30 Fliser i det største af Bordene, der er i privat Eje i København, er alle forskellige, og af Orebygaardbordets 24 Fliser er de 19 identiske med 15 i det første, medens 5 viser nye Motiver.

I Artiklen gøres omhyggeligt Rede for den tekniske Fremstilling af Fliserne, ligesom der er fotografiske Gengivelser af de 30 Motiver, der alle er hentet fra en engelsk Udgave af *Æsops Fabler* fra 1722.

Her i Landet er disse Fliser meget sjældne, og indtil videre kendes de kun i de to førnævnte Tilfælde.

Aage
Jørgensen:
Danmarks
Gravminder
af Smedejern.

»*Danmarks Folkeminder*« har nylig udsendt en smuk Bog *Danmarks Gravminder af Smedejern*, der fortjener Opmærksomhed ikke mindst paa Lolland. Den skyldes et udmærket Samarbejde mellem Tegneren *Aage Jørgensen*, der har forsynet den med over 100 Tegninger af Gravkors,

og Museumskonsulent *Poul Halkjær Kristensen*, der har skrevet Teksten.

Gravkors af Smedejern har fra omkring Aar 1600 været almindelige i visse Egne af Tyskland og Sverige, og i det 19. Aarhundrede kom de ogsaa i Brug her i Danmark.

Det var især Landsbysmedene, der beskæftigede sig med Fremstillingen af disse ofte kunstfærdigt smedede Kors; men dette ophører, da Støberierne ogsaa begyndte at fremstille Gravkors, der var billigere.

Det ældste bevarede danske Gravkors af Smedejern stammer fra 1832 og det yngste fra 1894, og disse to Aarstal markerer saa nogenlunde Ydergrænserne for Fremstillings-tiden, der maa antages at have haft sin Kulmination omkring Midten af Aarhundredet.

Nu er disse Gravkors ved at være Sjældenheder, og navnlig er de sjældne paa Kirkegaardene. Hertil kommer yderligere, at de aabenbart kun har været i Brug i en Del af Landet, nemlig Sjælland, Lolland, Fyn, det sydlige og østlige Jylland samt paa Mors.

Der synes nu kun at være godt 100 tilbage, og heraf er de fleste i Nationalmuseet eller i lokale Museer.

De lollandske Gravkors stammer især fra Stokkemark og omliggende Sogne. Der maa i Stokkemark have levet en eller anden virkelig dygtig og kunstfærdig Smed, hvis Arbejder har været almindeligt skattede, og som maaske har dannet Skole. Saavel paa Stokkemark som paa Ryde Kirkegaard staar endnu nogle af disse Kors.

Sidstnævnte Sted findes 2 Kors, der er udført omkring 1875 af Smed H. Mathiesen, der i en lang Aarrække var Smed i Nøbbølle, Ryde Sogn.

Spørgsmaalet om, hvem der i sin Tid skrev Melodien til Sangen »Kong Christian stod ved højen Mast« i Johs. Ewalds Syngespil »Fiskerne«, har gennem Tiderne været Genstand for ivrig Diskussion, uden at der er opnaaet nøjagtig Viden herom.

Sidst har *Sejer Kühle* beskæftiget sig hermed i en Afhandling *Detlev Ludvig Rogert* i *Personalhistorisk Tidsskrift* for 1951.

Personal-
historisk Tidsskrift. 1951.

Detlev Ludvig Rogert (1742—1813) var en Præstesøn fra Utterslev. Han blev Student 1759 fra Nakskov Latinskole, hvor han — der var særdeles musikbegavet — var den ene af de to Disciple, der fik 6 Rigsdaler om Aaret for »Opvartning ved Musiquen«.

Gennem Det danske Litteraturselskab kom Rogert i sin Københavnstid ind i den Kreds, der samledes om Johs. Ewald, og han blev en af dennes nære Venner, hvad der bl. a. ses af, at han var hos ham i hans Dødsstund den 17. Marts 1781.

Medens Ewald skrev »Fiskerne«, omgikkes de to Venner daglig, og efter Sigende skal Rogert have bidraget til Syngespillet med Melodierne til »Kong Christian« og »Liden Gunver«.

Den første Melodi findes i en samtidig Melodibog, der skyldes Brødrene Bast, der var Degnesønner fra Stokke-marke og Rogerts Skolekammerater og Venner. Der er imidlertid ikke anført noget Navn paa Komponisten, og at denne altsaa skulde være Rogert hviler paa Udsagn fra dennes Søn, men noget egentligt Bevis herfor har hidtil ikke kunnet føres, og det leveres altsaa heller ikke i den her omtalte Afhandling. Rogert døde som Landsdommer paa Bornholm 1813.

Danmarks
Kirker.
udgivet af Na-
tionalmuseet.

Af *Nationalmuseets* store Værk om *Kirkerne i Maribo Amt* er der nu kommet 8 statelige Hæfter med over 800 Sider Tekst og mange Hundrede Fotografier og Tegninger. Med Hæfte 7 sluttede 1. Halvbind, saa der er altsaa endnu et godt Stykke Vej til Afslutningen.

I Hefte 8 glæder man sig især over den fortrinlige og instruktive Skildring af Tirsted Kirke, der med Rette fremhæves som en af Landsdelens fornemste Landsbykirker. Der redegøres ikke alene for Kirkens nuværende Skikkelse, men ogsaa for dens Udseende indtil den omfattende Restaurering 1891—92 (ved Arkitekt Ove Petersen), hvorved Skibets Hvælvinger forsvandt. Med disse forsvandt desværre ogsaa en Række af »Elmelundemesteren«s Kalkmalerier fra Tiden 1480—1500, herunder ogsaa en yderst sjældent forekommende Fremstilling af de syv Dødsynder.

I Aarvog 1951 omtalte vi et Par Kronikker af *Hans Brix* i Berlingske Tidende om *Emil Aarestrup*. De er nu efterfulgt af tre andre Kronikker i Berlingske Aftenavis for 15. Nov. 1951, 14. Dec. 1951 og 11. Jan. 1952.

Hans Brix:
3 Kronikker
om Emil
Aarestrup.

I den sidste Kronik skildrer Hans Brix Kvinden bag Aarestrups sidste Ungdomsdigte, og samtidig hæver han Sløret over den Gaade, der hidtil har hvilet over Digterens hastige Flugt fra Nysted til Sakskøbing i April 1838.

Det viser sig at være rigtigt, hvad man nok har anet, at der stod en Kvinde bag ved denne Begivenhed. Hun hed Casse Heidenheim og var Datter af den jødiske Urtekræmmer Joseph Hirsch Heidenheim, der boede i Algade nær ved Aarestrups Hus.

Til hende skrev Digteren en halv Snes Digte, der nu i deres oprindelige Form er fundet i Afskrift i Det kgl. Bibliotek. Det var disse Digte og den til Grund for dem liggende Forelskelse, der fik Aarestrup til at tage Afsked med Nysted — og sine Ungdomsforelskelser.

Med stedse stigende Interesse afventer man nu det større Arbejde om Digteren, som Hans Brix nu selv bebuder vil fremkomme.

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 3. December 1951 paa Hotel Baltic i Nykøbing F., hvor Formanden, Stiftamtmand Greve *F. Reventlow* bød velkommen og aflagde følgende Beretning:

Siden vi sidst var samlede til Generalforsamling, er Lensbaron *Fredrik Rosenørn-Lehn*, Orebygaard, afgaaet ved Døden, 84 Aar gammel.

Med ham er den sidste af de 32 Mænd paa Lolland-Falster, der i Begyndelsen af 1912 indbød til Stiftelse af vort historiske Samfund, gaaet bort. Ved det konstituerende Møde den 27. Juni 1912 valgtes han som Medlem af Bestyrelsen, og dette Hverv bevarede han til sin Død.

Lensbaron Rosenørn-Lehn var en Adelsmand i Oidets bedste Forstand, en fin og kultiveret Personlighed, der elskede Omgang med Bøger og Kunst, og som sad inde med meget stor Viden. Paa Berritsgaard og senere paa Orebygaard samlede han sig rige Kunstskatte og et Bibliotek, som kun faa Privatpersoner ejede Mage til.

Ved flere Lejligheder aabnede han gæstfri sine Døre for vore Medlemmer og var selv en kyndig Vejleder for os saavel paa Berritsgaard som paa Orebygaard og i dennes skønne Park.

Alderen og tiltagende Svagelighed bevirkede, at Lensbaron Rosenørn-Lehn ikke i en Aarrække har kunnet deltage i vore Møder, men han var stedse et interesseret og trofast Medlem.

Vi vil bevare Mindet om ham i Taknemmelighed.

De vanskelige økonomiske Forhold, Landet for Tiden kæmper med, har ogsaa sat deres Præg paa vort historiske Samfunds Virke. Det kan derfor næppe undre Medlemmerne, at vi trods et smukt Medlemstal og trods gode Tilskud fra forskellige Sider maa slutte vort Regnskab for 1950/51 med en Formue tilbagegang paa 530 Kr.

Det skyldes først og fremmest de uforholdsmæssigt store Udgifter ved Aarbogens Fremstilling. Aarbog 1951 var sidste Bind i 6. Række af vore Aarbøger og skulde derfor gerne bringe Registeret for denne Række, der altsaa omfatter Aargangene 1949, 1950 og 1951. Men derved blev sidste Aarbog paa 9 Ark, hvad der med de nuværende Papir- og Trykkeripriser er mere, end vi egentlig har Raad til.

Siden Udsendelsen af Aarbog 1951 er Priserne paa Papir steget yderligere, og hertil kommer endda den sidste Foraar paa Papir gennemførte

Afgift paa 30 Øre pr. kg. Vi maa derfor indstille vore Medlemmer paa, at de i 1952 maa nøjes med en noget mindre Aarbo.

Under disse Forhold maa vi ogsaa indtil videre stille Spørgsmaalet om Udsendelsen af Bogen »Fra Sydfalster«, udarbejdet af Aug. F. Schmidt paa Grundlag af Karen Toxværd's efterladte Papirer, i Bero.

I denne Forbindelse undlader jeg iøvrigt ikke at nævne, at vor sidste Særpublikation, Kaj Munk: »Landlege Interiører«, som vore Medlemmer fik som Gave for et Par Aar siden, nu i det store og hele har betalt sig selv igennem Salget i Boghandelen. Den sidste Opgørelse fra Rosenkilde og Bagers Forlag, der har Bogen i Kommission, viser, at der nu kun er ca. 200 Eksemplarer tilbage af de 1000, der udsendes paa denne Maade.

Vi har i den forløbne Sommer genoptaget den Skik at arrangere en Fællesudflugt for vore Medlemmer til historiske Steder udenfor vor Landsdel. Den 9. Juni indfrieede vi et oftere givet Løfte om at foranstalte en Tur til Trelleborg ved Slagelse.

Denne Tur, der var begunstiget af det dejligste Sommervejr, og som havde samlet mange interesserede Deltagere, blev — naar vi selv skal sige det — overordentlig vellykket.

Paa Vejen gjorde man Ophold paa Gaunø, hvor *Arkitekt Berner* bød Velkommen paa Baron Axel Reedtz-Thott's Vegne og beklagede, at denne var forhindret i at være til Stede, ligesom han beklagede at maatte meddele, at Hovedbygningen for Tiden var under Restaurering, hvorfor han maatte skuffe Deltagerne med, at et Besøg i denne ikke kunde arrangeres.

Man besaa derefter det skønne Slotskapel med de højst interessante Billedskærerarbejder, der skyldes den kendte Kunstner Abel Schrøder fra Næstved. Der var derefter Tid til en Spadseretur i den dejlige Park, inden Turen gik videre til Trelleborg.

Her modtog *Magister Tage E. Christiansen* fra Nationalmuseet, der selv har deltaget i Trelleborgs Udgravninger, Selskabet, og var en fortrinlig og fornøjelig Fører gennem den gamle Vikingekaserne fra Svend Tveskægs og Knud den Stores Tid.

Dagen sluttede derefter med medbragt Mad i det smukke Anlæg i Slagelse.

Sommerens andet Møde afholdtes Søndag den 26. August paa Lungholm, hvor *Baron Rud. Bertouch-Lehn* for en meget stor Tilhørerkreds paa en højst interessant og fængslende Maade talte om »Historiske Minder paa Sydloolland« og bagefter var en grundig Fører paa en Tur igennem den smukke Park og ved Besøg i Taagerup og Ringsebølle Kirker.

Vort historiske Samfund har i de senere Aar faaet Forbindelse med Hjemstavnsforeningen »Lolland-Falsters Samfundet« i København, hvis Medlemsblad, der redigeres af Jørgen Bjarnø, ofte bringer lokalhistoriske Artikler og interessante Hjemstavnsskildringer.

Bladet har gentagne Gange opfordret til Indmeldelse i Historisk Sam-

fund og har paa denne Maade skaffet os mange Medlemmer. Vi takker for denne Interesse for vort Virke og haaber paa fortsat godt Samarbejde.

Som det vil være vore Medlemmer bekendt, er der i de senere Aar forsvundet en Del af vor Landsdels gamle maleriske Stubmøller. Fra flere Sider er der Gang paa Gang rettet Henvendelser til Historisk Samfund om at medvirke til Bevarelsen af denne eller hin Mølle. Det er dog i saa Henseende yderst beskedent, hvad vi i saa Henseende med vore ringe økonomiske Midler kan udrette.

Vi har da ogsaa maattet se flere Møller blive nedrevet, uden at det var os muligt at afværge dette. Desto glædeligere har det derfor været at se enkelte Møller blive bevaret takket være Interesse og Offervilje fra forskellige Privatpersoners Side. Det gælder Møllen i Kappel, i Østofto og — sidst, men ikke mindst — Møllen i Torkildstrup.

Denne Mølle er een af de smukkeste og ældste paa Lolland-Falster, men efter at man for en Del Aar siden ophørte at bruge den, forfaldt den mere og mere; og var der ikke i Tide grebet ind, havde den sikkert nu været nedbrudt. Takket være en Kreds af Beboere og især takket være Fabrikant *Friborg*, Maribo, der stammer fra Torkildstrup Sogn, er Møllen nu smukt og forsvarligt istandsat og vil med forholdsvis ringe Vedligeholdelse kunne staa endnu i mange Aar.

Egnen og Landsdelen har Grund til at være taknemmelig for den Indsats, der her er gjort for et Fortidsmindes Bevarelse, og Lærer Svend Jørgensen, der paa Historisk Samfunds Vegne var til Stede, da Fabrikant Friborg ved en lille Festlighed i Efteraaret overdrog Møllen til Sognets Beboere, rettede da ogsaa paa vor Forenings Vegne en hjertelig Tak til Fabrikant Friborg for hans uegennyttige Indsats i denne Sag.

Sluttelig vil jeg gerne rette en varm Tak til de Institutioner, der i Aarets Løb har ydet os Støtte: Undervisningsministeriet, Maribo Amtsraad, Det Classenske Fideicommiss, Lollands Spare- og Laanbanks Fond, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Landmandsbanken, Nykøbing F., Errindlev Sparekasse, Det Bertouch-Lehnske Fond, Maribo Byraad og Maribo Amts Tørvefabrikantforening. Den sidste vedtog ved sin Ophævelse at skænke den overskydende Kassebeholdning, ca. 450 Kr., til Historisk Samfund. Dette Beløb har vi modtaget igennem vort Bestyrelsesmedlem Viceskoleinspektør Kring, Nykøbing F. Vi takker hjerteligt baade for den kærkomne Gave og for den smukke Tanke, der ligger bag denne, ligesom vi ogsaa ved denne Lejlighed vil udtale vor Taknemmelighed over den Interesse og Skaansomhed, der stedse fra Foreningens Medlemmers Side er vist med Hensyn til de talrige og interessante Fund, der i Tørvegravningens Aar er gjort i de lolland-falsterske Moser. De har i ikke ringe Grad bidraget til Forstaaelsen af Forfædres Liv og Færden i disse Egne.

Kassereren, Lærer *Svend Jørgensen*, aflagde derefter det reviderede

Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes Rektor *S. Willesen*, Nykøbing F., Lærer *Fr. Hansen*, Horbelev, Sognepræst *Tage Lunn*, Birket, og Forretningsfører *A. Thordrup*, Nakskov. I Stedet for Lensbaron *Fr. Rosenørn-Lehn*, Oreby, der er afgaaet ved Døden, valgtes Handelsgartner *J. Bek Petersen*, og i Stedet for fhv. Bestyrer *A. Kolbye*, Maribo, der ikke ønskede Genvalg, valgtes Bibliotekar *Valerius*, Maribo.

Revisorerne, Amtsforvalter *O. E. Sonne*, Maribo, og Amtsfuldmægtig, Hospitalsforstander *Richard Nielsen*, Nykøbing F., genvalgtes.

Under Eventuelt drøftedes den kommende Sommers Møder, og det vedtoges at søge arrangeret en Udflugt til Liselund paa Møen i første Halvdel af Juni Maaned 1952 samt at afholde et Møde i en af de nordfalsterske Præstegaarde med et Foredrag om Præstegaardsliv paa Falster i Begyndelsen af det 19 Aarh.

Uddrag af Regnskabet for 1950—1951.

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Kassebeholdning 1/4 1950...	1499,60	Aarbog 1951.....	4841,76
Renter	24,85	Forfatterhonorarer	933,20
Tilskud	2201,25	Møder	414,18
Medlemsbidrag	4628,95	Administration	1398,94
Salg af Aarbøger.....	258,56	Andre Udgifter.....	55,60
		Kassebeholdning 31/3 1951...	969,53
	<u>8613,21</u>		<u>8613,21</u>

Tilbud til vore Medlemmer.

Kildeskriftselskabet har besluttet at udgive *Den udvalgte Prins Christians Breve 1631—47 I—II*. Bind I kommer antagelig i Efteraaret 1952. Bogladeprisen bliver ca. 20 Kr. pr. Bind, men vore Medlemmer kan sikre sig Bogen til en Favørpris af 14 Kr. pr. Bd., naar Bestilling indsendes til Sekretæren. Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested.

Nye Medlemmer (indtil 31. Marts 1952).

Snedker Sv. Sørensen, Brandstrup, V. Tirsted.	Lærerinde Frk. Magda Hauch, Skøringe, Ryde.
Fhv. Proprietær P. W. Svendsen, Nødergade 20, Odense.	Proprietær Chr. Bitsch, Søgaard pr. Bursø.
Lærer Ebbesen, Næsgaard, Stubbekøbing.	Biografefjer H. Willumsen, Stubbekøbing.
Dommer Niels Bruun, Nykøbing F.	Forpagter Erik Andersen, Næsgaard, Rødby.

Bogholder Bent Møller, Lollands Tidende, Nakskov.
 Fru Gerda Jensen, Nakskov.
 Statsautoriseret Revisor J. C. Christoffersen, Nakskov.
 Proprietær Nielsen, Rosenbjerg, Tilitse.
 Lærerinde Frk. Leila Krøyer Hansen, Nakskov.
 Redaktør Fru Ruth Christiansen, Nr. Alslev.
 Politifuldmægtig A. Jørgensen, Saxe-kjøbing.
 Tandlæge Svend Blæsbjerg, Frederiksborggade 20, København K.
 Folketingsmand S. Lund Jensen, Nakskov.
 Redaktionssekretær P. M. Ibenfeldt, Nykøbing F.
 Pantefoged Hjorth, Hyldtofte, Rødby.
 Bestyrer Joseph Nielsen, Skarholm, Maskinist K. Frederiksen, Lundsgade 11, Rødby Havn.
 Førstelærer K. Raun, Landet.
 Lærer Rs. Petersen, Bukkehave, Rødby.
 Vaskemester C. O. Rasmussen, Maribo.
 Førstelærer K. Neergaard, Sjelstofte, Errindlev.

Lærerinde Frk. Rigmor Romme, Holeby.
 Lærerinde Frk. Ellen Hansen, Horbelev.
 Lærer H. Rolighed Jensen, Horbelev.
 H. J. Kristensen, P. G. Ramms Allé 23^a, København F.
 Frk. Else M. Buxbom Frederiksen, Irmelinsvej 10, Lyngby.
 Politimester C. Jul. Christensen, Rødby.
 Sognepræst N. C. Lilleør, Horbelev.
 Gdr. Ludvig Nielsen, Herritslev, Nysted.
 Folketingsmand R. Lysholt Hansen, Nykøbing F.
 Adjunkt K. Mortensen, Maribo.
 Sagfører Viktor Larsen, Nykøbing F.
 Folketingsmand Kr. Kristensen, Jes-højgaard, Næstved.
 Politiassistent Otto Jørgensen, Nyk. F.
 Dyr læge A. Mølholm, Brandstrup, Ryde.
 Proprietær G. Kolbye, St. Tvedegaard, Horslunde.
 Vognmand Oscar Schwendssen, Grenaaagade 10, København.
 Ingrid C. Jensen, Bruserup, Veggerløse.

Tidligere Aarbøger m. m.

Ved Henvendelse til Samfundets Kasserer, Lærer Svend Jørgensen, Toreby, Søllested, faas:

Aargangene 1913, 1918 samt 1922—1940 à	Kr. 1,00
Aargangene 1941—1950 à	— 2,00
Aargang 1951	— 3,00
Norvin, William: Kilder og Hjælpemidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie I—II	— 1,00
Litteratur om Lolland-Falsters Historie og Topografi	— 0,50
Beretning om Hjemstavnskursuset paa Lollands Højskole 1926	— 1,00
Jørgensen, J. og Ussing, H.: Lollandsk Landsbyliv	— 2,00
Hjelholt, H.: Falsters Historie I—II	— 10,00
Haugner, C. C.: Maribo Historie I—II	— 7,00
Blatt, Franz: Under vor Haand og Segl.	— 0,50
Grandjean, Louis, E.: Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt	— 1,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn I	— 4,00
Jørgensen, Svend: Bag Diger og Hegn II.	— 6,00
Munk, Kaj: Landlige Interiører	— 5,00